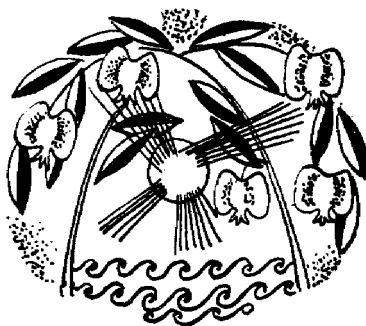
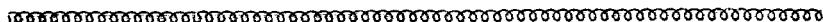

ЛАТИФ МАҲМУДОВ

ЖАСУР БОЛАЛАР

(ҲИКОЯЛАР
ВА
ПЬЕСАЛАР)

ЭЗГУ НИЯТ ЙУЛИДА

1971 йилда Тошкент телестудияси болалар ва ўсмирлар редакцияси хайрли бир ишни бошлади. «Ёзувчилар болаларга» номи билан ҳар бир ёзувчининг ижодига бағишланган махсус эшиттириш ташкил қилди. Ана шу туркум эшиттиришлар давомида адабиётимизнинг асосчиларидан торттиб, ўз қалами ва ўз овозига эга бўлган навқирон болалар адибларининг ижоди билан ёш телетомошабинларни таништириб бордик. Навбат Латиф Маҳмудовга келганда, у: «Мен ҳали бирон арзигулик асар ёзганим йўқ, китобхонлар олдига нима деб чиқаман», деб рози бўлмади. Ниятимиз амалга ошмади. Мен ачиниб қолдим. Нега деганда, Латиф адабиёт даргоҳида ўн-ўн беш йилдан буён бетиним қалам тебратиб келар ва ўз ўқувчисини топа бошлаган эди. У ўз тенгдошлари: Худойберди Тўхтабоев, Фарҳод Мусажонов билан ижодда баравар қадам ташлаб келарди. Латиф бу вақтда катталар учун аталган учта ҳикоялар китобини нашр қилганди. «Чинор», «Икки ўртоқ», «Шўх дарёнинг сири», «Болалар шодлиги»

китоблари эса болалар қўлига етиб борганди. Латиф ҳикоянавис сифатидагина эмас, балки айни чоғда қатор драматик асарлар муаллифи сифатида танила бошлаган эди: 1964 йилда Латифнинг «Бургут олиб қочган бола» пьесаси Наманган ва Қарши театрларида қўйилди. Республика Ёш томошабинлар театрида эса унинг «Сирли хат», «Али-Вали» комедиялари намойиш қилинганди. Агар «Али-Вали» етти йилдан буён сахнадан тушмаётган бўлса, «Дангасанинг ҳоли вой» асари Андижон кўғирчоқ театрида 500 мартадан кўпроқ қўйилди. Москвада «Беркут» (1965) номли китоби босилганди. 1971 йилда «Ёш гвардия» нашриёти Латиф Маҳмудовнинг повесть ва ҳикоялардан ташкил топган «Икки дангасанинг саргузаштлари» деган каттагина китобини босиб чиқарди.

Мана бу фактларнинг ўзиёқ унинг болалар адабиётида ўзига муносиб ўрин олаётганлигидан далолат беради. Латифнинг шуҳрат кетидан қувмаслиги, ўзига талабчанлиги, ижодига ғоят масъулият билан қараши ва китобхонни чуқур ҳурмат қилиши мени қувонтирди.

Ёзувчининг камолот йўлини топиши унинг ҳаёт ва одамлар ҳақида ўз қараши, нуқтаи назари, ўз ҳаётий фалсафасининг, идеалининг борлигига боғлиқ. Латиф болаларнинг ҳам маънавий, ҳам жисмоний гўзал бўлишини орзу қилади. Бироқ бу ниятга болаларга чуқур ишониш орқали, уларга яхшилик қилиш орқали эришиш мумкин, деган йўлдан боради. У асарларида панд-насихат қилиш, танқид этиш каби усулни сира қўлламайди. Унинг «Али-Вали» пьесасидаги бош қаҳрамонлардан бири, ғоят жонкуяр ва меҳрибон синф раҳбари Асад Саидович «Фақат танқид билан тузалса, дунёда ёмон одам қолмасди», дейди. Ана шу фикрни ёзувчи бошқа асарларига ҳам сингдириб юборган.

Ҳақиқатан ҳам Асад Саидовичнинг сохта шуҳратга интилган Али-Валига катта одамлардек ҳурмат ва ишонч билан қараши, арқонни узоқ ташлаб, уларнинг қалбида яхшилик уруғининг уйғотиш йўлини топиши булар характерининг ўзгаришига олиб келди. Ёзувчи «Икки дангасанинг саргузаштлари» повестида Ботир ва Алининг «Дунёда беғуноҳ яшаш бахт экан», деган хулосага келгунларича уларни каттагина ва тўлқинли ҳаёт дарёсида суздириб ўтади. Еки ёзувчининг «Қўшни бола» ҳикоясидаги қўшниси, ва унинг бувисидан қулган икки ўртоқнинг руҳий ҳолати жуда қизиқарли таҳлил этилган. Икки ўртоқ эшик супураётган болани «ҳой киз, отингиз нима...»— деб масҳара қилишади, бувисининг қарилгидан фойдаланиб, кесак отиб, уни ҳам мазах қилишади. Лекин кампир буларнинг қилмишидан беҳабар уларга меҳрибонлик кўрсатади. Қўчқорнинг дадаси самосвалини кўчада қўйиб кетганида болалар машинага чиқишиб ўйнайди ва у юриб кетади. Шунда бир бола югуриб бориб уни тўхтатиб қолиб, бир қанча одамни фалокатдан халос қилади. Бу бола — ҳалиги эшик супураётган қўшни бола экан. Унинг устидан қулган иккала бола

роса мулзам бўлишади ва «умримда бировга ҳавасим келган бола эмасдим. Ростини айтсам, шу топда кўзойнакли боланинг ўрнида бўлишни жуда-жуда хоҳлардим»,— дейди.

Латифнинг ҳикоячилигидаги ютуғи унинг болаларнинг психологик ҳолатини таҳлил этиш, уларнинг характеридаги ўзгаришларни ва унга сабаб бўлган ҳолатларни тасвирлаш йўлидан боришидир. У ҳар бир ҳикоясига ҳаётий, аммо қизиқарли воқеа, кулгили ситуация топа олади ва болаларнинг ички коллизияси билан, характерлар тўқнашуви билан боғлиқ бўлган конфликтни узвий боғлай олади. Латиф болаларнинг ташқи томонидан оддий ўйиндан, «майнавозчилик»дан иборат бўлган ҳаракатидан муҳим ахлоқий, ижтимоий мазмун чиқара олади. «Меҳмон-меҳмон» ҳикоясида икки қизча оддий ўйин ўйнаб туриб, уришиб кетишади: бир-бириникига олиб келган шарнинг рангини таллашиб туриб чиқиб кетган ўйин остида ёзувчи катталарни — уларнинг бувиларининг қилиқларидан кулади. Латиф болалардаги болаликни ҳам, катталарга хос фазилатларнинг куртак ҳолидаги кўринишини ҳам сеза олади.

Латиф ҳикояларидаги, повесть ва пьесаларидаги яна бир фазилат-воқеаларнинг, конфликтларнинг ҳам, болаларнинг ҳатти-ҳаракати, муносабатлари, кечинма ва характерларининг ҳам табиийлиги, ҳаётийлигидир. У қайси ёшдаги бола ҳақида ёзса (унинг кўп ҳикояларида қўшниси ва бош қаҳрамон тилидан баён қилинади), ҳамма нарсага шу ёшдаги боланинг кўзи билан, нуқтаи назари билан қарайди ва баҳо беради. Шу болаларнинг руҳига кира олади, улар дили ва тили орқали фикрлай билади; сўнгра ҳеч вақт ўз қаҳрамонларининг бошига юган солиб етаклаб юрмайди, аксинча ўзи уларнинг орқасидан — характерининг мантиқидан боради. Унинг мана шундай, ясамалиқдан, китобийликдан қочиб, табиийликка интилгани келажакда эришадиган катта ютуқларининг гаровидир. Агар диққат қилинса, унинг асарларида учрайдиган ҳар бир илғор ёки қолақ боланинг ёнида йўлдоши бўлади. Одатда, ҳаётда ҳам бирор ёмон бола бўлса, албатта унинг шу қилмишларига ҳайбаракалла қилиб турган дўстимаслакдоши бўлади, кичик бўлса-да, муҳити бўлади. Латиф болаларни худди шу ўз муҳити билан олади, бу нарса уларни ҳатти-ҳаракати билан кўрсатиш имконини беради, характерлар тўқнашувини кескинлаштиради, кулгили ситуацияларни келтириб чиқаради. Латиф ҳикояларида ҳаракатнинг кўплиги, ритмнинг тезлиги, кечинманинг хилма-хиллиги ҳам шунга боғлиқ.

Латиф Маҳмудов асарларидаги катта одамлар образида ҳам, болалар образларида ҳам кишининг руҳига жуда яқин мусаффолик, тиниқлик, чуқур инсоний меҳр ва юксак ишонч туйғуси ётади. Буни қўлингиздаги китобга кирган асарлардан ҳам ўқиб, сезиб олишингиз мумкин. Мен мана шу бир қадар санаб ўтганим ва таъкидлаб ўтишга улгурмаган фазилат-

ларни Латифда барқарор бўлишини ва янги сифатлар эвазига янада бойиб боришини орзу қилардим. Латиф Маҳмудов шухрат кетидан қувмайдиган ёзувчи. Лекин унинг ўқувчилари бир талай. Демак, у ўз ўқувчисини топган ёзувчилардан. Ана шу унинг шухрати.

Салоҳиддин МАМАЖОНОВ,
филология фанлари доктори.

ҚОРБОБОНИҢ ТОПШИРИҒИ

Турди билан Асқар арча байрамдан қайтиб келишарди: икковлари хурсанд, кайфлари чоғ, құлтиқларида қорбобонинг шилдироқ пакетга солиб берган совға-саломи. Таассуротлар шу қадар кўпки, бир-бирларига гал бермай гапиришгани-гапиришган. Айниқса, қорбобо зўр экан, қорқиз Турдига ҳам, Асқарга ҳам унча ёқмади. Узлари билан ўқийдиган ўша қақилдоқ Салима экан.

— Товба,— деди Турди,— бошқа қиз қуриб қолган эканми?

— Шуни айт,— деди Асқар,— менимча пақаналиги учун қорқизни ўйнатишган.

Аммо қорбобо эҳ-ҳе, бунақаси шаҳарда битта бўлса керак. Овози бир оз танишдай туюлди-ю, аммо кимлигини билишолмади, театрдан чақирилган артистмикин, шуниси қизиқ эдики, қорбобо Турди билан Асқарни яхшигина танир

экан. Вой-ей, ораларидан қил ўтмаслигидан тортиб, кейинги пайтларда адабиётдан баҳоларини яхшилаб олганликларига-ча хабардор экан. Арча атрофидаги болаларни шу қадар қулдирдики, Турди билан Асқарнинг ичаги узилаёзди. Ҳар ҳангомаларни гапирди денг, бунақасини Турди ҳам, Асқар ҳам умрларида эшитишмаган эди. Аммо ўйин-қулги билан ўтаётган арча байрами охирлаб қолганда, икки ўртоқнинг қувончи бирдан ташвишга айланди, нега десангиз қорбобо бир маҳал шундоқ Турди билан Асқарнинг олдига келиб:

— Аф-ангорингиздан тузуккина болага ўхшайсиз-у, аммо баъзи қилиқларингиз менга ёқмади,— деб қолди.

— Қайси қилиғимиз, қорбобо?— Турди ҳайрон бўлди.

Қорбобо тиш чёткага ўхшаш қошларини галати чимириб, панжалари билан узун оппоқ соқолларини тараб, ҳаммага бир-бир қараб чиққач:

— Хўш!— деди чўзиб,— кеча нима қилдингиз?

Икки ўртоқ шошиб қолишди.

— Нима қилибмиз қорбобо, нима қилибмиз?

— Э-э, сенлардан сўраяпман,— деди қорбобо қўлидаги кетмон дастасидек ҳассани полга тақиллатиб уриб,— сенлар жавоб беринглар, мени сўроқ қилишга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ, мен Қорбобоман!

— Хўп қорбобо, хўп қорбобо,— деди Турди,— кеча... кеча яхмалак учдик.

— Ундан кейин-чи?

— Қино кўрдик,— деди Асқар.

— Қанақа кино экан?

Бу савол икки ошнани булбули гўё қилиб юборди-ю ҳам-манинг олдига жуда билағонлик қилгилари келиб бир-бирларига гал бермай кинони таърифлашга тушиб кетишди.

— Зўр!— деди Турди.

— Зўр ҳам гапми,— деди Асқар шеригининг гапини маъқуллаб.

— Одамгарчилг-у, меҳрибончилик қанақа бўлишини ўша кинодан ўрганиш керак экан.

— Рост, кинони кўрган ҳар қанақа тош юрак ҳам эриб, сув бўлиб оқиб кетади.

— Баракалла,— деди қорбобо ва икки ошнани таъриф-тавсифидан кўп мамнун бўлиб, елкаларига биттадан уриб, эркалаб қўйган бўлди.— Хўш, ана шундоқ кинони кўргандан кейин сизлар кимга яхшилиг-у, кимга ёмонлик қилдинглар?

— Ие, қорбобо,— деди Турди бўш келмай,— бировга ёмонлик қилиб жинни бўпмизми?! Биз ҳам бир яхшилик қилайлик, деб кўчага югуриб чиқсак, кўчада ҳеч ким йўқ экан.

— Буни қаранг-а,— деди қорбобо соқолини серкиллашиб, ҳахолаб кулди, шунда унинг чап томондаги ўғри тиши кўриниб кетди-ю, Турдининг юрагида шубҳа уйғонди,— ҳеч ким йўқ эканми?

— Ҳа, қорбобо,— дейишди икки ошна.

— Анови боғчадан қайтиб келаётган икки қизча-чи?

Бу савол ҳам икки ошнани довдиратиб қўймади, аксинча кўпиртириб юборди.

— Уларга яхшилик қилган бўлмасак ҳам, аммо одамгарчилик нималигини ўргатдик.

— Э, баракалла,— деб юборди қорбобо,— қани, қани, залдаги болаларга айтиб беринглар-чи, қани, қани!

Бу гал Турди билан Асқар ҳазилакам эсанкираб қолишмади. Улар қорбободан бунақа таклифни сира-сира кутишмаган эди. Дарҳақиқат, кеча икковлари кинодан жуда таъсирланиб кетиб, чанани судраб, кўчага чиқишган эди, буни қаранг, кўчада ҳеч ким кўринмаса, товба, тоғара-тоғара нарса билан инқиллаб-синқиллаб тўй-ҳашамга борувчи кампирлар унча-мунча ўтиб тургувчи эди, бугун улар ҳам йўқ.

— Э-э, бунақа ҳавода қайси кампир иссиққина уйдан чиққиси келади,— деди Турди,— чиқса йўл ёмон, тойиб кетади!

— Оҳ-оҳ,— деб юборди Асқар,— оёғидан мен, қўлтиғидан сен кўтарардиг-у, дарров чанага ўтказиб касалхонага олиб борардик.

Турди олайиб қаради:

— Мен қўлтиғидан-у, сен оёғиданми?

— Ҳа, сен қўлтиғидан-у, мен оёғидан!

— Бекор айтибсан, яхшилик қилсак баб-баравар қилайлик.

— Ие-ие, мен айтган нарсани нимаси «баб-баравар эмас» экан, хўш?

— Қўлтиғидан кўтарган тентак оёғини ҳам судраб кетаверади,— деди Турди,— кинодаги гапга тушунмапсан.

— Мен-а?!

— Ҳа, сен, фирромлик қилма, бир қўлидан сен-у, бир қўлидан мен судрайман.

— Нима-нима,— деди Асқар қизишиб,— хўш, қани айтчи, судрамоқчи бўлган одамнинг ким, хўш?

Турди ўртоғининг гапига унча тушунмаган бўлса ҳам, елкасини қисиб:

— Ким бўларди,— деди гулдираб,— бирорта чол, ё кампир-да!

— Демак бировнинг бувиси ё буваси, шундайми,— деди Асқар.

— Шундай!

— Суф сенга, — деб юборди Асқар, — тентак, бировнинг жондан азиз буважони чанамики, индамай судраб кетасан ошна, сенда одамга нисбатан ҳурмат йўқ экан. Ужарлик қилмасанг бечоранинг қўлтиғидан сен-у, оёғидан мен кўтариб, дарров чанага ўтказиб, касалхонага элтиб қўйган бўлардик, йўқ ошна, кинога сен тушунмапсан.

— Мен-а?— деди Турди Асқар томон бир қадам ташлаб.

Энди жанжал бошланай деганда кўчанинг бошида икки та қизалоқ кўринди. Ҳали бировга қилинмаган яхшиликни талашаётган икки ошна дарров эс-хушларини йиғиб олишди, қизалоқлар афтидан, ҳозиргина арча байрамидан чиққан бўлса керак, икковининг қўлида шилдироқ қоғоздан тикилган халтача, халтачанинг ичи тўла ҳар хил нарса, печение конфет, биттадан мандарин ҳам бор эди. Турди тамшанди, Асқарнинг оғзини суви келди.

— Мандарин еганга яраша биратўла ўнта есанг.

— Ҳа-я!— деди Турди қулт этиб ютиниб,— биттани единг нима-ю, емадинг нима. Эртага арчадан чиққанда ўзимни мандаринимни битта-яримтага бериб, бир яхшилик қилай?!

— Шундай қил,— Асқар унинг гапини маъқуллади,— бировга берсанг ўла-ўлгунча сени эслаб юради.

— Мана кўрасан, худди шундай қиламан,— деди Турди шу топда жуда одамгарчилиги тутиб кетиб,— лекин анови-лар яхшилик нималигини билармикин!

— Ие, ҳой, қизиқсан-а!— деди Асқар,— билмаса ўргатиш керак, сен билан мен ўргатмасак бақа геракка ўхшаб гўда-йиб ўсаверади-да, одамгарчилик нималигини ўргатиш ҳам яхшиликка киради, нима дединг?

— Қойил!— деди Турди хурсанд бўлиб ва қизалоқларни имлаб чақирди. Қизлар боядан бери битта-яримта ўтиб қолса яхшилик қилайлик деб, куннинг совуғига қарамай кўчада

Ўтирган икки боланинг ниятидан беҳабар бўлишса керак, олазарак бўлиб қолишди. Яқинлашгани чўчиб, бир-бирларига қарашди. Кичикроғи анча пишиққина экан, совғасини дарров пальтосининг ичига яширди. Каттароғи эса бир болаларга, бир қўлидаги пакетга қараб, бирдан қочмоқчи бўлиб шайланган эди, чанани кўриб ниятидан қайтди. Бу бегона бола нега имляпти, балки чанага ўтқазиб, уйига олиб бориб қўймоқчимикин!

— Яхшилиқ нима?— деди Турди дабдурустдан. Икки қизча бу кутилмаган саволдан киприк қоқмай туриб қолишди. Ҳа деганда биронтасидан садо чиқавермагач, Турди қизалоқларга яқинлашди:

— Яхшилиқни биласанларми?

Қизлар қўрқа-писа:

— Йўқ,— дейишди баб-баравар,— боғчамизда бунақа бола йўқ.

Турди қорнини, Асқар бошини чангаллаб чунонан кулди, чунонан кулди, боя совғасини пальтосига яширган пишиққинаси бу гал ҳам пишиқлик қилиб, дарров эс-ҳушини йиғиб олди-ю, орқасига бир қадам ташлаган эди, Турди қўлидан маҳкам ушлади.

— Қаёққа?

Турди билан Асқар иккала қизалоқни турғизиб қўйиб, роса ўн беш минут гапиришди. Боя кўрган киноларидан мисоллар келтириб ташлашди, охири, иккала қизалоқ бу болаларнинг мақсадини англагандай бўлишди-ю, бир оз чиройлари очилди. Уларнинг гапидан қизалоқларга шу нарса маълум бўлдики, яхшилиқ, одамгарчилик деган сўзнинг маъносига етиб, мағзини чақа олган боланинг иши доим беш экан. Ҳамма ҳурмат қилар экан. Битта эмас, бирданига иккита морожний еяр экан: Катта бўлиб мактабга борса, дарс тайёрламаса ҳам, кундалиги нуқул аъло баҳога тўлиб юраркан. Қисқаси, яхшилиқни билган кишини ҳамма бошига қўяркан, ана шуниси қизларни ҳайратда қолдирган эди. Иккала қизалоқ ҳам дадаларининг елкаларига миниб, байрамда қизил майдондан ўтишган, аммо бирортасини шу маҳалгача ҳеч ким бошига қўйиб юрмаган эди. Бировни бошида ўтириш қанақа бўларкин-а? Бунақа мўмин-қобил, бунақа дарров гапга кўна қоладиган қизалоқларни Турди билан Асқар биринчи кўришлари эди, яхшилиги-у, одамгарчилик тўғрисидаги ҳамма билган-топганларини айтиб бўлиб, мақсадга ўтишди.

— Мана мисол учун олайлик,— деди Турди олдидаги пишиққина қизнинг қўйнидан пакетни суғуриб,— сен шу битта мандаринни «өнг» деб Асқар аканга тутқаздинг, хўш, оппоқ қиз, юрагингда нима сезяпсан, хўш, ачинапсанми, ё суюняпсанми?

Асқар мандариннинг пўстини арчишдан аввал у ёқ-бу ёғига қараб ҳидлади, кўзларини сузиб «бай-бай»деб бош чайқаб қўйди. Қизчанинг ранги ўчди. Кўзларига филт этиб ёш келиб:

— Беринг!— деди.

Турди елкасидан силкитиб:

— Ҳой, тентак,— деди,— одам берган нарсани ҳам қайтариб оладими? Юрагингдагини гапир, суюняпсанми, ачинапсанми?

— Вой, ачиниб кетяпман,— деди қизча уввос солиб.

— Бекор айтибсан,— деди Турди қизчанинг эс-ҳушини жойига келтириб қўймоқчи бўлиб елкасидан уч-тўрт силкиб,— ачинаётганинг йўқ, юрагингга яхшилаб қулоқ сол, суюниб кетяпсан!

— Шунча гапдан кейин суюнишинг керак!— деди Асқар оғзини тўлатиб мандарин чайнар экан. Қизча унинг қўлидаги бир қисим пўчоқни кўриб, жим бўлиб қолди. Турди бир чеккада жавдираб турган иккинчи қизалоққа қараб:

— Сен-чи?!— деган эди ўшқириб, қизалоқ дағ-дағ титраб пакетидаги мандаринни олиб, Турдига бера қолди.

— Вой, бирам суюниб кетяпман-ей!— деди шошиб,— Турди мадаринни олди, икки ямлаб бир ютди-ю, Асқарга ўгирилди.

— Демак, бу қиз ақллироқ экан, телевизорни кўпроқ кўрса керак,— деб қўйди. Қизалоқлар мандариндан айрилгач, бўлар иш бўлди, энди «одамларнинг бошида ўтириш» қанақа бўлишини билиб кўрайлик, деб ўзларини бир-бирларидан «ақллироқ» кўрсатиш пайига тушиб кетишди. Турди бир йиқилиб оёғи «синган» бўлди, икки қизалоқ Турдини аранг кўтаришди, чанага ўтқазишди, кўчанинг бошига беш марта олиб бориб келишди. Асқар ҳам қорга думалаб, «қўлини майиб» қилди ва чанага ўтирди. Хуллас, икки ошна дам қўли, дам оёғи «синиб» тоза «маза» қилишди. Қизлар ҳам чакана эмас экан, Асқар билан Турдини:

— Хўш, чарчаганларинг йўқми?— деб берган саволларига:

— Йўғ-е, қайтага хурсанд бўлиб кетяпмиз,—деб жавоб қайтариб туришди.

Шу пайт кўчадан синфдошлари Мунира билан Салима ўтиб қолди. Улиб-қутулиб чана тортаётган қизалоқларни кўришди-ю, тўхташди.

— Сўқимдай-сўқимдай бўла туриб, ёш болаларга чана горттиргани уялмайсанларми,— деди Мунира,— ундан кўра мен билан юринглар!

— Қаёққа?

— Кейин биласизлар,— деди Мунира билан Салима ва шипиллаб кета бошлашди. Турди билан Асқар ажабланиб бир-бирига қараб туришди, кейин уларга эргашишди. Аммо «одамнинг бошида ўтириш» қанақа бўлишини билолмай доғда қолган қизалоқлар ҳам бўш келмай, дарров икковининг йўлини тўсди.

— Мандаринни қайтариб беринглар!

Турди билан Асқар шунча овутишса ҳам, қани қизлар кўнишса. Пишиқроғи ҳатто овозини баланд қилиб йиғлай бошлади. Асқар минг-минг афсус билан «барибир ақллариинг йўқ экан», деб қўйди. Турди мандаринни ўзидан кўра, ҳиди яхши бўлади, деб сочилиб ётган пўчоқларни йиғиб, иккаласига бўлиб берди-ю, жуфтакни уриб қолишди. Югура-югура, ахйри Мунира билан Салимага етиб олишди. Кўчаниннг бошида Сайфиддин деган синфдошлари турарди. Буни қаранг, уларнинг уйига саксовул тушган экан. Қизлар Турди билан Асқарни ана шуни ташигани бошлаб келган экан.

— Қойил-е,— деди Турди,— шу топда саксовул ташиб зарил кептими!

— Юр кетдик,— деди Асқар,— ўтинни ёзда олиш керак.

Икки ошна орқага қайтаркан, Мунира билан Салима озгина ёрдам беринглар деб тоза ялинишди. Аммо Турди ҳам, Асқар ҳам парво қилмай жўнаб қолишди. Жўнаганлари ҳам яхши бўлган экан, кеча кўчаниннг ўртасига сув сепиб қўйишган эди, шунақа музлабдики, худди спорт саройидаги яхнинг ўзи дейсиз!..

... — Хў-ўш!— деди қорбобо жаҳл билан қўлидаги ҳассани ерга уриб,— нега миқ этмайсизлар, ё тилларинг танглайингга ёпишиб қолганми?

Қорбобонинг дўқидан икки ошна қочгани жой тополмай довдирай-довдирай ҳаммасини айтиб беришди. Ёлғиз ўзлари бўлишса ҳам майли-я, залда шу қадар болалар кўп эдики.

ҳаммаси хахолаб кулди. Қорбобо эса яна панжалари билан узун оппоқ соқолини тараб:

— Яхши иш бўлмапти,— деди бош чайқаб,— мана тўртта совға, иккитаси сизларга бўлсин, қолган иккитасини ўша боғча қизларига элтиб беринглар-у, дарров Сайфидан хабар олинглар!

Турди шеригига қаради, шериги Турдига қаради, икковидан садо чиқмади. Бу гал қорбобо яна жаҳли чиқиб, қўлидаги ҳассани полга шунақа урдик, икки ўртоқ сакраб тушди.

— Хўп бўлади, қорбобо,— дейишди,— хўп бўлади.

— Ҳа, бу бўлак гап!— деди қорбобо жаҳлидан тушиб. Икки ошна қутулдик деб совғаларини қўлтиққа уриб, залдан чиқиб кетишаётган эди, қорбобо уларни яна тўхтади.

— Ҳар эҳтимолга қарши ваъдаларингизни олиб қўйсам,— деди қорбобо,— ким билади, эшикдан чиқиб яна ўйинқароқлик қиласизлар-у, топшириқни унутиб қўясизларми?

— Йўғ-е, қорбобо,— деди Турди икки кўзини эшикдан узмай,— ўлибмизми, айтдикми, қиламиз!

— Чин сўзми?

— Бўлмаса-чи,— деди Асқар, тезроқ қутулиш мақсадида,— чин пионерлик сўзи!

— Баракалла,— деб юборди қорбобо хурсанд бўлиб,— энди ишондим, ҳой, болалар сизлар ҳам эшитдингиз-а?

— Ҳа эшитдик,— дейишди залдаги болалар чуғиллашиб.

Турди билан Асқар ўқдай отилиб ташқарига чиқишди-ю. бирпас бўлса ҳам залдаги ташвишни унутишди. Қўлтиқларидаги пакетни титиб биттадан мандарин олишди, ҳафсала билан пўстини артиб, пўчоғини ҳидлай-ҳидлай чўнтакка солиб қўйишди. Мана энди оғзиларини мандаринга тўлдириб мундоқ ўйлаб кўришса, сўз бериб чакки қилишган экан. Қорбобо эрта-индин кетадиган одам, уч-тўрт кун кўзига кўринмай юришса, балки икки ошнани эсидан ҳам чиқариб юборар. Аммо болалар-чи, ёлғончи экансизлар, деб кейинчалик калака қилиб юришмасмикин?!

— Расво бўлдик,— деди Турди.

— Асли боя тўхтаганда гапига қулоқ солмай чиқиб кетаверсак бўларкан,— деди Асқар,— мен чиқиб кетаётган эдим-а, сен тўхтаб қолдинг!

— Мен-а ?

— Ҳа, сен.

— Бекор айтибсан,— деди Турди,— сен тўхтаб қолдинг.

— Мен-а?!— деди Асқар,— бекоргинани сен айтыбсан.

Икки ўртоқ тоза олишиб, яна бундоқ ўйлаб кўришса, энди қорбобога берган ваъдани бажармай ҳеч иложи йўқ экан. Иккита совгани қўлтиқлаб, тўппа-тўғри боғчага боришди.

— Ташлаб чиқ,— деди Турди.

— Бор-е,— деди Асқар,— иккови кўра солиб дод солса-я!

— Э, нега дод солади!— деди Турди,— сен ташлаб чиқ, дод солса кўча эшикни очиб тураман, липпа қочасан!

Икки ўртоқ тортиша-тортиша ичкарига баравар киришадиган бўлишди. Эшикни очиб, бошларини суқшиша, қаранг-а, худди кечаги иккита қизалоқ кўчага қараб чиқиб келаётган экан. Пишиқроғи дарров эс-ҳушини йиғиб, орқага қочди. Шериғи ҳам унинг кетидан югурмоқчи эди, Турди қўлидан маҳкам ушлади.

— Вэй, суюниб кетяпман,— деди йиғламсираб,— қўйиб юборинг!

Шу пайт олисда боғча опа кўриниб қолди-ю, Турди пакетларни қизалоқнинг иккала қўлтиғига қистириб, дарров ташқарига отилди. Кегма-кег Асқар ҳам чиқди.

— Қойил бўлди, нима дейсан?

— Бўлмаса-чи, деди Турди,— аммо-лекин боядан бери ўйлаб ўйимнинг охирига етолмаяпман, ошна, юрагимда шубҳам бор. Қорбобонинг овози таниш-а. Ўзимизнинг мактаб болаларидан эмасмикин? Чамамда, анови олтинчи «а»даги найнов бола бор-ку, Соли, ўшанга ўхшайди-я!

— Э, нима деяпсан,— деди Асқар,— Солининг оғзидай гапи тушиб кетади-ю, қорбобо бўла оладими?

Икки ўртоқ яна ўйлай-ўйлай бошлари қотди. Солимикин-а, борди-ю, театрдан чақирилган бирор артист бўлса, хўш, унда, ўша артист Турди билан Асқарни кеча чана учганини, Сайфига қарашмаганини қаёқдан билақолдийкин?

— Шунга ҳам ақлинг етмайдами,— деди Асқар,— ё Салимадан эшитган, ё Мунирадан.

— Шу ўзимизнинг Салимадан-а,— деди Асқар, шошмай-турсин!

Икки ошна ҳаддидан ошган Салима билан Мунирани боплаб таъзирини бериб қўйишга аҳд қилишди-ю, Сайфиддинларнинг эшигини тақиллатишди.

— Ким?

— Биз,— деди Турди,— Сайфи, эшикни оч!

Остонада Сайфиддин кўринди. Қўлида теша, бирор иш

қилаётган бўлса керак, болаларни кўриб ажабланди, товба, кеча бирпас қарашгани бўйнилари ёр бермаган бу икки ошна нимага кепти?

— Утин қани?!— деди Турди.

— Ташиб бўлди,— деди Сайфиддин ҳеч нарсага тушунмай,— кеча Мунира билан Салима қарашиб юборди.

— Э, аттанг!— деди Асқар,— шошмасаларинг, биз ҳам ташишиб юборардик.

Сайфиддин хахолаб кулди.

— Ҳа, нега куласан?

— Келишларингни билсак, кутиб турардик, аттанг-е! Ичкаридан Сайфиддиннинг бувиси чақириб қолди.

— Қаёқдасан болам?

— Нима?

— Тандирга ўтин ёриб бермайсанми, пойлаб ўтирибман.

Сайфиддин ичкарига кириб кетди. Турди билан Асқар нима қилишларини билмай бирпас остонада туришди, қорбобога берган ваъдаларидан воз кечолмай худди биров бўйниларига арқон солиб тортгандай ҳовлига киришди.

— Сайфи!— деди Турди.

Сайфиддин каттакон ғўлани ёриш билан овора эди. Бош кўтармай:

— Ҳа, яна нима?— деди.

Турди Сайфиддиннинг қўлидан тешани олиб:

— Сен дам ол,— деди кеча чарчагансан. Утинни Асқар ёриб беради.

— Э, аттанг, мен ўтин ёришга нўноқроқман,— деди Асқар,— аммо ўтин ташиш бўлса, икки-уч машинасини ҳам шипиллатиб ташиб қўярдим, ўтинни сен ёр, Турди.

Турдининг кўзлари олайиб кетди.

— Сен ёр, мен кўрсатиб турай.

— Йўқ, сен ёр,— деди Асқар,— қорбобо сенга қараб гапирган.

— Бекор айтибсан,— деди Турди,— қорбобо сенга қараб гапирган.

Сайфиддин бундоқ қараса, икки ўртада ўтин ёрилмай қолиб кетадиган. Тешани олиб ишга киришиб кетди-ю, бири бири билан тоза жиқиллашаётган ўртоқларига эътибор ҳам қилмади. Шу пайт Сайфиддиннинг бувиси ошхонадан чиқиб келди.

— Ҳой, айланайлар, нима гап?

Турди ҳам, Асқар ҳам нима дейишини билмай довдираб қолишди. Сайфиддин ёрилган ўтинларни гандирнинг олдига тахлаб, ҳовлининг этагидан яна битта катта ғўла судраб келди.

— Э-э, буви, қўяверинг, буларни,— деди боядан бери иккови жиқиллашгани-жиқиллашган. Турди тешани менга бер дейди, Асқар ўтинни мен ёраман, дейди.

Бувиси бунақа ажойиб, бунақа меҳнатсевар болаларни кўриб, терисига сиғмай кетди-ю, дарров Сайфиддиннинг қўлидан тешани олиб:

— Ўртоқларингни сазасини ўлдирма, болам,— деди,— бир гал Турди ёрсин, бир гал Асқар!

Шу куни Турди билан Асқар кечгача ўтин ёришди. Сайфиддин ҳам тантилиги тутиб кетиб, ҳовлининг этагидаги ҳамма ғўлани икки ўртоғининг олдига уйиб ташлади. Икки ошна яқин орада бунақа қаттиқ ишлаб кўришмаган экан, кечга томон зўрга оёқларини судраб, кўчага чиқиб олишди.

— Бувиси ҳам қизиқ экан,— деди Турди,— уйда ивирсиб юрмай кеча тоғора-поғора кўтариб у ёқ-бу ёққа борганда маза қилган бўларди.

— Яхшилик қиламиз деб одам қидирганимизни билмаган-да!— деди Асқар ва Сайфиддиндан ўпкалаб кетди.— Мен туппа-тузук десам, Сайфиддин жуда бетамиз бола экан, ўн йиллик ўтинни ёрдириб олди-я! Уйда шунча ўтини бор экан, ёзда ёриб, бир чеккага саржин қилиб қўймайдими, бирор ёриб беришини кутиб ўтирадимиз?

— Шуни айт,— деди Турди.

— Хўш, энди эртага қаёққа борамиз?

— Қаёққа бўларди, яна арча байрамига борамиз.

— Керак бўлса ўзинг бор,— деди Асқар,— кўр ҳассасини бир марта йўқотади.

Турди кўчада ҳеч зог кўринмаса ҳам, у ёқ-бу ёққа бир аланглаб:

— Э, тентак,— деди паст товуш билан,— менимча қорбобо ўша олтинчи «а»даги найнов Солининг ўзи, худди ўша, эртага бориб яна аниқлаймиз.

Асқар Турдининг тахминига унча ишонқирамай турган эди, Турди юрагидаги шубҳаларини, калласидаги қатор далилларини кўндаланг қилиб ташлади, Асқар бўшашди.

— Кулганда, курак тишини кўрдингми?

— Кўрдим.

— Бўпти-да,— деди Турди,— худди ўша!

— Наҳотки...

— Уша!

— Уша бўлмаса-чи!

— Нега ишонмайсан,— деди куйиб-пишиб Турди,— эртага бориб яна аниқлаймиз деяпман-ку, агар ўша бўлса...

— Уриб пачақ-пачақ қиламиз,— деди Асқар,— ўшани деб каникулда бировнинг ўтинини ёриб юрибмиз-а.

— Э, қизишма, гапга қулоқ сол,— деди Турди ва ўртоғига тушунтира бошлади. Унинг фикрича, қорбобо ўйин-кулгидан бўшаб коридорнинг бурчагидаги хонага кириб ечинади, ахир ёпиштирилган соқол-мўйлов билан кўчага чиқмайди-ку. Турди билан Асқар эшикнинг орқасига ўтиб пойлашади... Агар ўша, Соли найнов бўлса, икки ёқдан баравар ташланишади-ю, дод дейишига қарамай, роса дўппослашади, агар артист бўлса...

— Унда-чи,— деди Асқар.

— Унда «ўртоқ артист, кечаги топширигингизни бажардик» деб чиқиб кетаверамиз. Сўзининг устида турадиган болалар экан, деб қайтага хурсанд бўлади!

— Маъқул!

Эртасига яна мактабга келишса, бунга қарангки, бахтларига директор болалар совуқда шамоллаб қолмасин деб кийим ечадиган жойни коридорнинг охиридаги ўша хонага кўчиртирган экан. Бу гал икки ошна омадлари келганидан хурсанд бўлиб, дарров пальтолларининг орқасига яширинишди-ю, кута бошлашди. Залдан қийқириқ кулги, ашула, чапак овозлари эшитиларди.

— Маза қилишяпти,— деди Асқар уф тортиб,— хўп кунларга қолдик-да, сен билан мен ўғри мушукка ўхшаб пальтолларда қолган-қутган куя дорини ҳидлаб ўтирибмиз!

— Қўявер,— деди Турди,— ҳаммасини аламини биратўла оламиз, чиқсин, залда қанча кулган бўлса, оёғимизнинг тагида шунча додлайди ҳали!

— Сен орқадан келиб маҳкам қўлини ушла!

— Хўп.

— Мен у юзига-бу юзига пақиллагиб уравераман.

— Бўпти,— деди Асқар,— аммо, соқол-мўйловини олгандан кейин ур!

Залда қийқириқ-кулги авжига чиқди-ю, бир алами бўлиб ўтирган Турди яна уф тортиб қўйди.

— Э, нима деяпсан, ўша ёлғондакам соқолига қараб ўтираманми,

— Ҳовлиқма, ошна,— деди Асқар,— ўзини эмас-у, ёпиштириб олган соқоли оппоқ, шуни ҳурмат қилиш керак.

Залдан ашула эшитилди. Болалар қарсак чалди. Кимдир полни гурсиллатиб ўйинга тушиб кетди.

— Чиқсин!— деди Турди,— чиқсин, соқолини кўчириб дарров сенга бераман.

— Майли,— деди Асқар, унинг ярим хаёли залда эди,— дарров бурнимнинг таги билан даҳанимга ёпиштираман-у, қорбобо бўлиб залга кираман, сен қорқиз бўласан.

Турди пальтолар орқасидан сапчиб чиқди.

— Нима, нима?

— Қорқиз бўласан!

— Мен-а?!

— Ҳа,— деди Асқар довдираб,— илгари замонларда хотин-қиз ролини эркаклар ўйнаган экан, қайтага яхши бўлган экан, нима бўлти, Салиманинг кўйлагини кийиб, рўмолини ўрайсан, сени ўғил болалигининг ким билиб ўтирибди.

Турди Асқарнинг ёқасидан ушлади.

— Сенга соқол-мўйловни ким олиб берди, қани айт!

— Э-э, қўйиб юбор,— деди Асқар хириллаб,— сен олиб бердинг, сен!

— Ҳа, баракалла,— Турди жон-жаҳди билан Асқарни силжитди,— мен олиб берган соқол-мўйловни сен ўзингга ёпиштиргин-у, рўмолини мен ўрайми? Йўқ ошна, соқолни ўзимга ёпиштираман, анавунинг кўйлагини кийиб сен қорқиз бўласан, чапак чалсам олдимга тушиб, дикир-дикир ўйнайсан.

— Мен-а?!

— Ҳа сен!

— Бекор айтибсан, ойим мени ўғил бола қилиб туққан, ёлғондакам қиз бола бўладиган аҳмоқ йўқ.

Хуллас, ораларидан «қил ўтмас» икки ошнанинг бу галги жанжаллари пальто илинган турма қозикни йиқилиши билан тугаб, ҳамма қулоқчин-у, ҳамма пальтолар ер билан битта бўлди. Икки ошна ҳушларига келиб, ҳеч ким йўғида қочиб қолишмоқчи эди, залда ўйин-кулги тугаб, қий-чув билан ҳамма хонага кириб келди.

— Баракалла!— деди қорбобо бир тўда пальтони қучоқлаб олган икки қадрдон ошнага кўзи тушиб,— одамгарчилик

деган бундоқ бўпти, ҳой қизлар, чаққон-чаққон кийининглар!

Оббо, айёр қорбобо-ей, бу гапдан икки ошна лом-лим деёлмай елка тутган қизнинг кифтига пальто илиб, ташқарига чиқиб олишди. Энди шипиллаб кета бошлашган эди, кетларидан Сайфиддин чақириб қолди.

— Қойилман,— деди у ҳаяжон билан,— одамгарчиликни ҳам дўндириб ташладинглар-а!

— Кесатма!— деди Турди.

— Э, тентак, нима деяпсан,— деди Сайфиддин,— кетларингдан қорбобонинг оғзидан бол томиб қолди-ю, сенларга дарров топшириқ берди.

— Қанақа, топшириқ,— иккови баб-баравар чўчиб тушди.

— Кейин биласанлар,— деди Сайфиддин овозини пағайтириб,— юринглар!

— Бор-е!— деди Асқар ва Сайфиддиннинг ҳай-ҳайлашига қулоқ солмай кета бошлаган эди, Турди аранг етиб олиб, ошнасини тўхтатди.

— Нима дейсан?

— Гапга қулоқ сол,— деди Турди ҳовлиқиб,— қорбобо аввал иккаламизни синади, кўрдик, иккаламиз ҳам меҳнат деса чиппа ёпишадиган болалармиз, энди уйига обортириб, ишлатмоқчи, агар Сайфи Соли найновнинг уйига бошлаб борса, демак қорбобо «Уша»!

Бу гап Асқарни ўйлатиб қўйди. Турдининг гапида жон бор. Қорбобонинг кимлигини аниқлашнинг осон, тўғри йўли ҳам шу. Майли, Сайфиддин бошлаб бораверсин, «қорбобо»нинг топшириқларини гинг демай бажаришади, ҳаммаси аниқлангандан кейин тўппа-тўғри директорнинг олдига киришади-ю, ўртоқ директор, каникулда дам олиш, ўзингиз айтгандай ҳал қилувчи учинчи чоракка куч йиғиш ўрнига Соли найновнинг уйида мардикор бўлиб ишладик, мабодо яна дарсингиздан оқсаб қолсак хафа бўлиб юрманг, деб дангал айтади.

— Мен тўппа-тўғри «Ленин учқуни»га ёзаман!— деди Турди, шундай қилиб, бири директорга бири редакцияга маълум қиладиган бўлиб, индамай Сайфиддинга эргашишди. Оббо, Сайфиддин-е, икки ошнани тўппа-тўғри Асқарларнинг уйига бошлаб келса-я. Буни қаранг ҳар қанча иш деса ўзининг ҳовлисида тўлиб-тошиб ётган экан-ку, Асқар кўрмаган экан. Бу гап қорбобо ҳовли юзидаги фиштарни, майда-чуй-

да тахталарни бир чеккага йиғиштириб, қўйишни топширган экан. Шу кун уч ўртоқ чунон ишлашдики, Асқарнинг ойси ўғлини таниёлмай ёқасини ушлади.

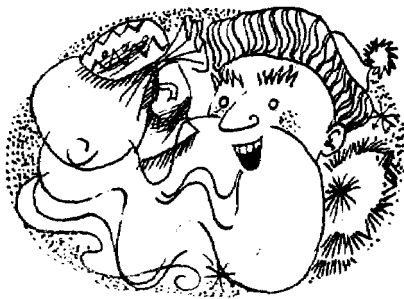
— Эртага нима қиламиз Сайфи?— деди Турди чойга ўтиришганда синамоқчи бўлиб.

Сайфиддин маънодор кулди.

— Қорбобо яна нима топширса шуни қиламиз-да.

Қорбобонинг топшириқлари хилма-хил ва жуда кўп эди. Мақтабнинг кўчасини курашди. Мунираларникида кўмирнинг майдасини элашди, боғча болаларни чанада учуришди, маҳалладаги уч-тўртга кампирга челак-челак сув ташиб беришди. Икки ошна Солини қўлга тушириш мақсадида гинг демай «қорбобо»нинг айтганларини бажаришарди. Аммо «қорбобо» Турди билан Асқардан кўра айёрроқ эканми, бирон марта, ўзининг уйидаги ишни қилдирмади-я!

Оббо, қорбобо-е, икки ошнанинг ниятини қаёқдан пайқадийкин-а?!

МУСТАФО

Отряд советининг раиси Мустафони ҳамма ҳурмат қилади: футбол ишқибози, шахматчи, масала ишлашда унга тенг келадиган бола йўқ, кўп ўқийди, билимдон, ажойиб-ғаройиботлар тўғрисида бир гапга тушса, ҳамманинг оғзини очириб қўяди. Энг муҳими ширинсўз, хушмуомала. Шунинг учун ўқув йилининг бошида бош пионер вожатий:

— Отряд советининг раислигига кимни сайлаймиз,— деганда, ҳамма бир овоздан:

— Мустафони!— деган эди.

Авваллари Мустафо илгари қандай бўлса ўшандайлигича қолаверди. Синф раҳбари «синфимизнинг аълочиси» деб фахр билан тилга олганда, фақат Мустафо эмас, ҳамма болалар ич-ичларидан хурсанд бўлишарди. Отряд советининг раиси бўлгандан кейин болаларнинг ўқишига ҳам эътибор бериш керак-да, Мустафо шундай қилди: Уктам деган болага ёрдам берди. Уктам тиришқоқ, ҳаракатчан бола эди. Биринчи чоракда иккилари у ёқда турсин, ҳатто «уч»ларни ҳам «тўрт»

га чиқарди, иккинчи чоракда эса аълочилар қаторига ўтиб олди.

— Менга раҳмат айт,— дерди ҳар доим болаларнинг олдида Мустафо,— мен бўлмасам, эҳ-ҳе, ўша «иккинг» билан судралиб юраверардинг.

Ўктам қизариб-бўзариб:

— Яхшилигингни унутмайман,— дерди-ю, ичида ўртоғидан қаттиқ хафа бўларди. Яхши, ёрдам берибсан, шуни ҳамманинг олдида гапиравериш шартми? Бир марта гапирдинг бўлди, ҳадеб қайтараверасанми? Мустафо эса ўртоғининг юрагида кечаётган бу ўйлардан беҳабар «менга раҳмат де» деб пеш қилишни қўймасди. Бир куни буни болалар ҳам сезишди. Нодира билан Вали:

— Бўлди,— дейишди Мустафони четга чақириб,— ҳадеб Ўктамни уялтираверма!

Энди синф раҳбари битта Мустафони эмас, Ўктамни ҳам тилга оладиган бўлди-ю, бу Мустафого алам қилиб, худди бир нарсасини йўқотиб қўйган кишидек ғалати бўлиб қолди. Бирор бола ё бу фандан тушунмай танаффусда Мустафого мурожаат қилса:

— Ҳа, ўзингни калланг йўқми,— деб жеркийдиган бўлиб қолди. Ўктам эса тушунмаган боланинг ёнига ўтириб соатлаб бирга дарс тайёрлар, шериги яхши баҳо олса худди ўзи олгандек қувониб кетарди, аммо бирор марта ҳам «мен сенга ёрдам беряпман», деб пеш қилмас, қайтага болаларнинг олдида «йўқ, ўзи яхши дарс қиляпти» деб шеригининг ёнини оларди.

Мустафо ўзгариб қолди. Буни ҳамма пайқади, баъзилар юзига тик айтишди, баъзилар эса шама қилишди, бироқ Мустафо парвойига ҳам келтирмади. Ўктам аълочи бўлгани билан, хўш, унга ўхшаб футбол ўйнай оладими, шахмат-чи, албатта йўқ, демак, ҳали ҳам у ҳаммадан олдинда, айниқса кунларнинг бирида дадасининг расми газетада чиққанда уни гердайдганини кўрсангиз. Синфга кирди-ю, болаларга ғалати бир қараб бепарволик билан папкасидан газета чиқарди.

— Манавини кўринглар,— деди у газетани ўқитувчининг столига қўйиб. Ўзи эса бир чеккага бориб ғалати илжайиб турди. Ҳамма қизиқиб ўрnidан турди, газетага ёпишди, Нодира газетани қўлига олди.

— «Ажойиб коммунист»,— деди Нодира мақолага кўз югуртириб. Унда машинасозлик заводининг тоқари, кекса

коммунист Самад Каримов деган кишининг камтарлиги, ишбилармонлиги, шогирдларига гамхўрлиги ҳақида гап борарди.

— Яхши одам экан,— деди Нодира. Ҳамма унинг фикрига қўшилди. Мустафо оғзининг таноби қочиб:

— Бу киши — менинг дадам! — деди.

Кечқурун чой ичиб ўтиришар экан, Мустафо синфда бўлган воқеани оқизмай-томизмай дадаси билан ойисига гапириб берди. Ойиси унча эътибор бермаган бўлса ҳам, Самад ака қошларини ғалати чимириб, қовоғини солиб ўғлига тикилди. Нима гап, наҳот шу гаплари рост бўлса, хаёлидан ўтказди.

— Хўш,— деди Самад ака,— ундан кейин-чи?

— Э, ундан кейин кўрсангиз, ҳаммаси оғзини очиб қолди,— деди Мустафо ҳовлиқиб,— менинг дадам қанақалигини ҳамма билиб қўйсин дедим-да, тўғрими ойи?

Ойиси ошхонада нима биландир куймаланишаётган эди. Мустафонинг гапларига «тўғри» деб қўя қолди. Аммо дадаси индамай ўрнидан турди, бошини қуйи солиб уйнинг у бошидан-бу бошига одимлади, пиёладаги чойи совуб қолди, бироқ у чой ичишни хаёлига ҳам келтирмасди, ниҳоят уйнинг ўртасида тўхтади-да:

— Газетани ҳаммага мақтаниб кўрсат деб ким айтди сенга?

Мустафо кўзларини катта очиб дадасига қаради.

— Ҳеч ким, ўзим...

Мустафо довдираб қолди. Дадасига нима бўлди, газетада чиққан нарсани олиб бориб ўртоқларига ўқитса ёмонми, нима қипти, ахир ҳаммани ҳам газетага ёзишавермайди-ку?

— Э, аттанг! — деди Самад ака ва бошқа бир сўз айтмай кийина бошлади. Шу пайт эшик тақиллади, Мустафо ташқарига чиқди, кўп ўтмай ташқаридан Мустафонинг аллаким билан гаплашаётгани эшитилди. Дадаси беихтиёр қулоқ солди-ю, ғалати бўлиб кетди:

— Уф-фф,— деди Мустафо,— ўзинг-чи?

— Айтяпман-ку,— деди нотаниш бола,— мана шу масалага ҳеч тушунолмапман, икки соатдан бери бошимни қотираман, қани, жавобига тўғри чиқса. Ишлаган бўлсанг...

— Дафтарни бер, кўчириб олай демоқчимисан,— деди Мустафо унинг гапини бўлиб, орага жимлик чўкди. Нотаниш боланинг ҳазим товуши эшитилди.

— Мустафо,— деди у,— қойилман-е! Тушунтириб бер даяпман, дафтарингни бошимга ураманми!

— Аълочисан-ку,— деди Мустафо киноя билан.

— Нима, аълочи ҳамма нарсани билаверадимми, бирон нарса сўраса айб бўларканми?

Дадаси таниди. Бу Ўктам эди. Тунов куни Мустафо уни аълочи эканлигини, синф раҳбари энди фақат Мустафонни эмас, унинг номини ҳам тез-тез тилга олишини ғалати бўлиб гапириб берган эди. Э, аттанг, ўшанда Мустафога яхши эътибор бермаган экан, ҳа-ҳа, ўшанда Мустафо жуда ғалати кўринган эди кўзига, сўзлари ҳам қизиқ, илгаригидек самий эмас эди.

Мустафо қовоқ-тумшуғи осилиб қайтиб кирди.

— Дада,— деди у,— бугун балиқ овига олиб бормоқчи эдингиз-ку, эсингиздами?

— Эсимда,— деди дадаси ва иш кийимларини кия бошлади. Ойиси эса бир парча пишган гўшт, сарёғ суртилган икки бўлак нонни қоғозга ўраб узатган эди, дадаси барвақт қайтаман, деб олмади. Мустафо анчагача унинг оғзини пойлади. Аммо Самад ака гапириш у ёқда турсин, Мустафога ўгирилиб ҳам қарамади. Мустафонинг сабри чидамай:

— Бормаймизми?— деди секин.

— Йўқ.

— Нега?— деди Мустафо.

— Кўряпсанми,— деди дадаси,— ишга кетяпман!

Яна гап бўлинди. «Бугун дам олиш куни-ку» хаёлидан ўтказди Мустафо, нега дадаси заводга кетяпти. Мустафо ҳайрон эди. Самад ака эса остонадан орқага қайтди.

— Бўш бўлсанг мен билан юр,— деди у,— заводни кўриб келасан, ё дарсинг борми?

— Йўқ дада,— деди Мустафо ва дарров кийиниб, дадасининг олдига тушди. Улар то завод эшигига етгунча индамай келишди. Илгарилари кўчага бирга чиқишганда Мустафо билан дадаси ҳазил-ҳузул билан чақчақлашиб боришарди. Энди бўлса, товба, дадасига бир гап бўлганми, ё ишида, йўғ-е, уни илғор деб доим мақташади-ку!

Завод эшиги олдида турган уч-тўртта ёш ишчи Самад акани кўриши билан худди ўқитувчига кўзи тушган ўқувчидек сергак бўлиб қолишди, гапдан тўхташди, ҳурмат билан саломлашишди. Самад ака ҳар бири билан қўл олишиб саломатлиги, ўқиши, уйдаги бола-чақасигача бирма-бир сўраб

чиқди. Ҳатто эшик тагида гурган қоровул билан ҳам роса уч-тўрт минут ҳол-аҳвол сўрашди. Завод директори, ўрта бўйли, малла сочили бақалоқ киши эса, узоқдан Самад акани кўриши билан тўхтади:

— Дам олмабсиз-да,— деди жилмайиб.

— Э, уйда ўтиролмадим,— деди Самад ака.

Директор маънодор бош чайқаб қўйди.

— Яширмай қўя қолинг, Эгамназарнинг олдига келгансиз.

— Топдингиз,— деди Самад ака.

— Ана шунингизга қойилман-да, деди директор оҳиста Самад аканинг елкасидан қучиб,— раҳмат!

Самад ака Мустафони цехга олиб кириб, ҳар хил машиналарни кўрсатди, қайси машина қандай ишлаши тўғрисида озгина гапириб берди, сўнг, кўзлари чақчайган, озгин йигитча билан баҳслаша кетди, машинани юргизиб юбориб, ниманидир куйиб-пишиб кўрсата бошлади.

— Ҳой, Эгамназар,— деди Самад ака,— гап деталнинг сониди эмас асло, сифатида!

— Биламан домла, аммо...

— Нима демоқчи бўлганингни тушундим,— деди Самад ака унинг гапини бўлиб,— ҳар иккови муҳим, аммо сифатига алоҳида эътибор бер. Сен ишлаётган деталь кўлга чидамаса, кимга фойда-ю, кимга зиён?

Чақчайган кўзли киши қизарди. Қўли билан пешонасини силади. Икки қошининг ўртасига қоракуя суриб қўйганини ўзи ҳам билмай қолди. Буни кўриб, Мустафонинг бирам кулгиси қистадик, «дада, ҳовлини айланиб келай» деган баҳона билан ташқарига чиқиб кетди.

Завод ҳовлиси каттагина эди. Атрофи кўм-кўк дарахтзор, ўртадаги гуллар кўз қамаштирарди, офтобда ял-ял ёниб, бир туп лола ҳам очилиб ётибди. Мустафо скамейкага ўтириб, осмонда париллаб учаётган қушларни томоша қилди, зерикди, ўрнидан туриб ҳурмат тахтасидаги кишиларни кўздан кечира бошлади. Ана дадасининг ҳам расми! Унинг мулойим кўзлари Мустафога кулимсираб қараб тургандай. Боя эшик олдида учраган ишчилар ҳам бирин-кетин ичкарига кириб, алланарсаларни тортиша-тортиша Мустафонинг олдида тўхтаб қолишди.

— Самад акага қойилман,— деди ишчилардан бири расмдан кўз узмай,— ҳали ҳам бўш келмайди-я.

— Қизиқсан-а,— деди шериги, — бұш келмайдимиш-а. Сен билан мендақадан ұнтасига ақл ұргата олади.

Бу гаплар Мустафога бирәм ёқиб кетдики, бутун вужу-ди яйраб кетгандай бұлди. Қизиқ, дадаси ҳақидаги газетада чиққан мақолани ўқишганмикин, шу топда бирдан «бу менинг дадам» деб юборгиси келди. Бироқ ўзини аранг босди.

— Ҳозир Самад ака нимага келди биласанми,— деди бояги ишчи.

— Йўқ.

— Шунақасан-да,— деди шошиб-пишиб,— Эгамназарнинг олдига келди. Ойнадан бориб қарасам нима қиляпти дегин, Эгамназарга иш ўргатяпти, бутун сирини очяпти, бу чолга тан берса бўлади.

— Қойилман,— деди шериги,— бўлмаса иккови мусобақадос-а!

Мустафо ортиқ уларнинг гапига қулоқ солмади. Ғалати бўлиб нарига кетди. Қизиқ, дадаси мусобақадос бўлса, нега бировга сирини очади, бунақада ютқазиб қўйиши турган гап-ку!

Шу пайт Эгамназар билан дадаси ташқарига чиқиб қолди. Ҳар иккови хурсанд, ҳар икковининг кайфи чоғ эди. Дадаси бир нарса деб Эгамназарнинг елкасига оҳиста уриб қўйди. Эгамназар суюниб кетди:

— Раҳмат домла.

— Энди тушундингми?

— Тушундим,— деди Эгамназар қувонч билан,— сизнинг гапингизча иш тутсам роса ярим соат вақт тежар эканман, демак, йигирмата ортиқча деталь деган гап, раҳмат Самад ака.

Ота-бола уйга қайтишди. Мустафо негадир хомуш эди. Ора-чора дадасига қараб қўярди. Дадаси аксинча, хурсанд кўринарди. Охири Мустафонинг сабри чидамай:

— Дада,— деди секин.

Самад ака ўғлига қаради.

— Нима?

— Нега, нега ундай қилдингиз?

Самад ака аввал бу саволнинг маъносига тушунмади, кейин бирдан ажабланиб ўғлига қаради-ю, қадамини секин-латди.

— Ҳали олдингга ким келди?

— Уктам келган эди, нега сўраяпсиз?

— Узим,— деди дадаси ва жим қолди.

Қатта кўчадан ўтиб уйлари томон бурилишганда Самад ака худди ўзига ўзи гапиргандек алланарса деди, Мустафо эшитолмади. Сўрагани ботинолмай келаётган эди, дадаси бош чайқаб:

— Агганг,— деди,— қани айтчи, Уктам ким?

— Уртоғим,— деди Мустафо.

— Йўқ,— деди Самад ака яна бош чайқаб,— ўртоғинг эмас.

Мустафо ҳайрон бўлиб:

— Ие, дада нега унақа деяпсиз,— деди,— рост айтяпман ўртоғим! Бирга ўқиймиз, ўзингизга ҳам бир неча марта айтганман-ку, Уктам ўртоғим деб!

— Йўқ,— деди Самад ака аранг жаҳлини босиб,— ўртоғинг бўлса ғайирлик қилмас эдинг, уялмай «ўртоғим» дейсан-а!

Самад ака яна жим қолди.

Мустафо дадасининг ёнида бошини ердан кўтаролмай борарди. Улар шу алфозда уйга кириб келишди.

Шу куни Мустафо дарсга ўтирди-ю, бироқ ручка ушлаган қўли қимир этмай қолди. Қалласига ҳеч нарса кирмасди. Шу аҳволда қанча ўтирганини ўзи ҳам билмайди. Бирдан кўзига Уктам кўриниб кетди. Чакки қилди, жуда ёмон бўлди, биров ёрдам сўраб эшигингни тақиллатиб келса-ю, у бўлса, Мустафо дик этиб ўрнидан турди, кийинди, папканин қўлтиқлаб, дадаси ўтирган хонага чиқди. Телевизор кўриб ўтирган дадаси кўзойнак остидан Мустафога қаради:

— Қаёққа, ўғлим?— деб сўрамоқчи эди, Мустафонинг қўлтиғидаги папкани кўриб индамай қўяқолди.

Мустафо кетиши билан:

— Қаёққа кетдйкин шу пайтда?— деди ойиси ҳавотирланиб.

Самад ака хотиржам ва мамнун эди.

— Қўявер ойиси,— деди,— чамамда ўртоғиникига кетди, борсин, ўргатсин, ўзи ҳам ўрганади, нима дединг хотин?

— Майли,— деди ойиси бўшашиб,— ундай бўлса майли.

Дарҳақиқат, Мустафо Уктамларникига юриб эмас, югуриб борарди!

Йўлда

Фира-ширада уйдан чиққан Бобоқул билан Мирқобил чақчақлашиб енгил қадам ташлаб боришарди. Аммо кўп ўтмай тоғ ортидан кўтарилган қуёш ҳамма ёқни қиздира бошлади-ю, Бобоқулнинг халтасидаги бир шиша лимонадни ҳаш-паш дегунча иккови ичиб тамомлашди. Мирқобилнинг ойиси патир, тухум, узум солиб тугиб қўйган эди, Мирқобил ўжарлик қилиб олмаган эди. Бобоқул ҳам «чойни тоғамникида ичаман» деб чиққан эди. Кўп ўтмай икки ўртоқнинг қорни очди. Бироқ айб ўзларида бўлгани учун ёқ этмай келишарди. Кун эса борган сари қизир, ташналик эзар, юриш оғирлашарди. Икки ўртоқ шунча йўл босишса ҳам бирон ўткинчи машина учрамади. Йўл ёқада, мажнунтол остида тўнка ёраётган самоварчи:

— Ҳа, йўл бўлсин,— деди ўгирилиб.

Бобоқул тўхтади.

— Далага, тоғамникига, ўйнаб келгани кетяпмиз!

— Ҳа яхши,— деди самоварчи,— кун қизиққа қолибсизлар-да, чой дамлаб берай.

Бобоқул ўжар бўлмаса دادаси йўл-пўлда у-бу оларсан деб анчагина чақа берган эди, шуни ташлаб келадими. Мирқобил эса Бобоқулда пул бордир деб ишонган эди, мана энди икки ўртоқ тамадди қилиб олай деса на чўнтагида пули на халтасида нони. Бобоқулнинг ўйлаиб турганини кўриб:

— Қани баққа келинглар,— деди самоварчи,— битта кўк чой дамлайман. Узим ҳам ҳали нонушта қилганим йўқ, баҳона билан бир бурда нон еб оламан.

Икки ўртоқ сўрига чиқди. Чойхоначи чой дамлади, патнисда икки нон, қанд, олиб чиқди. Сўрининг остидан каттагина ананас қовунни олиб, косалади. Ҳаммалари иштаҳа билан ея бошлашди. Самоварчи бўшаган пиёлага чой қуяркан:

— Ҳа, олинглар, тортинманглар,— деб ора-чора қистаб қўярди. Мана, Бобоқул ҳам, Мирқобил ҳам роса қорнилари-ни тўйдиришди. Чолга раҳмат айтиб, йўлга тушишди.

— Бечоранинг чойнга пул ҳам бермадик-а,— деди Мирқобил.

Бобоқул эса:

— Узи сўрамади-ку,— деди елка қисиб.

Қорни тўйиб Бобоқулнинг чиройи очилди, Мирқобил негадир хомуш эди. Шу алфозда анчагина йўл юришгач:

— Асли тўнка-пўнкаси бўлса ёриб берсак бўларкан,— деди Мирқобил,— қари одам экан, суюнарди.

Бу гап Бобоқулга ёқмади. Уйда қилмаган ишни кўчада қиламанми, деб хаёлидан ўтказди ва тезроқ юр деб ўртоғини шоширди. Мирқобил бошқа гапирмади. Бобоқул баҳайбаг зонтдек олисда савлат тўкиб турган садақайрағочдан кўз узмай борарди. Етиб олишса маза, сой бор, балиқ тутишади, кейин тоғасининг ўғли билан тоққа боришади. Ким билади, у ерда бирор ёввойи қуён отиб олиш ҳам ҳеч гапмас. Нега десангиз, тоғасининг ўғлида ов милтиғи бор. Утган йили ёзда Бобоқул билан тоғдан тўртта қуён отиб келишган. Қуённинг гўштидек мазали гўшт дунёда йўқ, кўк пиёз, помидор, озгина чеснок солиб қайнатса борми, байбай, ана овқату-мана овқат.

— Менга қара,— хаёлини бўлди Мирқобил.— орқага қайтаман.

Бобоқул ажабланди.

— Нега?

— Үзим...

Мирқобил бoшқа гап айтмади. Үзининг тамизи бўлса билиб олар деб ўйлади. Бобоқул ҳам яна сўрамоқчи бўлиб оғиз очган эди, Мирқобил қўл силтаб, орқага жўнаворди. Бор-е, сенга ялиниб ўтираманми, деди-ю, Бобоқул ҳам йўлида давом этди. Бормаса-бормас, ўзи кетаверади. Нима, тоғамникига юр, деб ялинганмиди, ўзи бир ҳафтадан бери қачон олиб борасан деб жон-қолига қўймади-ку. Бобоқул ана шундай хаёллар билан анчагина юриб қўйган эди. Кимдир чақиргандай бўлди. Бобоқул аланглаб ёнига қаради. Нарироқдаги сўқмоқда эшак арава турарди. Аравакаш қўл силтаб, яна Бобоқулни чақирди.

— Нима?— сўради Бобоқул.

— Иним, бери кел.

Бобоқул ноилож бурилди.

Қараса, арава синиб ётибди. Устида тўрт қоп қовун. Аравакаш Бобоқулни учратиб қолганидан ниҳоятда хурсанд эди.

— Обба, иним-е!— дерди ҳар гапининг бирида,— буни қара, палакат келиб-келиб шу ерда синса-я! Қолхознинг лагери бор. Уша ерга олиб кетаётган эдим. Мана ярим йўлда шу алфозга учраб ўтирибман. Ташлаб кетай десам буни билмайман, бориб лагердагиларга хабар берай десам уни билмайман, бир этиб бориб келасанми?

Бобоқул кўзларини катта очди.

— Қаёққа?

— Лагерга-да,— деди аравакаш,— бориб шундай-шундай десанг бас, болаларнинг ўзлари келиб олиб кетишади. Мен сенга лагернинг қаердалигини тушунтириб берай-а, нима дейсан?

Аравакаш ҳамон Бобоқулдан жавоб кутарди.

— Боролмайман,— деди Бобоқул.

Аравакаш эса:

— Нега?— деди худди қулоқларига ишонмагандек.

— Амаки шошиб турибман, тоғамникига кетяпман.

Бобоқул секин орқага бурилди. Аравакаш худди ўзига ўзи айтгандек «аттанг» деб қўйди.

— Майли, иним йўлдан қолма, битта-яримтани учратсанг албатта шундоқ-шундоқ деб қўй. Бугун лагердаги болаларни туғилган кунини нишонламоқчи экан, шунга раис бува элиб бер деганига мен ҳам рози бўлган эдим, аттанг!

Бобоқул катта йўлдан шипиллаб кета бошлади. Туриб-туриб аравакашнинг илтимоси унга алам қиларди. Ғалати одам экан. Ҳеч бўлмаса «ма, йўлда сўйиб ерсан»,— деб битта қовун ҳам бермади-я! Тагин шу иссиқда лагерга бориб болаларни бошлаб кел, дейишини қаранг. Аммо Бобоқул жаҳлдан тушиб, бундоқ ўйлаб кўрса дарҳақиқат, аравакашга ҳам қийин экан, молини кўчанинг ўртасига ташлаб кетолмаса, кун тепада қиздириб турган бўлса, асли лагеръ қаёқдалигини сўраб олса ҳам бўларкан. Эҳтимол йўлдадир, баҳона билан лагерга кириб сув-пув ичиб олармиди. Йўл эса ҳамон оғирлашарди. Буни қаранг. Бобоқул шунча юрди, битта машина ҳам учрамади-я. Колхознинг машиналари шаҳарга мол олиб тушиб кетган бўлса ҳали кечки томон қайтади. Кутишнинг эса ҳеч иложи йўқ. Бобоқул уйидагиларга эрта билан бориб кеч салқинда қайтаман деб келган. Асли ҳар эҳтимолга қарши ётиб қоламан деб қўйса ҳам бўларкан. Бирпас дам олай деб Бобоқул ариқ четидаги тол соясига чўккалади.

— Бобоқул!

Олисада Мирқобил кўринди. У чопиб келарди. Кела солиб Бобоқулнинг ёнига чўккалади. Кўриниши хурсанд эди.

— Ҳа?

— Ўзим,— деди Мирқобил,— чолнинг атиги битта тўнкаси бор экан, Бирпасда ёриб ташладим. Бечора шунақа хурсанд бўлдики, ўзи дунёда бировни хурсанд қилишдан яхши иш йўқ экан деб қўйдим. Машинага солиб юборди. Ҳов, анови муюлишгача олиб бориб қўйди машина.

Икки ўртоқ жим қолди. Мирқобил жилмайишини қўймасди. Бобоқул эса юраги ғаш, негадир Мирқобилнинг гапларидан ғашлиги яна ҳам ортди. Жазирама офтобда бирор ўткинчига маҳтал бўлиб ўтирган аравакаш кўзига кўриниб кетиб, дик этиб ўрнидан турди.

— Юр!

Мирқобил унга эргашди. Бобоқул тез-тез қадам ташлаб борарди. Орқасига қарамасди. Гўё қараса ўша аравакаш «аттанг» деб унга афсусланиб тикилиб тургандек бўлаверарди. Анча йўл юришди. Мирқобил ҳайрон эди. Нега Бобоқул хафа, қовогидан қор ёғади-я, Мирқобилнинг қайтиб келганига суюнмади ҳам. Демак, ҳали аразлаб кетиб қолганда Бобоқул ҳеч хафа бўлмаган экан-да, ўзи ҳам тентак, бирпас чолнинг у-бу ишларига қарашиб уйига қайтиб кетавер-

са бўлмасмиди? Бобоқул хафа бўлмасин деб ҳаллослаб чо-
пиб юрибди-я!

— Мунча имиллайсан?

— Ҳа?

— Бунақада қачон етамиз,— деди Бобоқул,— офтобни
қара кўйдириб юборди, илдам-илдам юр.

— Менга қара,— деди Мирқобил,— мунча зарда қила-
сан?

— Қим зарда қиляпти?

— Қим бўларди, сен-да,— деди Мирқобил,— ё қайтиб
кетаверайми. Мени кўриб суюнмадинг ҳам-а, кет десанг, ке-
тавераман.

Бобоқул елка қисди.

— Ўзинг биласан.

Тўғриси, бунақа жавобни Мирқобил сира-сира кутмаган
эди. Нима дегани бу, бор, кетавер деганими, товба, Бобоқул-
дан шу гап келяптими-а, Мирқобил қулоқларига ишонмас-
ди. У бирпас ажабланиб, Бобоқулга тикилди. Аввалига ҳа-
зил деб ўйлади. Йўқ, Бобоқулнинг қиёфаси жиддий эди.
Мирқобил бўшашди. Агтанг, Бобоқулни яхши билмас экан.
Дадаси дўст сафарда билинади, деб тўғри айтган экан. Бу-
ни қаранг-а, шунча йил бирга ўқиб, бирга ўйнаб юрган ўр-
тоғининг қанақалигини энди билиб ўтирса-я. Мирқобил се-
кин бир хўрсинди-да, орқага қайтди. Бобоқул унга қол,
демади. Йўлда давом этди. Аммо юрагининг ғашлиги тобо-
ра ортиб борарди. Боя эрталаб чиққандаги қувончидан асар
ҳам қолмаган эди. Ўзини мажбур қилиб қадам ташларди-ю,
аммо шунча кун кутган бу саёҳат унга ҳеч қандай хурсанд-
чилик бағишламасди. Неғалигини Бобоқул ўйлаб ҳам кўрди.
Бироқ, сабабини топа олмади. Офтоб эса ниҳоятда қизди-
рар, Бобоқулнинг кўз олди жимирлашиб борарди. Фикрини
чалғитмоқчи бўлиб ҳар хил яхши хаёлларни ўйламоқчи бў-
ларди-ю, бироқ ўша аравакаш кўз олдидан сира-сира кет-
масди. Нима қилаётганикин, албатта бирор пана жойда
ўтиргандир, эҳтимол битта катта қовунни олиб косалаяпти-
ми, аммо Бобоқул бундай ўйлаб кўрса шохобча йўлда би-
рор тиккайган дарахт, бирор уй йўқ, демак офтобда ўтириб-
ди, ҳа ўтирибди, бир арава қовунни ташлаб қаёққа борарди.
Лагердаги болалар ҳам ғалати-я, туғилган кунлари экан, шу
қовун ўлгурни ўзлари бориб олиб келишса бўлмайдими, ма-
на ҳозир маза қилиб сувда чўмилишяптими, ё соя-салқин

Ўрикзорда китоб ўқишяптими, лекин араванинг синишини улар ҳам қаёқдан билибди дейсиз. Бир арава қовунни кўрганда болалар роса қувонишган бўларди-да, аттанг, арава синмаганда Бобоқулнинг юраги ҳам бунақа ғаш бўлмасмиди.

Бобоқулнинг қадами секинлашди. Негадир ортиқ юролмай қолди. Нимани хаёл қилмасин, ўзини чалғитишга уринмасин, йўлдаги аравакашнинг қиёфаси кўз олдидан нари кетмасди. Энтикди, бўшашди, бирдан орқага ўгирилди, худди йиғламсираган товуш билан:

— Мирқобил!— деди.

Мирқобил жуда олислаб кетган эди. Эшитмади. Бобоқул нима қилишини билмай бирпас туриб қолди. Олдинга юрай деса юраги ғаш, бир қадам ҳам қўёлмайди, орқага қайтай деса... Бобоқул бирдан югура бошлади. Мирқобилга яқин қолганда яна овозини баланд қилиб:

— Тўхта!— деди.

Мирқобил тўхтади.

Бобоқул етиб келди. У энтикар, ҳадеганда гапиролмасди. Гапнинг тўғриси Мирқобил ўртоғини ҳеч бунақа аҳволда кўрмаган эди. Нима бўлди, нима гап, нега Бобоқул бу аҳволда, тинчликми?

— Биласанми,— деди ниҳоят Бобоқул,— боя сендан бир нарсани яширган эдим.

... Икки ўртоқ шохобча йўлга бурилганда олисда аравакаш кўриб, пешвоз чиқди.

— Айтдингми?

Бобоқул индамади.

Яқин қолишганда:

— Йўқ,— деди,— амаки, йўлда ўртоғимни учратиб қолдим. Қовунингиз бор-йўғи икки қоп чиқар, қопингиз борми?

— Йўқ-да,— деди аравакаш,— иккитагина қоп бўлганда-ку, эшакка ортиб кетаверардим-а, араванинг тагида биттагина йиртиқ қоп бор, ҳаммаси кетмас.

— Бўлмаса, ўшанга солайлик,— деди Бобоқул,— қолганини қўлтиқлаб ола қоламиз.

— Майли,— деди мамнун аравакаш,— раҳмат, баракалла, лагердагилар ҳам худди сенларга ўхшаган бола, бир кўриб суюнсин.

Ҳаммалари қопдан ортиб қолган қовунни қўлтиқлаб, йўлга тушишди.

Анчагина юришгач:

— Шу ерда пича дам олайлик-а,— деб қолди аравакаш қўлтиғидаги қопни ерга қўйиб. Болалар ҳам ариқ ёқасидаги толнинг олачалпоқ соясига чўккалашди. Аравакаш қовун сўйди. Учаловлари роса чанқашган экан, Бобоқул Бобоқул бўлиб, бунақа ширин, бунақа асал қовун еган эмас. Мирқобил бўлса оғзини ҳар тўлдириб қовун чайнаганда «бай-бай» деб бош чайқаб қўяди!

... Лагердаги болалар қий-чув, хурсандчилик билан кутиб олишди. Бобоқул ҳам, Мирқобил ҳам ана шу ғала-ғавурдан фойдаланиб секингина қайтиб чиқишди. Кимдир «бояги болалар қани», деб сўраб қолган эди. Олизда аравакашнинг чақирган товуши эшитилди. Аммо Мирқобил билан Бобоқул қайтиб киришмади.

— Яхши қилдик,— деди Мирқобил,— нима энди қовунни кўтариб келдик деб ҳаммага кўринишимиз шартми?

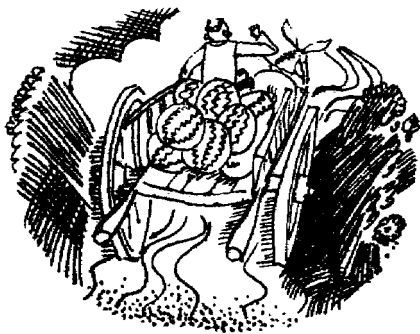
— Тўғри,— деди Бобоқул, у ҳам ўзида йўқ хурсанд эди.— Лекин-чи, бу ишимиз жуда зўр бўлди!

— Бўлмаса-чи,— деди Мирқобил,— кун ҳам яримлаб қолди. Бобоқул, нима қиламиз?

— Хўп десанг орқага қайта қолайлик,— деди Бобоқул,— келар дам олиш куни барвақтроқ йўлга чиқамиз.

Икки ўртоқ орқага қайтишди. Аммо улар хафа эмас эдилар. Қайтага руҳлари тетик эди, дам-бадам бир-бирларига илжайишар, хурсандликларининг чеки йўқ эди. Нега, буни Бобоқул ҳам, Мирқобил ҳам аниқ сабабини билишмасди.

Аммо билиш шартмиди?

ЖАСУР БОЛАЛАР

Баҳорнинг илиқ-иссиқ кунлари одамнинг юраги қизиб уйда ўтиролмай қолди. Мен ҳам битта китобни қўлтиқлаб, неварам билан боққа бордим, боғ деганим, машиналарнинг ғала-говуридан сал наридаги каттагина хиёбон эди, бу ерга мана шу атрофдаги катта уйларда турувчи қари-қартанлар йиғиларди. Киши билан димиқиб, диққинафас бўлган кишилардан баъзи кунлари янги бўёқдан чиққан скамейкаларда жой қолмасди. Биров бурнига кўзойнак тақиб журнал варақлаган, уч-тўрт киши термосда чой дамлаб келиб чақ-чақлашган, шахмат суришиб ўтирган ишқибозлар ҳам кам бўлмасди, шунақа гавжум бўлиб кетарди бу хиёбон.

Мен ҳам ҳолироқ жой топиб, қўлтиғимдан китобни олдим. Неварам ёнимда ўтириб зерикди шекилли, хиёбоннинг бошида қий-чув қилаётган болаларнинг олдига қараб кетди. Осмонда ғубор йўқ. Октоб одамга хуш ёқади. Янги барг ёзган дов-дарахтларда қушлар тинимсиз чуғурлайди. силаб-

сийпалаётган шабада аллақаердаги ялпиз исини димоққа гуп-гуп уради, яшнаб, яшариб бораётган табиатдан кўз ололмай ўтирган эдим, қушларнинг чуғур-чуғури эшитилмай қолди-ю, кўп ўтмай бир галаси шундоқ тепамдан учиб ўтди, аллаларса «тап» этиб оёғим тагига тушди. Қарасам, чумчуқ экан. Ҳуркиб кетиб, яна жон-жаҳди билан осмонга кўтарилган эди, узоққа боролмади. Қўлимга олдим, қанотидан қон оқарди!

— Хаҳ, ноинсоф!— дея у ёқ-бу ёққа қарадим. Ҳамма ўзи билан ўзи овора, яқин орада бирор бола йўқ, ҳаммаси хиёбоннинг этагига эди. Қушнинг қанотини ювдим. Рўмолчанинг бир четини йиртиб, ярасини боғлаётган эдим, уч-тўрт бола ҳовлиқиб келиб қолди. Биттасининг қўлида рогатка. Бола ҳам, қўлидаги рогатка ҳам шу топда кўзимга жуда-жуда хунук кўриниб кетди.

— Нега тош отдинг?

Бола кафтимда типирчилаётган жониворга худди бир бўлак тошга қарагандай бепарво назар ташлаб, индамай гураверди. Кўзларига боқиб ғалати бўлиб кетдим: юраги жиз этмади-я. Тагин бунинг устига менга бир олайиб, шерикларини эргаштирганча хиёбоннинг этагига қараб югуриб кетди. Ўзимни кўярга жой тополмай қолдим. Ҳузур-ҳаловатим йўқолди. Негадир бу ердан тезроқ кетгим келди. Афгангоримдан бетоқат бўлаётганимни сезган неварам ҳам индамай эргаша қолди. Бу бола беозор қушга нега тош отди, тош отганда нимани ўйлади, нимани ҳис қилди, боя каллам ғувиллаб кетган экан, уйга яқин қолганимда бир оз совуб, ўзимдан-ўзим хафа бўлдим. Ёш болага ўхшаб аразлаб юрибман-а, товба, нега ўша бераҳмни қулоғидан чўзиб, инсофга чақирмадим, аттанг, қайтиб борсам хиёбоннинг этаги бўмбўш, ҳеч ким йўқ. Аксига, неварам ҳам ўша болаларни биронтасини танимас экан!

Уруш йиллари эди.

Милицияда ишлар эдим. Одамларимизнинг кўпчилиги йўқ, фронтга кетган, иш эса кўп, баъзан уч-тўрт кунлаб навбатчиликда қолиб кетардик. Бир куни шошилиш хабар олдик. Унда қуролланган номаълум жиноятчи қидириляётганлиги айтилган эди, бўй-баста, кийим-кечаги, кўриниши, қўйинг-чи, бутун қиёфаси, ҳатто жаҳли чиққанда тирноғини кемтийдиган одатигача батафсил маълумот бор эди. Жиноятчи шаҳарда узоқ қололмаслиги, албатта олисроқ бирор

жойга жўнаб кетишга уриниб кўриши ҳам тахминдан холи эмас, шунинг учун вокзал, автобус станцияларини назардан қочирмаслик тўғрисида кўрсатма бор эди. Энди уйга кетмоқчи бўлиб турган эдим, бўлмади, ёнимга одам олиб, дарров вокзалга жўнадим. Милиция формасини ечиб, оддий деҳқончасига кийиниб олганмиз, елкамизда бир боғламдан арқон, ўша кезлари вокзалда нима кўп гашкачи кўп бўларди, боришимиз билан дарров ўшаларга қўшилиб оламиз, деган умидда эдик. Қор учқунларди. Изғирин шамол кўз очирмасди. Йўллар, йўлаклар боя бир оз кун илганигами. кечга бориб тоза яхмалак бўлиб қолган эди. Йўл ёқасидаги мажнунтолнинг шохидан ҳасса қилиб олдик, энди хотиржам бораётган эдик, муолишдаги тор кўчадан бир бола югуриб чиқиб қолди. Менга туртилиб, узала йиқилди. Қўлидан халтачаси, бошидан қалпоғи учиб кетди. Мен нима бўлганига ҳали тушуниб етмай дарҳол қўлидан ушлаб турғизаётган эдим, ўша тор кўчадан яна икки бола югуриб келди-ю, йиқилган болага ёпиша кетди.

— Ҳаҳ, қўлга тушмас экансан!

— Э, бу нима қилиқ?— дедим аранг уларнинг чангалидан болани ажратиб,— иккита одам битта болага кучларинг етдими, уят-е!

Бола пинжимга кириб олди. Анови иккови чўчиб, бир оз четланди. Шунда ҳам бола қочгудай бўлса дарров қувишни мўлжаллаб шай бўлиб туришди. Жанжални бир ёқлик қилмай кетгани кўнглим бўлмай қолди, қолаверса, шеригим ановиларни гапга сола бошлаган эди. Билсак, улар болалар уйдан экан, еттинчи синфда ўқишар экан. Бирининг оти Мирсалим, иккинчисиники Ҳошимбой экан. Мирсалим кўзлари катта-катта, қотма, узун бўйли бола берган саволларимизга ҳуши келмай жавоб қайтарди-ю, аммо паст бўйли, афт-башарасидан очиққина кўринган Ҳошимбой ҳаммасини гапириб бера бошлади. Мана шу болани қўлга туширолмай анчадан бери доғда юришган экан. Ҳали дарсдан чиқиб остановканинг қорини курашаётган экан, бирдан болани кўриб қолишибди, дарров ушлашибди. Бола эпчиллик қилиб икковининг қўлидан чиқибди-ю, шу томонга қараб қочибди.

— Ҳа, айби нима Ҳошимбой?— деди шеригим. Ҳошимбой болага ғалати бир қараб:

— Узидан сўранг, амаки,— деди. Бироқ бола жавоб беришдан кўра яна қочишни мўлжаллаб турган эканми, Ҳо-

шимбой билан Мирсалимнинг алаҳсиганидан фойдаланиб, секин орқага бир қадам ташлаган эди;

— Овора бўлма!— деди Ҳошимбой. Бола чўчиб яна менинг биқинимга кириб кетди. Ҳошимбой ерда ётган халтачани олди.

— Мана амаки!

Қарасам, халтада анчагина чумчуқ!

— Нега отдинг?

Бола миқ этмади. Бош эгиб тураверди. Ҳошимбой боланинг елкасига туртиб:

— Ҳа, нега индамайсан?— деди. Бола ўпкаси тўлди, энгикди, бирдан кўзларига ёш келди.

— Ойим касал,— деди аранг,— ойим... уйимизда...

Орага оғир жимлик чўкди. Ниҳоят, Ҳошимбой болага яқинлашдида, елкасига оҳиста қўл қўйиб, бир уҳ торгди:

— Узинг ўйла, ҳозир кимга осон?— деди,— лекин нима бўлса ҳам паррандага озор берма.

Боланинг аҳволи қанчалик ачинарли бўлмасин, аммо Ҳошимбой ҳақ эди. Афтидан бола ҳам қўлимдаги халтачага ҳозир бепарқ қарай олмас, оғир аҳволда эди. У ниҳоят бош кўтарди. Жавдираб ҳаммага бир-бир қаради, бўшашди, ниманидир ўйлаб турди-да, икки чўнтагидаги майда тошларни ағдариб ташлади. Қўлидаги рогаткани ариқча улоқтирди, секин, тор кўчага қараб кетди.

— Тўхта,— деди Ҳошимбой. Бола кўчанинг оғзида тўхтади. Ердан кўз узмай Мирсалим билан Ҳошимбой келишини кутиб турди, учови аҳиллик билан тор кўчага бурилиб кетганини кўриб, биз ҳам йўлда давом этдик.

— Анови иккови яхши болалар экан,— деди шеригим.

Мен унинг гапини маъқуллаб, бош силкидим. Ҳозир ҳар иккимизнинг хаёлимиз вокзалда, у ердаги одамларда эди. Ишни нимадан бошлаш лозим, калаванинг учини қаердан излаш керак, шу топда жиноятчи нима қиляпти, кимнинг паноҳида жон сақляпти, хаёлимиз ана шунақа жумбоқлар билан банд бўлиб, йўлдаги воқеани унутган эдик. Аммо шу куни ҳам, эртасига ҳам бутун ҳатти-ҳаракатимиз зое кетди, жиноятчининг изига тушолмай, бошимиз қотди. У биз гасаввур қилгандай соддагина эмас, аксинча жуда айёр экан, қаерга яширинган бўлса ҳам қулай пайт пойлаб ётгани аниқ эди. Минг хил режа туздик, минг хил хаёлга бордик. Охири бўлимиздаги кекса, тажрибали бир хизматчининг

маслаҳатини амалга оширишга аҳд қилдик. Мен зотан бунақа масъулиятли, қолаверса, қалтис ишларга болаларни аралаштириш тарафдори эмас эдим-у, аммо, чуқур мулоҳаза қилиб кўрсак, бешқа иложимиз ҳам йўқ экан. Ўйлаб-ўйлаб тунов кунги икки болага тўхталдик. «Юраги соф болалар» деди шеригим яна эслаб. Режамиз оддийгина, аммо жиноятчинини чўчитиб юбормас, аксинча, уни осонлик билан қўлга олиш имконини берарди. Бу ишга болалар аралашинини назарда тутиб, режани ҳар томонлама пухталадик, ниҳоят, Ҳошимбой билан Мирсалимни район милициясига чақиртириб келдик. Узоқ суҳбатлашдик. Болалар оқ кўнгил, ақл-ҳуши жойида, синчков кўринди. Мақсадимизни айтдик. Улар ёрдам беришга рози бўлишди. Биз бу иш масъулиятли, қолаверса, қалтис эканлигини қайта-қайта тушунтирдик, аммо болалар чўчиш у ёқда турсин, назаримиздан қочган баъзи нарсаларни аниқлашга ҳам ёрдам беришди.

... Эртасига барвақт вокзалга йўл олдик. Елкаларидаги қопчиққа иккита пахтамоқ адёл, беш-олтита кумуш қошиқ, битгадан оҳори кетмаган сочиқ солиб қўйганмиз, эгнилари ҳам юпингина, шубҳа туғдирмаслик учун оёқларидаги этикни эски, ямоқ ботинкага алмаштириб олишган эди. Мен икковининг қўлидан ушлаб боряпман. Ҳошимбой вокзалга киришимиз билан кўзларига ёш олиб:

— Жон амаки, қўйиб юборинг,— деб «ялинишга» тушди. Мирсалим овозининг борича ҳўнграб «йиғлай» бошлади. Одамлар нима гаплигига қизиқиб тўхташди. Биров ёқа ушлаган, биров «аттанг» деб бош чайқаган, симёғочнинг тагидаги ямоқчи дўқонидаң бош чиқариб сўради:

— Уртоқ милиционер, бу болаларнинг гуноҳи нима?

Мен ҳам жўрттага овозимни баланд қилиб жавоб қайтардим:

— Буни қаранг, ётоқхонанинг нарсаларини ўғирлаб қочишган экан, икки кундан бери қидиравериб, жонимда-жон қолмади, ҳозир тутдим.

Ямоқчи яккам-дуккам соқолини гутамлаб, болаларга бир-пас разм солиб турди-да:

— Бу шумтакаларни яхшилаб жазоланг!— деди.

Шу пайт Мирсалим бирдан қўлимга «ёпишди». Ҳошимбой жонҳолатда силганиб ерга думалади. Мирсалим жонжаҳди билан тирсагимни «тишлаб» олган эди, мен қичқариб юбордим-у, қўлимни чангаллаб қолдим. Ҳошимбой билан

Мирсалим бирпасда одамларнинг ичига кириб ғойиб бўлди. Улар анча йироқлашганини кўриб, овозимнинг борича:

— Ушланглар!— дедим. Одамлар орасидан икки ўспирин чиқиб, болаларни «қувлаб» анча жойгача борди-ю, аммо «тутолмай» изига қайтиб келди. Мен «афсусланиб» орқага қайтдим.

Вокзалда уч ходимимиз қолди. Улар одамларнинг назарида ҳар хил юмуш билан ивирсиб юришган бўлса ҳам, болалардан кўз узишмас, олисда ҳушёр бўлиб туришарди. Қани кўрайлик-чи, натижа нима бўларкин деб сабрсизлик билан кута бошладик. Аммо кўп ўтмай одамларимиздан бири ҳовриқиб келиб қолди.

— Иш чатоқ,— деди,— сиз кетишингиз билан ярим соат ўтар-ўтмас болаларни йўқотиб қўйдик.

— Нима?!

Юрагим ғаш, кўзимга ҳеч нарса кўринмас, фикр-ёдим болаларда эди. Нима гап, нима бўлди, наҳотки бирон нарсани назардан қочирган бўлсак! Ахир, хавф-хатар сезишлари билан улар дарров орқаларига қайтишлари ё бўлмаса ўша ердаги одамларимизга шипшигиб қўйишлари керак эди-ку! Ҳамма ёқни қарадик, қидирмаган жойимиз қолмади. Аммо ном-нишон тополмай, шу кунни ҳаммамиз мижжа қоқмай чиқдик. Шу йўқолганча болалар уч кун деганда топилди.

Эрта билан барвақт шошилиб келаётсак, ўша тор кўчанинг бошида йўлка кураб юрган бир бола имлаб чақирди, олдига бордик.

— Нима?

Бола жавоб бериш ўрнига:

— Юринг,— деди ва куракни елкасига ташлаб, шипиллаганча тор кўчага кириб кетди. Шеригим билан ажабланиб, кетидан бордик, бола гапимизга қулоқ солмас, орқасига қарамай сингиллаб борарди. Шу алфозда анчагина юрдик. Нураб, ярми қулаб кетган девор олдида тўхтадик, бола кўчанинг икки бошига бир аланглаб олгач:

— Боққа ўтинг,— деди-ю, гапимизга ҳам қулоқ солмай югурганча кўчанинг бошига бориб, яна йўлканинг қорини курай бошлади. Девордан ўтдик. Яккам-дуккам қолган дарахтларнинг шохидаги қорларни силкитиб, олақарғалар у ёқдан-бу ёққа учар, тинимсиз қағилларди, ташландиқ жой экан, фақат жин кўча томондаги ярми қулаган девор демаса, боғнинг қолган томони очиқ, катта кўчага қўшилиб ётарди.

Бу ерга нимага келдик, деб у ёқ-бу ёққа аланглаб турган эдик, рўпарамиздаги ёнғоқнинг панасидан Мирсалим чиқиб қолди!

— Мирсалим?!— кўзларимга ишонмай қолдим, қувончдан қичқириб юборай дедим, болани маҳкам қучоқлаб олдим,— нима бўлди, қаерда эдиларинг, Ҳошимбой қани?!

— Бу ёққа юринг,— деди Мирсалим пичирлаб,— айтиб бераман.

У бошлаб келган жой анча қулай эди. Бир гомонини ёнғоқ тўсиб турарди, иккинчи гомонида уч-тўрт метр нарида ковлаб ташлаб кетилган аллақандай чуқурнинг тупроғи уюлиб ётарди, ўртага чўққайган одамнинг на тор кўчадан, на катта кўчадан бирор ўткинчи пайқамасди.

— Хўш?!

— Хавотир олманг амаки.

— Қани?

— Анови ямоқчи билан дўконнинг ичида чой ичиб ўтирибди.

— Нима? Ямоқчи билан, нега?

— Ҳозир айтиб бераман,— деди Мирсалим,— ўша куни қўлингиздан қочишимиз билан вокзалнинг орқасига ўтдик. Қарасак, боши берк кўчага кириб қолган эканмиз. Бирпас нафасимизни ростлаб, орқага қайтаётган эдик, ердан чиқдим, осмондан тушдим, шундоқ рўпарамизда анови симёғочнинг тагидаги ямоқчи пайдо бўлди. «Ҳа, бу ерда нима қилиб юрибсизлар» деди. Мен «адашиб кириб қолибмиз амаки» дедим-у, Ҳошимга имладим, иккаламиз жуфтакни уриб қолмоқчи эдик, чол илжайиб «бери келинлар» деди имлаб. Мен бирор гап айтмоқчимиз деб яқинлашган эдим, маҳкам қўлимдан ушлади. Ҳошим қоча бошлаган эди, чол чалиб юборди. Ҳошим коптокдек думалаб кетди. Чол уни ҳам дарров гардонидан чангаллади, қўли чўяндек қаттиқ экан, оғриқнинг зўридан кўзимдан ростакамига ёш чиқиб кетди. «Қўйиб юборинг, жон амаки», деб ялиндик. «Бекор айтибсан, муттаҳам,— деди чол,— ҳаммасини кўзим билан кўрдим, ҳозир мелисага бераман». Биз баттар уввос солиб йиғладик. «Жон амаки, мана шу қопчигимиздаги иккита яп-янги пахмоқ адёлни олинг-у, бизни қўйиб юборинг» деб яна ялина бошладик. Бу гал у бир оз жаҳлидан тушиб «кўчанинг бошида анови мелиса турибди,— деди,— ушласа нима бўлишларингни биласанларми?» Биз кўзимизни бақрайти-

риб туравердик. У бизга болалар уйдан ҳайдалишимиздан тортиб, қамалиб кетишимизгача, ҳаммасини гапириб берди. «Хўш, энди қаёққа бормоқчисизлар?» деди. Ўзимизни гўлликка солиб, елкамизни қисиб туравердик. Чол бир менга бир Ҳошимга қараб турди-да, секин қўйиб юборди, биз қочмадик. «Майли, савоб йўлига бир яхшилик қилай» деди ва кўчадаги тахта деворнинг бир бўлагини олиб, имлади. Мен фақат шундагина уни рўпарамизда қандоқ қўққисдан пайдо бўлганини тушундим, иккаламиз тахтанинг орасидан ичкарига ўтиб олдик. Чол тахтани жойига қўйиб, миҳ қоқиб қўйди, кирган жойимиз чолнинг дўкони орқасидаги кичкина хужрача экан. «Бугунча шу ерга яшириб қўяман,— деди у,— аммо эртага жўнанглар, сенларни деб мелисага тушиб юрмай». Биз хужрадаги эски-туски ичига кириб ухладик. Чол ҳам дўконида қолди. Эртасига зора ҳайдаб юборса десак йўқ, уйғонганимизда олдимизга қотган нон билан ярим чойнак чой кўтариб кириб қолди. «Кечаси билан ҳамма ёқни ағдар-тўнтар қилиб гашлашди, битта-ярымтани излашди шекилли, сенларни десам, иккита аделга жилла ҳам оёқ куйган товукдай югуришмаса керак», деб чиқиб кетди. Яна бирпасдан кейин хужрага бош тикиб «одамларнинг орасида иккита янги одам пайдо бўлди. Елкасига арқон гашлаб юрибди, афтидан жилла ташкачига ўхшамайди» деди. Нима қилишимизни билмай қоронғи хужрада ётавердик.

Мен нега одамларимиз болаларни бирдан йўқотиб қўйганини, икки кун қидирсак ҳам нега болаларнинг изини топпаганимизни, энди тушундим:

— Хўш, ундан кейин-чи?

— Бугун эрта билан чой-нон олиб кириб «иним сенга бир юмуш бор» деб қолди, майли айтинг, дедим. «Яхши ошнам бор; жуда ғариб одам, касал ётганмиш, бир мижозимнинг этигини созлаб берган эдим, озроқ қант берди. Шу қантни гашлаб келсанг, уйини тушунтириб бераман, ўзим борай десам, сизлардан кўнглим тинчимаяпти» деди. Чойни ичиб бўлишимиз билан чўнтагидан ўн тўрт чақмоқ қант олди, биттасини Ҳошимга, биттасини менга берди, биттасини оғзига солди. Қолганини эса латтага яхшилаб ўраб, чўнтагимга солиб қўйди, «эшикни аввал икки марта, кейин секинроқ яна бир марта тақиллатасан,— деб тайинлади,— ўзи касал одам, мендан бошқани хуш кўрмайди, шунинг учун мен борганимда доим шунақа қиламан, кўча-кўйда алаҳсима бор-у.

ғириллаб кел. Йўлда нафси бузуқлик қилиб юрма, нечта қант олиб борганингни мен ошнамдан сўраб биламан-а?» Мен қўл тегизмасликка қасам ичдим-у, ўрнимдан турган эдим «вокзал томонга зинҳор ўтма» деди. Яна ўша тахтачани очиб, ўзи орқа кўчагача кузатиб қўйди. «Қочишни хаёлингга келтирма, ўртоғинг қолди-я» деб қўшиб қўйди. Вокзалга ўтолмаганим учун ўзимизникиларни кўролмай бошим қотиб келаётсам, тор кўчанинг бошида боя сизни бошлаб келган бола юрибди, танидингизми уни амаки?

— Ким у?— деди шеригим.

— Анови куни чумчуқни қийратиб юрган бола-ку!— деди Мирсалим,— сизларни шу ерга бошлаб келишни тайинлаб, ўзим чол айтган одамникига жўнадим, чол алахси-май дарров бориб кел деганига чўчиб, ўша боладан илтимос қила қолдим.

— Яхши қилибсан,— дедим,— ёмон болага ўхшамайди.

— Йўқ амаки, ёмон бола эмас экан. Ушандан кейин биза ўртоқ бўлиб кетдик, мен сизга кейин айтиб бераман.

— Майли,— дедим,— бордингми?

— Ҳа.

— Хўш?

— Чол айтган уй Салорнинг ёқасида пастқамликда экан, топгунча анча овора бўлдим, боя чол айтгандек эшикни тақиллатган эдим, эшик қия очилиб, ичкаридан чолнинг ошиёси «қани бу ёққа бер» деб қўл чиқарди.

— Афти-чи, афтини кўролмадингми?

— Йўқ.

— Кейин-чи?

— Қантни олиб «шу ерда тур» деб эшикнинг ичидан беркитди, кўп ўтмай яна қўлини чиқариб, «мана буни бериб қўй» деди.

Мирсалим чўнтагидан қоғозга ўралган нарсани олиб, менга узатди, авайлаб қоғозни очсам, бир боғлам майда мих ҳеч нарсага тушунмай шеригимга қарадим.

— Бу нима?

— Қизиқ,— деди шеригим михни қўлига олиб,— бунда бир гап бормикин, қани санаб кўрайлик-чи, бир, икки, тўрт... ўн битта экан.

— Хўш?— дедим.

— Демак, неча қақмоқ қант олганлигини михнинг сони орқали чолга билдирыпти, ё гапимда мантиқ йўқми?

— Бор,— дедим,— бор, демак қантнинг сони шу қадар муҳимки, борди-ю, йўл-пўлда бола биронтасини еб қўйса, ҳамма режа чиппакка чиқади, шундайми?

— Ҳа, баракалла,— деди шеригим,— ҳамма гап миҳда эмас, қантда ҳам эмас. Ана шу ўн бир рақамда, хўш, бу нима? Бу нимани билдиради?

Бош қотиришга тўғри келди. Аммо болани бу ерда узоқ ушлаб қололмас ҳам эдик, чолда шубҳа туғилиши мумкин эди, бирдан хаёлимга келган нарсадан сесканиб кетдим.

— Чол болани кузатган бўлса-чи.

— Йўқ,— деди шеригим комил ишонч билан,— аввалам бор Ҳошимбой мушук эмаски, ҳужрага қамаб, дўконини ташлаб чиқса.

— Хўш, шундай ҳам деярлик,— дедим,— анови одам-чи?

— У бутунлай шубҳадан ҳоли, кундузи чўчимай уйдан чиқа олса Мирсалимни ўртада воситачи бўлишига ҳожаг қолмасди. Ботинкасини мойламоқчи бўлиб чолнинг олдига борарди-қўярди, бундан кўнглингиз тўқ бўлсин. Мени бошқа нарса ташвишга соляпти.

— Нима?

— Чол иккала болани қўрқмасдан нега ҳужрада сақла-япти?

Мен Мирсалимга ўгирилдим.

— Қопчиғингдаги нарсалар қани?

— Турибди,— деди Мирсалим,— чол очиб кўрди-ю, олмади. Қопчиқларни бошимизга ёстиқ қилиб ётибмиз.

— Бўпти!— дедим хотиржам,— чол анойи эмас, болаларга бирор шикаст етказиш хаёлида ҳам йўқ, сир очилгудай бўлса «ўғриларни мен ушладим» деб болаларни ўзи милицияга олиб бориб топширади. Шунинг учун ҳужрада сақлашдан чўчимайди.

— Шундаймикин,— деди шеригим хаёлга толиб,— болалар бояги гапни айтиб қўйишидан хавфсирамасмикин?

— Йўқ,— дедим,— чол унғача анови шеригини бир амаллаб жўнатиб юборади. Бола қантни миҳга алмаштириб келдим деган гапига ким ишонарди, деб ўйласа керак чол!

— Айтгандай,— деди Мирсалим бирдан,— айтгандай, бир нарсани унутибман. Чол «қантни эртага кечқурун чойга солиб ичаркансиз» деб айтишни тайинлаган эди.

— Хўш, айтдингми?

— Ҳа.

— У киши-чи, у киши нима деди?

— «Майли,— деди,— эртага кечқурунғача чол шу миҳларни этигимнинг пошнасига қоқиб қўйсин!»

Яна жумбоқ, бу валдир-вулдур гапдан фақат «кечқурун» деган сўздагина маъно борга ўхшарди. Демак, чолни кечқурун деган сўзини тўғри тушунганлигини бояги киши яна бир марта тасдиқлаётган эди!

Масала ойдин эди. Агар биз хато қилмасак, демак, ўша кишининг эртага кечқурун ўн бирдаги поездда жўнаб кетиши мумкинлиги ҳақида гап борарди!

Мирсалимни бундан ортиқ ушлаб бўлмасди. Унга эҳтиёт бўлишликни қайта-қайта айтдик, бирор шубҳа, бирор хавф сезгудек бўлса ямоқчининг дўкони атрофида айланиб юрадиган одамларимизга дарров сездириб қўйишини тайинлаб, жўнатиб юбордик.

Шеригим билан ўша бола бошлаб келган тор кўчадан қайтдик. Ҳаммаси жойида; биз кутгандан кўра яхшироқ натижа беряпти. Аммо ҳали фикр-мулоҳаза қиладиган кўн нарса бор, аввало яшириниб ётган ўша одам кечқурун тўппатўғри поездга ўтираверадими, ё чолга учрайдими, билет чолда бўлса кейингиси эҳтимолдан холи эмас. «Эртага кечгача этикнинг пошнасига мана шу миҳни қоқиб қўйсин» дегани нима, фақат «кечқурун» деган сўзни ниқоблаш учун ишлатилган гапми, ё унда яна бирор маъно борми, борди-ю, эрта тунда чолнинг олдига ўтса, чол уни болаларга кўрсатадими, ё болаларни вақтинча у ёқ-бу ёққа жўнатиб турадими?

Аммо эртасига қизиқ хабар эшитдик. Чол ташкачиларнинг орасида юрган одамларимиздан бирини ўсмоқчилаб гапга солибди. «Мелисанинг қўлидан қочган болалар шу атрофда изғиб юрибди, мен кўздан қочирмай турсам, сиз бир этиб районга хабар қилиб келинг, ўзим борардим-у, дўконни ташлаб кетолмайман» дебди. Яхшики, одамимиз ҳушёрлик қилиб кўнмабди. «Э, ака, мени тирикчиликдан қолдириб нима қиласиз, хабар берсангиз ўзингиз бориб хабар бераверинг», дебди-ю, дарров бир йўловчининг қопини елкасига қўйиб жўнабди. Ямоқчи кетидан бўзариб қопти.

— Хўш,— дедим шеригимга.

— Сиз ҳақсиз,— деди у,— чол анойи эмас. Битта ўқ билан иккита қуённи отмоқчи. Яъни, шубҳали кўринган ташкачини синамоқчи бўлган, қолаверса, болаларни тўппа-

тўғри кўчага ҳайдаб эмас, тагин бунинг устига мелициядан битта раҳмат эшитиб, улардан эртага кечгача қутилмоқчи!

Эртасига ҳақ деб кутдик. Аммо чолдан дарак йўқ эди. Симёғочдаги чироқлар хирагина милтиллади, вақт саккиздан ўтиб борарди. Ташқаридан қараганда бепарво ўтирган бўлсак ҳам юрагимизнинг гупиллашини ўзимиз эшитиб ўтирган эдик, кўзимизни деразадан узмасдик. Ойнанинг тагидан тугунча кўтариб, кеча бизни Мирсалимнинг олдига бошлаб борган бола ўтиб қолди. Хаёлимга ғалати фикр келиб, дарров болани чақириб келдим.

— Ойинг тузукми?

— Раҳмат,— деди бола,— касалхонадалар, анча тузалиб қолдилар.

— Ўзинг-чи, ўзинг ким билан турибсан?

Бола бошини қуйи солди.

— Елғиз,— деди анчадан сўнг.

— Хўп десанг, ойинг тузалиб чиққунча болалар уйига жойлаб қўйай,— дедим,— ойинг ҳам бамайлихотир даволанади, сен ҳам иссиқ-совуқда қолмайсан.

— Майли,— деди бола қувониб.

— Бўлмаса эртага кел,— дедим,— аммо ҳозир сенга бир юмуш бор, ўғлим.

— Майли амаки, айтинг.

Бола гириллаб кетди-ю, орадан кўп ўтмай қайтиб келди.

— Ямоқчи дўконини ёпди!

— Яхши!— кўнглим бир оз жойига тушди.— энди уйингга бор, эртага албатта менга учра.

Бола хурсанд бўлганча уйга жўнаб қолди. Орадан жилла кўп ўтгани йўқ, кўчада Ҳошим билан Мирсалимнинг қўлидан судраб келаётган ямоқчи кўринди, чолнинг оғзидан бодди кириб, шоди чиқарди, иккаласини болохонадор қилиб сўкарди, эшик тарақа-туруқ очилиб, ямоқчи болаларни судраб кирди.

— Мана муттаҳамлар, мана!

Мирсалим билан Ҳошимбой ўзини тутолмай бирдан иккови қучоғимга отилди. Шунча кун унинг чангалида яшиш осон эмас эди. Мен ҳам ўз фарзандимдек бўлиб қолган бу болаларни ҳадеганда бағримдан бўшатгим келмасди. Чол талмовсираб, бояги ясама важоҳатидан асар қолмай, орқага бир қалқиб кетди-ю, бесаранжом кўзлари билан эшикка қаради.

— Ўтиринг,— деди шеригим совуққина,— ҳозир роппароса тўққиз, вақт зиқ, хўш, гапнинг лўндасига кўчамизми?

Чол деразанинг олдидаги курсида чўкиб ўтирарди. Шеригимнинг гапига ҳа ҳам, йўқ ҳам демади. Анчадан сўнг болаларга бир ҳўмрайиб:

— Чакки шубҳа қиляпсиз,— деб гўлдиради хириллаган товуш билан,— мен буларни яхши кўнгил билан тутиб келган эдим.

— Бас қилинг,— дедим ва Салор бўйидаги уй, қанд, мих, кечқурун ўн бирдаги поезд, ҳаммасини бирма-бир эсига солдик. Аслида ҳамма хонлар қўрқоқ, қўрқоқларда эса доим хонлиққа мойиллик бўлади, деб тўғри айтишади. Чол ҳам шунақалардан бири эди. Анчагача тўрга тушган балиқдай гипирчилади-ю, иложи қолмай, ниҳоят ёрилди: буни қаранг, биз ҳали келиб улгурмаган ўша хабардаги жиноятчини қўлга тушириш учун ҳамма чорани кўриб қўйган эканмиз, биз қидираётган одам тунда, ўн бирдаги поездда келиши керак экан.

— Келаётган одамни танийсизми?

— Йўқ.

— Уни ким кутиб олиши керак?

— Ўша Салорнинг ёқасида турадиган одам.

— Сиз-чи?!

— Мен...— деди чол довдираб,— мен...

— Ҳа, сиз!

— Билмадим,— деди чол бошларини чангаллаб, кўз қирини девордаги осма соатга ташлаб қўйди. Соат мили чорак кам ўнни кўрсатарди.

— Ўжарликни қўйинг, фойдаси йўқ,— дедим,— дўхонни ёпишингиз билан ҳали замон олдингизга келиши керак бўлган анови ошнангиз қўлга олинган. Хўш, «этикнинг пошнасини михлаб қўйдингизми?»

Чол ялт этиб қаради. Унинг ҳозиргина мўлтираб, одамнинг раҳмини келтириб турган кўзлари ғалати йилтиллаб кетди, билинар-билинемас лабини тишлаб, жим қолди.

— Улгурганим йўқ,— деди ниҳоят,— этик ҳам, нарса ҳам менда эмас, ўша одамда.

— Хўш?

— Келадиган одам чамаси ярим соат тўхтаб, оёғидагини мен тайёрлаб қўйган этикка алмаштириб, яна бошқа поездга ўтириб, жўнаши керак экан. Аммо, такрор айтаман, азбаройи

йўқчиликдан шу ишга рози бўлдим, айбим шу, бошқа нарсани билмайман.

— Шундаймикин?— дедим ишонмай, чолнинг қўнжи қайрилган қўпол этигига қараб, бирдан чигаллашиб кетган калаванинг учини яна топгандай бўлдим.

— Ечинг!

— Нимани?!

— Оёғингиздаги этикни!

Бу кутилмаган таклиф чолни эсанкиратиб қўйди.

— Нима? Милиция идорасида-я,— деб бирдан сакраб туриб кетди,— бир бечоранинг оёғидаги этикка кўз олайтириш, бу қандай адолатсизлик!

— Энди ҳаммаса аён,— дедим осойишталик билан, негаки, чол ҳатти-ҳаракати билан ҳозир ҳамма шубҳамни тасдиқлаган эди,— ўша одамни сиз кутиб, оёғингиздаги этикни уникига алмаштиришингиз керак эди, хўш?!

Шу пайт эшик очилди. Одамларимиз чолни Салорнинг бўйидаги уйда яшириниб ётган ошнасини тутиб келишган эди. Қовоқлари салқиган, афти-башараси ёқимсиз, ўрта яшар киши экан, чол билан бир кўз уриштириб, ёнидаги бўш курсига ўтирди.

— Бу ошвангиз,— дедим чолга,— анови келаётган жиноятчининг ё алоқачиси ё шериги, эҳтимол ҳамма кўрсатмани шундан олгансиз, кейин аниқлаймиз, сизнинг кўмагингиз билан у ҳам, бу ҳам ўн биру ўттиздаги поездда эсон-омон жўнаб олиши керак эди!

Чол ортиқ бош кўтармади.

Ҳамма гап унинг этигида экан. Икки кишининг номига тайёрланган қалбаки ҳужжат, қўш қават қилиб тикилган қўнжидан бир даста пул чиқди.

Соат ўн бирда чолнинг «меҳмон»ини кутиб олдик.

Эртасига анови болани Мирсалим билан Ҳошимбойнинг ёнига жойлаштириб қўйдим. Шу-шу учови олдимга тез-тез келишар, майда-чуйда ишларимга қарашиб туришарди. Мен ҳам уларга жуда ўрганиб қолган эдим, бир ҳафта кўрмасам қидириб олдиларига борардим...

Уруш тугади. Ииллар ўтди. Болалар ҳам ўсиб, улғайди, уйли-жойли бўлди. Мен ҳам пенсияга чиқдим. Мана ҳозир ўрнимда район милициясини ўша бола бошқаряпти. Онаси ўтган йили вафот этди. Бир куни ойисининг қабрини зиёрат қилиб қайтаётган эдик. Йўлдаги садақайрағочда чигиллаб

оламини бошига кўтараётган қушларга қараб, бирдан ёш боладай ўкириб йиғлаб юборди.

Юпатдим, кўнглини кўтардим, бўлмади.

— Аттанг,— деди ниҳоят муродига етиб,— болалигимдаги ўша тентаклигим бир умр армон бўлиб қолди. Беозор паррандаларни қийратганимда, ўшанда болалари ҳам худди мен ҳозир онамни қўмсагандек чирқираган бўлса керак!

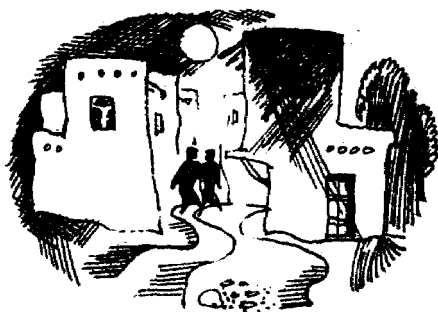
Буни қаранг, шунча йил ўтса ҳам ўша доғ юрагида экан.

...Шу пайт хиёбоннинг этагида қий-чув кўтариб, яна бояги болалар пайдо бўлди.

— Юр,— дедим неварамга.

— Қаерга?

Мен уларга, ўша ажойиб, ўша жасур болалар ҳақида гапириб беришим керак, шу топда дилимдагини айтмай туролмасдим. Хиёбоннинг этагига қараб юрдим.

ШУНАҚА БОЛАНИ ЌИДИРИБ ЮРИБМАН

Бу нарсани ёзиш хаёлимда йўқ эди. Нега десангиз, ялқов, дангасанинг нимасини ёзади-ю, нимасидан ҳузур-ҳаловат топади одам. Бир ишни дўндириб қўйибдими, ё айтайлик, бирор қилиғи, ё бирор ҳатти-ҳаракати билан бировни қойил қолдирибдими. Яхшининг йўриғи бошқа. Ёзган сари одамнинг кўнгли яйраб, дунёда фақат яхшилик қилгиси-ю, фақат яхшилик учун яшагиси келаверади. Аммо бир мактабда дангасаларнинг дангасасини, ялқовларнинг ялқовини учратиб, ҳайратда қолдим, товба, одам ҳам шунақа бефарқ, шунақа ишەқмас бўладими, шу бола нега бунақаман деб ўзига-ўзи ҳеч савол бериб кўрганмикин?

Оти Дадавой эди.

Танишишим тасодифий, ғалати бўлди. Редакциянинг топшириғи билан мактабга бориб қолдим. Ичкарига кирсам тумонат одам. Қий-чув, мактабнинг қизлар терма командаси волейбол ўйнаётган экан. Қизлар чамамда беш-олтинчи синф

Ўқувчилари бўлса керак, аммо шиддат билан ўйнашарди. Назаримда ўйинчилардан кўра томошабинлар ҳаяжонда эди. Шундоқ олдимда турган бир бола қичқиравериб, тоза бўғилиб қолган экан, тўрга копток тушиши билан:

— Яша, Ойша!— деб қичқирган эди, овозини мендан бўлак одам эшитмади. Шунда ҳаяжондан ўзини тутолмай қолдим, ёнидаги шеригининг елкасига бир мушт туширди. Шериги бехос турган экан, мункиб кетиб менга урилди.

— Тентак, нега урасан?

— Э, кечирасан ошна,— деди товуши хириллаган бола,— ўзимнинг елкам дебман.

Дарҳақиқат, жуссаси ҳамманикидан кичик бўлишига қарамай Ойша чаққон ҳаракат қилар, худди тажрибали ўйинчилардек ўзини дадил тутар, қийин ҳолатларда ҳам гангиб қолмас эди. Ойша кетма-кет икки марта тўрга копток ташлади. Ҳамма ёқни қийқириқ босиб кетди, Бало экан, деб қўйдим. Аммо шу пайт бирдан қийқириқ тўхтади, ҳамма жим қолди. Ёнимдаги бола оғзини ярим очиб, алланарса деди ва майдондан кўз узмай беихтиёр ўртоғининг мушт еган елкасини силай бошлади. Мен ҳам лабимни тишлаб қолдим. Негаки, учиб келаётган коптоқни тутаман деб, Ойша мувозанатни йўқотиб, узала йиқилган эди. Аммо абжирлик билан дарров ўрнидан турди. Қўл кўтариб ўйиндан чиқди. Оқсоқлана-оқсоқлана ҳовлининг этагига кета бошлади. Мен аввалам бор ачиниб, қолаверса икки-уч оғиз гаплашай деган ниёта Ойшага эргашдим. Шундагина ариқ бўйидаги тўнкада тиззасидаги папкага бош қўйиб ўтирган болани кўриб, беихтиёр тўхтаб қолдим. Бу бола касалми, ё бирор ери оғрияптими, бўлмаса одамлардан ажралиб, бу ерда нега ёлғиз ўтирибди?

Ойша унинг олдига келиб елкасидан туртди.

— Ҳой, Дадавой!

Дадавой зўрга бош кўтарди. Унинг кўзлари ярим юмуқ эди.

— Ҳи...— деди.

— Кетмайсанми?

— Йўқ.

— Нега?

Дадавой бир нима деди. Ойша жиғибийрони чиқиб, жавоб қайтарди, яна майдон томонда болаларнинг қийқириғи эшитилди-ю, Ойшанинг гапини эшитолмадим. Ойша жаҳл

билан орқасига бурилган эди, Дадавой папкадан бош кўтарди.

— Тўхта!

Ойша ноилож орқага қайтди.

— Ҳа?!

— Қачон бўшайсан?

— Э, сенга нима,— деди Ойша,— бўл айт, гапинг борми, шошиб турибман..

Дадавой бир-икки тамшаниб ҳузур қилиб керишди ва битта кўзини очди.

— Қорним оч!

— Нима қилай?

— Папкадан нон олиб бер.

Ойша силтаб қўлидан папкани олди, титкилаб қоғозга ўралган алланарсани Дадавойга узатди ва майдончага югурди. Дадавой нон кавшай бошлади. Ажабланиб Дадавойдан кўз узмай қолдим, товба, афти-ангори касалга ўшамаса, қанақа бола ўзи, секин келиб ёнига чўккаладим. Дадавой менга бепарвогина бир қараб, иккита ноннинг орасидаги яхна гўштдан бир бўлагини иштаҳа билан оғзига солди.

— Зап ўйин бўляптими,— дедим,— Ойшанинг командасини қаранг-а!

Дадавой миқ этмади. Анчадан сўнг:

— Ҳи...— деди.

Бунақа болани биринчи учратишим эди.

— Волейболга қизиқмас экансиз-а, ука?

Дадавой лунжини тўлдириб, ғалати илжайган эди, кичкина кўзлари юмилиб кетди.

— Э-э, қизиқсиз-а, амаки. У команда ютди нима-ю, бу команда ютди нима, хўш?

Суҳбатдошим жуда антиқа чиқиб, «ие-ие» деганча яқинроқ силжиб, тўнканинг четига омонатгина ўтирдим. Билсам, ака-сингил битта синфда ўқишар экан. Минг афсус билан «нега бунақа бўлиб қолди, мулла Дадавой», десам, Дадавой пинагини ҳам бузмай «қайтага яхши бўлган экан, амаки, синглим папкамни кўтариб юрипти» деди. Хуллас, қорни тўйиб, чиройи очилиб, эски ошнасини топиб олгандек, ҳар гапларни айтди, ҳар гапларни айтди денг, ёқамни ушладим. Футболни жини суймас экан. «Битта коптокни талашган болаларга ҳайронман, копток тепишга ишқибоз бўлса ҳаммаси биттадан сотиб олиб, тепавермайдим», деди. Менинг миқ

этмай эшитаётганимни кўриб, яна ечилиб кетди. «Шуни Ойшага ҳам айтганман, тентак қиз, қулоқ солиш ўрнига ҳиринг-ҳиринг кулади» деди ва қий-чув бўлаётган томонга қошларини чимириб ғалати қараб қўйди. Шундан сўнг суҳбатимиз китобга кўчди. «Шунча китоб ёзилган-у, барибир мен боп китоблар кам» деб шикоят ҳам қилиб қўйди. Мулла Дадавойнинг китоб ҳақидаги мулоҳазаси мени жуда қизиқтириб қўйди-ю:

— Хўш, ука, қандай китоблар ёқади, — дедим.

Дадавой чўнтагидан олган конфетни шошилмай оғзига солди, кўзларини ярим юмиб, ҳузур қилиб шимди. «Конфет яхши нарса» деб ғўлдиради. Бу гапни менга айтдим, ўзига, билмадим-у, бояги саволимни яна қайтардим. Бу гал у жавоб бериш ўрнига конфетни бир ўзим сўраверсам инсофдан бўлмас, ёнимдаги одамни ҳам оғзининг суви келаётгандир деб, чўнтагидаги ҳар бало нарсаларнинг орасида юравериб, қоғозини кир босган конфетдан биттани олиб менга узатди. Олай десам, конфетнинг аҳволидан кўнглим ўлгур бориб-келиб турибди, олмай десам, орадаги илиқлик йўқолмасмикин, деб кўрқиб турибман, ноилож қўл чўздим.

— Одам конфетни сўриб ухласа конфетга ўхшаган ширин-ширин туш кўради!

Бай-бай фикрнинг зўрлигини қаранг-а, шунча йил мактабма-мактаб юриб, шунча болалар билан суҳбатлашиб, умримда бунақа антиқа гап эшитмаганман, товба, бу дейман конфет сўриб ухлаган боланинг тили эрталабгача танглайига ёпишиб қолмасмикин!

Шу денг, мулла Дадавойни «сиз ҳам бир марта оғзингизга конфет солиб ухлаб кўринг» деб берган маслаҳатидан кўп мамнун бўлиб, гапни яна китобга бурсам, эҳ-ҳе, Дадавойга маъқул китобнинг ўзи дунёда йўқ экан. «Китоб бўлсаки, ичида кўрган ҳамма-ҳамма ширин-ширин тушларинг ҳам ёзилса» деди ва шундан кейин бир-икки ажойиб-ғаройиб тушлардан гапириб бердики, мен уларни ҳеч ўзгартирмай, у ёқ-бу ёғини бир оз текислаб, ҳикояга кирита қолдим. Яхши болалар бу эртақ-ку, дер, Дадавойга ўхшаганлар айна ҳақиқат дер дедим-у, мактабга нима учун борганимни ҳам унутиб, мулла Дадавой маслаҳат бергандай икки лунжимни конфетга тўлдириб, ёзишга тушиб кетдим. Ажабланманг, ялқовлар табиатан жуда хаёлпараст бўларкан, ҳаётлари чалакам-чатти эртақка ўхшаркан. Мен нега улар бунақа уйқучи бўлишад

десам, ўнгиларида қилолмаган ишни улар тушларида дўндириб юришаркан, мана, эшитинг:

* * *

Дадавой куйганча бор экан. Сингил деган сингилдек бўлиб, «акажон, сизники маъқул» деб қўл қовуштириб турса. Бўлмаса Дадавой деразадан бош чиқариб:

— Ойша, шафтолидан тўртта узат, чанқаб кетдим,— деб ўн марта айтгандир, йўқ, ўжар қиз ҳовли супуриш билан овра. — Вой, тентаг-е, супураман десанг ҳовли қочиб кетадими-а?

Акага бўлган ҳурмат шуми, деди-ю, Дадавой кароватнинг суянчиғидаги жилдни ойнадан улоқтирди. Қани Ойша миқ этса. Вой, товба, парвойи-палак, ҳатто бош кўтармади-я. Жилддаги дафтар, китоб, қалам, йўғ-е, бир ҳовуч конфет, беш-олтита қизил олма, эзилиб суви оқиб кетган икки-уч бош узум ер билан битта бўлди. (Дадавой жилдига китоб-дафтар солиб жинни бўптими, ҳамма ўқув қуролини Ойшанинг палкасига солиб қўяди, сингил бўлгандан кейин кўтарсин-да). Эссиз, ҳар хил конфетлар, буларни ўтган куни бувиси бир тоғора варақи билан бориб, хотин ошидан олиб келган эди-я. Яхши ҳам Дадавойнинг бахтига шу бувиси бор. Доим бошида минг айланиб, минг ўргуладиган бувижони мана ҳозир ҳам Дадавойнинг товушини эшитиб, ошхонадан чиқиб қолди.

— Ҳой, Ойша нима гап?

Ойша супуришдан тўхтамай:

— Анови тантиғингиздан сўранг,— деб қўяқолди.

Бу гапни деразадан қараб турган Дадавой эшитди. Аммо бувим ҳозир боплаб таъзирини беради деб индамай қўяқолди. Шундай бўлди ҳам. Ойшанинг гапидан бувижонининг дили оғриб, бошини чайқай-чайқай:

— Ҳой болам, ака-я!— дея Ойшани койий кетди,— ака-я, айтганини қила қолсанг нима қилади?

Дадавой ажаб бўлди, хўп бўлди, деб Ойшага тилини кўрсатиб қўйди. Ойша қўлидаги супурги билан бир ўдағайлаган эди, Дадавой деразани ёпиб, лип этиб кўрпанинг ичига кириб кетди. Бувиси хамирли қўлларини бир-бирига ишқалай-ишқалай шафтоли томон юрди.

Офтоб тиккага келиб қолган. Осмонда ғубор йўқ. Шарақлаб оқаётган ариқ бўйидаги садарайҳон-у, гулзорда минг бир хил турланаётган оқ-сарик, қизил атиргулларнинг иси гуп-

гуп димоққа урилади. Ойша барвақт туриб яхши қилган экан. Мана ҳаш-паш дегунча ҳамма уй ишларидан қутулди. Саралаб гул узди. Бувисининг яхши кўришини билиб бир даста садарайҳонни тоқчасидаги гул идишга қўйиб чиқди. Тандирга ўтин қалади. Ювиниб-гаранди. Саватча кўтариб Дадавой ётган уйга кирди. Бир коса шафтолини паққос тушириб, чанқовни босган Дадавой пишиллаб ухларди. Эссиз, боя эрталаб бу уйни чинни-чироқ қилиб қўйган эди-я. Ҳамма ёққа конфет қоғозлари, шафтоли данаклари сочилган, каравотнинг остидаги бир пой шиппак ёстиқнинг устида, боя, Ойшага улоқтираман деб олган бўлса керак. Каравотнинг суянчиғидаги кўйлак, шим ерда гижимланиб ётарди. Уй дим, нафас олиб бўлмайдик-ку, кўрпага бурканиб олипти-я, Ойша деразани очиб юборган эди, гуп этиб ичкарига янги ҳаво урилди. Бу ердан қўшнилари Нусрат бобонинг томи, ўриги, ўригидаги каттакон қовоғи шундоқ кўриниб турарди. Ойшанинг боши қотди. Уйғотай деса Дадавой мурод-мақсадига етиб, ўзи турмагунча қулоғининг тагига тўп қўйиб отсанг ҳам, уйғонмайди. Қўяқолай деса мактабдагилардан уялади, нуқул Дадавойнинг ишёқмаслигидан Ойша изза бўлади. Тағин бунинг устига ўзи кеча рўйхатга киритиб қўйган, олиб бормаса ка-лака бўлиши турган гап.

Уй ичи жимжит. Столдаги будильник соатининг бир меъёрдаги чиқ-чиқи, кўрпа тагидан Дадавойнинг пишиллаши эшитиларди. Ойша нима қиларини билмай каравотнинг четига ўтириб, соатга қаради.

— Вой, ановини, ўн бир бўляпти-ку, ҳалиям бўкиб ётибди-я!

Ойша Дадавойни туртиб:

— Тур-е,— деди.

Дадавой эринибгина гингшиди, бошқа ёнига ағдарилиб, яна пишиллаб бошлади.

— Вой тур,— деди. Ойша елкасидан силкиб,— бормайсанми?!

Боя айтганимиздек Дадавойни уйғотиш ҳазилкам иш эмасди. Мана ҳозир ҳам ундан садо чиқмади. Ойша яна елкасидан силкитди, қулоғидан чўзди, бурнидан чимчилади, кўрпадан чиқиб турган оёғидан тортди. Дадавой «вой буви, оёғимнинг қитиғи келяпти. тегманг», деб гингшиган бўлди-ю, яна пишиллашга тушди. Хуллас, Дадавой ҳали мурод-мақсадига етмаган кўринарди.

— Энди нима қилдим?

Ойша ҳафсаласи пир бўлиб, Дадавойнинг тепасида турар экан, столдаги будильникка яна кўзи тушиб, хаёлига келган ғалати фикрдан қийқириб юборди.

— Бир пружинадай сакраб туш!— деди-ю, соатни бураб, Дадавойнинг қўйнига солиб қўйди ва каравотнинг орқасига яшириниб кута бошлади. Соат худди қопга тушган мушукдек бўғилиб жиринглаши билан Дадавой бирдан «вой-вой»лаб туриб кетди.

У қора терга ботган эди.

— Буви!

У титраб-қақшаб айтилган бир оғиз гапдан бувижони ошхонадан югуриб келди.

— Ҳа, болам, ҳа?

Дадавой лабларини ярим очиб, кўзларини ғалати пирпиратиб беҳуш одамга ўхшаб ўтирарди. Бувиси ичкарига кириши билан Дадавойнинг афти-ангорини кўриб чўчиб тушди.

— Ҳа, нима бўлди, болам!

Дадавой ҳадеганда тили айланмай, (ким биледи конфет сўриб ётган бўлса тили ёпишиб қолганми) ниҳоят ғўлдиради:

— Қўр... кўрдим.

— Нимани болам, нимани?

Дадавой боягидан баттар довдираб:

— Туш!— деди.

Бувиси ҳеч нарсага тушунмай:

— Нима?— деди,— қанақа туш?

Дадавой бош силкиб:

— Туш буви, туш,— деди,— туш... будильник ютган эмишман. Будильник қорнимда жаранг-журунг қилиб ўйин тушаётганмиш.

Бувиси:

— Вой, будильник ўлсин,— деди ва шу пайт неварасини тинчитиш ниятида беихтиёр столга қўл чўзди-ю, будильникнинг жойида йўқлигидан ўзи ҳам ғалати бўлиб:

— Вой, ўлмасам!— деб юборди.

Дадавой соатни жойида кўрмай кичкина кўзлари олчанинг данагидек юм-юмалоқ бўлиб кетди.

— Вой-вой, гуш эмас экан, рост экан,— деди додлаб ва қорнини чангаллади,— мана буви, ушладим.

Бувиси чунонан қўрқдики, чунонан қўрқдики, жонҳолатда кўрпани пайпаслаб:

— Қани болам, қани?— деди ва кўрпанинг тагидан будильникни олиб, уйга, ҳовлига кўз югуртди, ҳеч ким кўринмади.

— Ойша!

Каравотнинг орқасидан Ойша чиқди

— Нима?

Бувиси бош чайқай-чайқай:

— Узим ҳам билувдим,— деди,— уят-е!

Бу ичи қора қизнинг қилмишини кўриб, Дадавойнинг ҳўрлиги келиб кетди: ухлатгани қўймаса, кўчада турткиласа, синфда турткиласа, унинг дастидан Дадавойга кун борми, йўқми?

— Нега уйғотдинг?— деди Дадавой.

Оббо, ўжар Ойша-е, шунча қилгиликни қилиб қўйиб, тагин пинагини бузмай:

— Каравотга ёпишиб қолганмисан?— дейди-я.

Дадавой бурнини торта-торта бувисига қаради.

— Буви, бунингиз оёғимни ҳам қитиқлади.

Бувиси Ойшадан бунақа қилиқни ҳеч кутмаган эди:

— Вой товба,— деди,— ростдан-а?

— Ҳа!

— Бекор айтибди,— деди Ойша,— оёғини қитиқлаб зарил кептими, тортдим!

— Нега?

— Турсин, бадан тарбия қилсин!

— Ана, буви, кўрдингизми,— Дадавой йиғламсираб,— кеча қоронғида уйғотиб, ҳовлида дикир-дикир чопгин деди.

— Вой товба,— деди бувиси яна ҳайрат билан,— бекордан-бекорга-я.

— Ҳа!

— Ҳой қиз,— деди бувиси Ойшага,— сен нега бунга тақашиб қолдинг-а?

— Ким?

— Сен-сен,— деди Дадавой.

Ойша индамай каравотнинг суйанчигидан шим, кўйлакни олиб Дадавойнинг олдига қўйди.

— Кий, мактабга борасан!

— Ана кўрдингизми?

— Ҳой-ҳой, мактабда нима қилади,— деди бувиси,— бугун оддих-ку!

— Узи билади, сўранг.

Дадавой яна йиғламсираб:

— Бормайман,— деди.

— Борасан!

Дадавой яна бувисига қаради.

— Ана буви, ана, кўрдингизми?

Ойша Дадавойнинг қўлидан тортди.

— Тур!

— Қўйиб юбор қўлини, э, мунча қийнамасанг бола бечорани. Оддих куни ҳам ўқийдими?

— Ўқиш йўқ,— деди Ойша.

— Бўлмаса нега судрайсан?

— Тажриба участкасига экилган нарсаларни йиғиштириб, мактабда виставка ташкил қилмоқчимиз. Ўқитувчи ҳамма келсин деган. Бу ҳам борсин, қарашсин.

— Э-э, бор-бор-е,— деди бувиси,— миставка эмиш-а! Ҳали тойчоғимни Нусрат бобосиникига олиб чиқаман. Ҳамма миставка ўша ерда! Бир дона қовоғи бор, ё пармони худо, маҳалла қозонидай келади-я!

Ойша сўнги марта сўради:

— Борасанми?

— Йўқ.

— Бўлмаса бўкиб ёт!

— Ётаман.

— Овқатни ҳам ўрнингда е!

— Алам қилсин,— деди Дадавой.

— Пуфакка ўхшаб шишиб кет!

— Майли. Пуфак яхши нарса,— деди Дадавой,— осмонга учади.

— Кейин-чи?

Дадавойнинг лаблари осилиб кетди.

— Нима кейин?

— Пақ этиб ёрилади!

Ойша саватчасини олиб, чиқиб кетди. Дадавой:

— Ана буви, ана кўрдингизми,— деди қовоғини осилтириб.

— Қўявер тойчоғим, қўявер,— дея бувижонни уни юпата бошлади,— ойинг-даданг командировкадан келганда бир чақайки, бир чақайки, қўявер оппоғим, сени ичгин деб серқийма мастава қилдим.

Дадавой хушбўй кўкатлар солинган, серқатиқ маставанинг дарагини эшитса ҳам кўнгли овқат тиламай:

— Э-э, яна тураманми?— деди (каравотга ёпишиб қолган болада иштаҳа нима қилсин!)

— Нега тураркансан,— деди бувижони,— бўталоғим, оппоғим, тойчоғим, сен ёнбошлаб ётатур, мен ҳозир келаман,— дея чиқиб кетди-ю, зум ўтмай қўлида тоғора, елкасида сочиқ билан қайтиб кирди. Дадавой кўрпанинг тагидан секин қараса, бувисининг қўлида ўша таниш тоғора, ювингани эриниб ўзини ухлаганга солиб ётаверди. Бувисида шубҳа уйғотмаслик учун бир-икки хуррак ҳам отган бўлди.

— Вой, тойчоғим яна туш кўряпти шекилли,— деди бувиси,— майли болам, яхши-яхши тушлар кўр, сомса пишганда уйғотарман.

Бувиси Дадавойнинг ширмон нондай қил-қизил юзларига қараб меҳри жўшиб кетди, каравотнинг четига омонатгина ўтирди. Дадавойни кичиклигида эркалаб айтган алласини эслаб, паст товуш билан хиргойи қила кетди.

Киртаймасин кўзларинг,
Пўрсилласин юзларинг.
Сендан кўзим узмаё,
Уйқингни ҳеч бузмаё.
Турсанг тайёр сузма-ёғ,
Тайёр писта ҳам ёнғоқ.

Бувиси оёқ учида чиқиб кетиши билан Дадавой кўзини очди. Очди-ю турайми, йўқми деб яна алламаҳалгача шипга қараб ётди. Оббо, тентак Ойша-е, бугун дам олиш куни бўлса, ўзинг чўзилиб дам олмаганингга яраша, акангни тинч қўй, мактабга судраб нима қиласан. Виставка эмиш-а! Мактаб тажриба участкасидаги қовоқ, тарвуз, бодринг, помидор, мочалкаларни бир марта кўрган. Ушанда ҳам мана шу Ойша бўйнига сиртмоқ солгандай судраб борган эди. Уша ҳам тарвуз-қовоқ бўлди-ю, мана деразадан кўриниб турган Нусрат бобонинг қовоғини тоза мақтовини келтирган, бувисини «маҳалла қозонидай келади-я» деган гапларини эслаб, қовоққа узоқ тикилди.

— Зўр-е!— деб юборди ва ёстиқнинг тагидан дарров битта конфет олиб оғзига солди. Кўзларини юмиб, ҳузур қилиб сўрган эди, калласига шунақа ажойиб фикр келдики, ҳаяжондан оғзидаги бут-бутун конфетни ютиб юборди, биров бошига тўқмоқ билан ургандек сакраб туриб кетди.

— Оламан, қовоқни оламан,— деди ўзига-ўзи. Деразадан мўраласа бувиси ҳовлининг этагидаги тандирда орқасини ўғириб сомса ёпаётган экан. Дадавой шиппакни илиб, секин ҳовлига тушди. Атайлаб бир-икки йўталиб қўйди, йўқ, бувиси эшитмади. Шундан сўнг кўнгли хотиржам топиб, Нусрат бобонинг томига нарвон қўйди. Лип этиб, томга чиқиб олди. Ўрикнинг каттакон шохи томга эгилиб, томдаги мўрини тўсиб турарди. Дадавой мўрининг орқасига ўтиб, бамайлихотир атрофни бир-бир кўздан кечирди. Нусрат бобоникида ҳеч ким йўқ шекилли, ҳовли бўш, бувиси ҳам ўзи билан ўзи овора. Ана, бувижони шошқалоқлаб тандирдан оқиб тушган сомсани қўли билан олди-ю, пуф-пуфлаб саватга ташлади, косадаги сувга башмалдоғини тиқиб, яна тандирга эгилди. Дадавой мўри орқасидан бошини чиқариб, қовоққа қаради. Зап қовоқ эканми? Шу қадар катта, шу қадар каттаки, пастдан қараган одам ўрикнинг танасидан бўлак ҳеч нарсани кўролмаса керак, ие-ие, анови ким? Дадавой секин шохнинг орасидан мўралади. Буни қаранг, Нусрат бобо ҳам қўлини орқасига қилиб, пастда қовоққа қараб турган экан.

— Бай-бай!— деди Нусрат бобо.

Ошхонанинг деразасидан кампирнинг боши кўринди.

— Ҳа, нимага ҳайрон бўляпсиз, чол?

— Қовоққа кампир,— деди Нусрат бобо,— қовоққа!

Кампир ташқарига чиқиб, у ҳам ҳайрат билан ўрикка қаради.

— Товба!

— Ёшим икки кам саксонга кириб, бунақа қовоқ кўрган эмасман.

— Мен ҳам чол.

— Бу дейман, қиши билан маза қиладиган бўлдик, кампир.

— Қовоқдан минг турли овқат қилса бўлади, чол!

— Қовоқ сомса,— деди Нусрат бобо.

— Қовоқ манти,— деди кампир.

— Ширқовоқ,— деди Нусрат бобо.

— Аччиққина қилиб қовурсангиз ана овқату-мана овқат,— деди кампир, шунча ширин-ширин таомларнинг дарагини эшитган Нусрат бобо бирдан шошиб:

— Э, қовоқни узаман,— деб қолди.

Ошхонадан пичоқ олиб чиққанда кампир ҳой-ҳойлаб, уни зўр-базўр шаштидан қайтарди.

Шундай бўлса ҳам Нусрат бобо қовоқдан кўз олмай тураркан:

— Бу қовоқ соат сайин катталашяпти, ўрикни қулатмаса гўрга эди кампир,— деди.

Бу гапдан кампир ҳам пича чўчиди-ю, аммо ичидагини сиртга чиқармай Нусрат бобога далда берган бўлди.

— Қўйинг-е, чол.

— Бу дейман кампир, ҳамма сир уруғидамикин?

— Бо-о, нима деяпсиз чол, ҳамма сир сизнинг қўлингизда. Бу гап Нусрат бобога хуш ёқиб, оғзининг таноби қочиб илжайди.

— Ҳа ўргилай, чол, ҳа!— деди кампир яна гапини тасдиқлаб:

Уруғни топган сиз,
Тагларини чопган сиз.

Нусрат бобо ҳам бўш келмади:

Саҳар туриб қараган
Унга сувлар тараган.
Кампиргинам ўзингиз,
Доим омон бўлингиз.

Кампир шунча айтилг қтовлардан хулоса чиқарган бўлди:

Хуллас, икков тиришдик,
Ишга ахир киришдик.

Нусрат бобо қовоққа қаради:

Ширинликда бўлиб бол
Қовоқжон, тез пишақол.

Кампир Нусрат бобонинг гапини улаб кетди:

Тандирни мен ёқайин,
Сомсаларни ёпайин.

Нусрат бобо яна бир нарса демоқчи бўлиб, оғиз жуфтлаган эди:

— Э, чол, гапга солмай кетинг,— деди кампир,— овқатни сузиб қўйганман-а!

Кампир шоша-пиша ошхонага ўтди. Нусрат бобони бояги ташвиши ваҳимага айланиб:

— Бу катта бўлиб кетаверса, катта бўлиб кетаверса,— деди пичирлаб, — бир кун эмас, бир кун узилиб ошхонанинг томини босиб қолмасмикин?

Кампир ошхонадан коса кўтариб чиқди. (У ҳали ҳам бояги ҳазил-ҳузулнинг таъсирида эди).

Юринг чолим юринг-е,
Маставани уринг-е.

Нусрат бобо кампирнинг гапларидан завқ билан кула-кула, ўша ҳазил, ўша ўйноқилик билан жавоб қайтарди:

Кўли ширин кампирим,
Давру-даврон суринг-е.

Чол-кампир ҳовлини ярмига қуюқ соя ташлаган каттакон тутнинг остидаги чорпояга чиқиб, иштаҳа билан овқатланаверишсин-у, энди ҳали ҳам мўрининг орқасида яшириниб ўтирган Дадавойга келайлик. Шу денг, чол-кампирнинг мақтовидан Дадавойнинг қовоққа бўлган қизиқиши яна ортиб кетиб, қовоқ назарида боягидан ҳам каттароқ бўлиб кўзига кўринди. Қўшниси Нусрат бобо эккан нарса ҳаммани қўйиб ёмон бўлармиди, бир-бири билан аҳил, бир-бири билан иноқ бу чолу кампирнинг ишларига ҳам, нарсаларига ҳам ҳамманинг ҳаваси келарди. Кампирнинг чеварлиги-ю, чолнинг миришкорлиги маҳалланинг оғзига тушган. Дадавой шундоқ катта, шундоқ ажойиб қовоқни олиб бориб, мактабдаги кўрғазмага қўйса «қўлинг дард кўрмасин» деб ҳамма Дадавойга қойил қолган бўларди, аммо, шундоқ баҳайбат қовоқни олиш ҳазилкам иш бўлганим, қовоқ бодринг эмаски, дарров узиб чўнтакка солсанг. Бошини қотиргандан кўра уруғини олса-чи. Дарров бувисига бериб, шафтолининг тагига экдиради-ю, кўз очиб-юмгунча каттакон қовоқ битади қўяди. Ахир боя чол ҳамма сир қовоқнинг уруғида демабмиди! Қойил бўларди-я. Маҳалла қозонидай қовоқни Дадавой елкасига қўйиб, дарров мактабга олиб борган бўларди. Шундоқ анови вис-тавкага, йўқ-е, тўппа-тўғри идорага кириб, ўша баджаҳл Солижон Болтажоновни олдига қўйган бўларди. Бекорга койиндингиз домла, мен саланглаб юрганам йўқ, учни-учга қўшолмаган бўлсам, камоли дарс тайёрлашга вақт тополмаганимдан айтганман, деган бўларди. Шунда доим болаларнинг ёнини олиб юрадиган директор дарғазаб бўлиб, ўрнидан туриб кетарди-ю:

«Бу қанақаси бўлди, Солижон Болтажонович, бу қанақаси бўлди, деб уни тоза койиб кетарди,— бола бечора мактаб об-рўси деб, мактаб шон-шуҳрати деб, шундоқ қовоқ етиштириш билан овора экан-у, сиз қаёқдаги бўлмағур, бачкана савол-

ларингиз билан унинг бошини оғритиб, тагин уялмасдан кундалигига «икки»қўйиб юрибсиз. Шу ҳам инсофми, бола тарбиялаш қўлингиздан келмаса, тарбиялай оладиган одамга ўрнингизни бўшатиб беринг», дейди.

Директор ҳаяжон билан Дадавойнинг пахтадай оппоқ қўлларини қисиб, қовоқни дарров виставканинг тўрига қўйдириб қўйган бўларди. Ана ўшанда анови Солижон Болтажановнинг аҳволини кўрсангиз. «Укажон, худо ҳаққи, ўша иккимми қайтариб беринг», деб тоза ялинган бўларди. Бу ҳам майли. Анови тентак Ойшани уйдаги қилиқларини эшитиб, қулоқларидан бураб олиб келарди-ю: «Бунақа акани бошингизга кўтариб юринг, Ойшахон, бунақа ака дунёда битта» деб, Дадавойнинг кундалигидаги «икки»ни дарров Ойшанинг кундалигига қўндириб қўйган бўларди!

Дадавой шундай ширин-ширин хаёллар билан маст бўлиб, яна ўйлай кетди. Боя Нусрат бобо бу қовоқнинг сири уруғида деди, хўш, уруғи ўлгурри қандоқ олса бўларкин?

Оғзига битта конфет солиб, ҳузур қилиб сўриб кўрган эди, калласига шунақа ажойиб фикр келдики:

— Топдим!— деб юборди қувончдан қичқириб.

Дадавой ўрикнинг танасига ёпишиб, дарров пастга тушди. Ошхонадан кампирнинг ошпичоғини олиб чиқди. Яна бир марта тутнинг тагида чол-кампирнинг овқатдан бош кўтармай ўтирганини кўриб, ошпичоқни белига қистирди-ю, ўрика тирмашди. Аммо шу тирмашганча қанча инқилламасин, қанча синқилламасин, жойидан жилолмади. Кейин ке, илонга ўхшаб дарахтга чирмашиб юраманми деди-ю, оғзидаги конфетни сўриб, бир сакраган эди, ўрикнинг катта шохига чиқиб миниб олди. Белидаги ошпичоқ билан қовоқни чертмак-лаб, бир бўлагини суғуриб олди. Ичига қаради, эҳ-ҳе, ичи ҳам Дадавойнинг бувисини тандиридай келаркан. Дадавой шошиб, қовоқнинг тешигига қўл тикди. Қўлига уч-тўрта уруғ илинди. Уруғни кўриб, ҳафсаласи пир бўлди, ие, бу оддий қовоқнинг уруғи-ку, бунақа уруғдан ана, бувисининг айвонидаги устуннинг миҳида бир халтаси турибди. Дадавой шунча меҳнатнинг зое кетганига ачиниб, уруғни томга улоқтириб юборди-да, чўнтагидан яна битта конфет олиб оғзига солди.

— Ҳали ҳам қовоқни узганим маъқул,— деди конфетни мазасидан бутун вужуди аллақандай лаззат топиб, калласи ҳам бўзчининг моксидек тез ишлаб кетди,— бўлди, шуни узиб мактабга олиб бораман!

Дадавой шошиб қолди. Шунақа пайтда шошқалоқлик жу-да ёмон нарса-да. Мана яна бут-бутун конфетни ютиб юбор-ди-я. Қўлидаги ошпичоқни даст кўтариб қовоқнинг бандига солмоқчи бўлди: банди узилса, қовоқ гумбирлаб пастга туш-са ёрилиб расво бўлади-ку! Дадавой ён атрофга аланглаб, жўхорининг пайкалидаги кетмонни кўриб қолди ва бир сак-раб пастга тушди. Кетмонни қўлга олди. Қойил, бандига уриб кетмонни ташлайди-ю, дарров қовоқни илади. У чол-кампир томонга яна бир қараб, ошиб-тошиб кетаётган кўн-глини хотиржам қилиб олгач, худди шундай қилган ҳам эди, қовоқ гумбирлаб узилиб кетди. Урикнинг эгилиб турган шох-лари қирсиллаб силкинди. Дадавой улгуролмай қолди. Қо-воқ ўлгур бошига тушиб елкасигача қовоқнинг тешигига ки-риб кетди. Дод деган эди, овози чиқмади, довдираб ўтириб қолди.

— Э, нима гап, ҳамма ёқ гумбурлаб кетди, ўрик қулади-ми,— дея Нусрат бобо кавушини пойма-пой судраб, ўрик-нинг тагига югуриб келди, келди-ю, ўрикнинг шохига қараб ҳайратда қолди: ё товба, қовоқ қани?

— Ҳой, кампир бу ёққа кел,— деди Нусрат бобо.

Кампир ҳам сарпойчанг югуриб келди. Нусрат бобо ҳа-мон ўрикнинг шохидан кўз олмай:

— Қани,— деб гўлдирарди.

Кампир ҳовлиқиб, дағ-дағ титраётган Нусрат бобонинг елкасидан жонҳолатда силкий бошлади:

— Ҳой чол, сизга нима бўлди, эркаксиз-а, ўзингизни қўл-га олинг, нима бўлди?

Нусрат бобо:

— Қани?— деди бўшашиб.

— Ҳой чол, нима деяпсиз, нима қани?

— Э, қовоқ қани деяпман, қовоқ?

Кампир ҳам ўрикка бўзрайди.

— Вой ўлмасам, ҳой чол, қовоқ қани?

Нусрат бобо ёқасини ушлаб:

— Ё товба, бу қовоқда бир сир бор демабмидим, осмон-га учдими, ё ерга...— дея оёғининг остига қараган эди ўрик-дан икки қадам нарида ётган қовоқни кўриб қувониб кетди.

— Ана кампир узилиб тушибди-ку. Мен бўлсам боядан бери довдираб оёғимнинг тагидагини кўрмай осмонга аланг-лайман.

— Ҳайрият-е,— деди кампир ва қовоқни силаб-сийпай бошлади, бир ери заҳа бўлмабди-я, чол, худди биров авайлаб олиб қўйгандай-а.

— Рост айтасан,— Нусрат бобо ҳам шошиб қовоқни ушлаб кўрди.— Қани кўтаришиб юбор бунни, тезроқ ошхонага олиб кириб қўййлик.

Чол бир томондан, кампир иккинчи томондан қовоқни кўтараман деб турганда қовоқ силкингандай бўлди-ю, чол билан кампир ўтириб қолди.

— Ҳой кампир,— деди анчадан сўнг Нусрат бобо ҳушига келиб,— қовоқни сен кўтардингми?

— Йўғ-е, сиз кўтардингизми?

Шу пайт қовоқ яна бир қимирлаб қўйган эди, чол-кампир нима гаплигига тушунолмаб бир-бирларига қараб қолишди.

— Кампир, анови сакрагандай бўлдимми?— деди Нусрат бобо кўзларини ишқалаб. Кампир эса оғзи очилиб, тили гапга келмай қолди, шу алфозда талайгина ўтиришгач:

— Туф-туф-е,— деди кампир кўкрагига,— ҳеч жаҳонда қовоқ ҳам сакрайдимми?

Кампирнинг овоз берганидан Нусрат бобонинг юраги дадиллашиб:

— Тўғри айтасан кампир,— деди,— ҳеч жаҳонда қовоқ ҳам сакрайдимми, тур кўтар.

Чол-кампир ўринларидан турдилар. Икковлари қовоқнинг икки томонидан кўтармоқчи бўлиб, яна қўл чўзишган эди, қовоқ аста эмаклаб юра бошлади. Кампир билан чол ваҳима билан орқаларига думалаб туришди. Кампир бир амаллаб ўрнидан туриб олди-ю, жон аччиғида қоча бошлади.

— Дод, бу қовоқ эмас алвасти экан, дод!

Ўрнидан тургани ҳам мадори қолмаган Нусрат бобо қалт-қалт титраб қовоқдан кўз ололмаб қолди. Қовоқ эса анча ергача эмаклаб бориб, қаттиқ бир силкинди-ю, рўй-рост ўрнидан туриб кетди. Нусрат бобо ўтирган ерида тиззаси қалтираб, ёқасини ушлади.

— Ё товба, тушимми, ё кампир айтгандек алвастими бу, ҳеч жаҳонда қовоқнинг ҳам оёғи бўладими?

Шу пайт қовоқ турган ерида гир-гир айлана бошлади. Нусрат бобо:

— Уннга, уннга!— деди ошхонани кўрсатиб.

Қовоқ ўнги билан чапини ажратолмай тўппа-тўғри овоз

чиққан томонга кела бошлаган эди, чолнинг ўтакаси ёрилиб тўрт оёқлаб қоча бошлади.

— Э-э, менга яқинлашма палакат, орқангга қайт!

Қовоқ орқага тисарила-тисарила ошхонага кирди. Чол дик этиб ўрнидан туриб, ошхонанинг эшигини маҳкам беркитиб олди.

— Ҳой, кампир, қаёқдасан?

Оғилхонага яшириниб олган кампир туйникдан мўралади.

— Ҳа нима дейсиз?

— Бери кел,— деди Нусрат бобо.

Кампир юрагини ҳовучлаб оғилхонанинг эшигидан бош чиқарди.

— Эсон-омонмисиз чол,— деди йигламсираб,— қовоқ ўлгур икки ямлаб бир ютдимикин деб, ўтакам ёрилган эди.

— Э-э, кўп гапирма,— деди Нусрат бобо,— яқинроқ кел.

Кампир битта-битта қадам ташлаб, яқинлашди-ю, шунда ҳам қовоқ ошхонадан чиққудек бўлса, яна оғилхонага қочишни мўлжаллаб қўйди. Энди бўш сандиқнинг ичига тушиб олади-ю, ўлса ҳам чиқмайди, йўқ, хайрият, қовоқ ичкарига кириб кетганча гумдон бўлди!

— Менга қара, кампир,— деди Нусрат бобо пичирлаб,— қовоғимизнинг одамникига ўхшаш оёғи бор экан.

Бу гапдан кампир яна шайтонлаб қочиш пайига тушган эди, Нусрат бобо қўлидан маҳкам ушлаб олди.

— Ҳа, нима дейсиз?

— Арқон топиб кел,— деди паст товуш билан Нусрат бобо ва бу гапни қовоқ эшитиб қолмадимикин деб эшикка қулоқ тутди, йўқ ичкаридан тиқ этган садо, бирор шарпа сезмади.

— Арқонни нима қиласиз?

— Яхшилаб оёғидан боғлаб қўямиз.

Кампир оғилхонадан бир ўрам арқон олиб чиқиб ошхонага яқинлашмай узоқдан улоқтирди, Нусрат бобо бери кел деб имлади ва кампир яқинлашиши билан:

— Ичкарига кир, — деди.

— А?!

— Кир-у, маҳкам ушла, мен дарров оёғига арқон соламан.

— Нима, нима?

— Бўл тез, вақт ўтмасин!

— Э, боринг-е,— деди кампир,— чол, сиз эркаксиз, аввал сиз кириб маҳкам ушланг, оёғига мен арқон солай.

— Гапни чўзма,— деди Нусрат бобо,— бўл тез!

— Йўқ, ўзингиз кириг.

— Йўқ, сен кир!

— Ҳо, сиз кириг чол, сиз кириг!

Чол-кампир тортиша-тортиша бир қарорга келиша олмагач:

— Менга қаранг чол,— деди кампир,— юринг яхшиси қўни-қўшнини чақирайлик, кўпчиликдан қуён қочиб қутулмас, юринг.

Нусрат бобо иккиланиб:

— Майли,— деди ва кампирни эшикка тургазиб қўйди,— мен кўчага чиқиб олгунча сен шу ерда тур.

— Ҳо-ҳо, сиз шу ерда тура туринг, аввал мен кўчага чиқиб олай!

— Бекор айтибсан,— деди Нусрат бобо,— бекор айтибсан.

— Ҳо-ҳо,— деди кампир ҳам бўш келмай,— бекоргинани каттасини сиз айтибсиз, чол.

Кампирни шанғиллашидан Нусрат бобо ваҳимага тушиб, яна ошхонанинг эшигига қараб:

— Э-э, жим кампир,— деди,— кел, яхшиси иккаламиз бараварига юрамыз.

— Ҳа, бунингиз бўлак гап, чол,— деди-ю, кампир чолдан аввал қочиб қолди. Чол ҳам бўш келмади. Икки ҳатлаб кампирга етиб олди. Чол-кампир орқаларига қарамай югуришди. Аммо икковлари баббаравар чиқаман деб, кўча эшикка тикилиб қолишди.

— Ҳой, чол, йўл беринг!

— Э-э, сен йўл бер,— деди Нусрат бобо худди қовоқ келиб елкасига чанг солаётгандек,— мен чиқиб олай.

— Йўқ, аввал сиз йўл беринг,— деди кампир бўш келмай ва бир силтанди-ю, ўқдек отилиб кўчага чиқиб кетди. Нусрат бобо ҳам унинг кетидан югурди.

Дадавой ҳам ҳадеганда эс-ҳушини йиғолмай ўтирди. Минг додласин, минг бақириб-чақирсин, энди овозини ўзидан бўлак ҳеч ким эшитмайди, бошини суғуриб олай деса, ҳазилакам қовоқми, тағин ҳам полвон экан, индамай кўтариб ўтирибди. Қовоқ ўлгурни эт-бетига уриб, ёрай деса ичида ўзининг боши бор. Аттанг, шу топда оғзига битта конфет соллмади-да битта конфет солганда, борми, мияси бирам тез ишлаб кетардики, бу мушкулдан дарров қутулган бўларди. У

беихтиёр тамшаниб, лабларидаги қолган-қутган ширани ялаб-юлқийётган эди, тилига алланарса илинди, сўриб кўрган эди, қовоқнинг уруғи экан. Бай-бай, қовоқ бувижонининг таърифича бор экан: уруғи ҳам конфетдек асал бўлиб кетган экан. Шундан сўнг денг, қовоқнинг уруғини яхшилаб шимиб, ўйлаб кўрса эҳ-ҳе, бу ишларнинг бўлгани қайтага яхши экан. Энди ҳеч ким гинг деёлмайди. Уйимдан алвасти чиқди, деб кўчада тиззаси қалтираб ўтирган анови Нусрат бобо билан хотини қовоқдан қутулганига суюнади. Бўлди! Қовоқни кўтариб, тўппа-тўғри мактабга бораверади, бўлди! Аммо, бир нарсга халақит беряпти-да. Йўл кўролмаса, чўнтагидаги ширин-ширин конфетлардан бир донагинасини оғзига сололмаса, Дадавой дарров тўрт дона қовоқнинг уруғидан шимиб, калласини ишлатиб кўрган эди, бунинг ҳам иложи бор экан. Мўлжаллаб оғзининг рўпарасидан, кўзининг олдида тирноқлари билан тимдалаб тешикча очди. Бу қилмишидан шунақа хурсанд бўлиб кетдики, дарров чўнтагидан олган конфетни қоғоз-поғози билан оғзига солиб юборди. Энди ошхонадан чиқиб бемалол кўчага йўл олмоқчи эди, шунча тер тўкиб, меҳнат қилгандан кейин бувижони узаётган сомсадан бир донани тандирнинг олдидаги косадаги сувга солиб, егиси келиб кетди-ю, кўчадан айланиб юраманми деб, турган жойидан бир сакраган эди, ошхонанинг мўри-пўрисини ағдариб, томга чиқиб олди. Қараса, бувижони бир палён ўтиннинг устига ўтириб олиб, иссиқ сомсанинг юзига ёғ суртаётган экан. Битта-битта нарвондан туша бошлаган эди, кўча эшиги тарақа-туруқ очилиб кетди-ю, яна ичкарига баб-баравар кирмоқчи бўлган Нусрат бобо билан хотини эшикка тиқилиб қолди.

Дадавойнинг бувиси бу шовқин-сурондан ҳовлиқиб, югуриб келди ва жон аччиғида кампирнинг қўлидан ичкарига торта бошлади.

— Ҳой, қўшни, сизга нима бўлди, эгачимни қўйиб юборинг!

Дадавой мундоқ қараса иш чатоқ, ғала-ғовурдан фойдаланиб, лип этиб ётоқхонасига ўтиб олди-ю, ҳамма ёқ тинчигандан кейин чиқарман, деб кўрпанинг тагига кириб кетди. Ҳовлига аранг кириб олган чол-кампир бир-бирларига гал бермай ҳовлиқа-ҳовлиқа бўлган воқеани Дадавойнинг бувисига гапириб бера бошлади. Бувиси бу миш-мишлардан ҳайратда қолиб:

— Вой, товба-ей,— деб юборди,— ҳой, айланайлар, шу гаплар ростми-а?

Нусрат бобо куйиб-пишиб:

— Э, қўшни,— деди,— оппоқ соқолим билан ёлғон гапираманми?

Бувиси ҳамон қулоқларига ишонмай ўтирарди.

— Ҳой, оёғи ҳам борми-а,— деб сўраган эди, кампир яна алвасти қовоқни кўз олдига келтирди-ю, этлари жимирлашиб:

— Қўли ҳам бор овсин, қўли ҳам!— деди.

— Ё товба!

— Тирноқлари ўлгур денг қошиқдай-қошиқдай, юзимга чанг солишга сал қолди-я!

— Худо бир асрабди.

— Секинроқ айтасизми, яхшики, палакатим ариб қочиб қолдим, бўлмаса кўзларимни ўйиб оларди. Эсласам этларим жимир-жимир қилади-я!

— Косов билан қуриб кетгурнинг бошига бир туширмадингизми?

— О-о! Косов дейсиз-а,— деди кампир бош чайқаб,— қочиб қолганимга минг-минг шукур.

Дадавойнинг бувиси Нусрат бобога юзланди:

— Сизга ҳам чанг солдими айланай?

Нусрат бобо бояги палакатни устига тўппа-тўғри бостириб келганини эслаб, тиззалари яна қалтираб кетди.

— Бўлмаса-чи!

Оғилхонага яшириниб олган эди-ку, ҳамма воқеани тепасида тургандек:

— Бир маҳал бундоқ қарасам, айланай овсин,— деб гапириб кетди кампир,— алвасти ўлгур чолнинг соқолларига қўлларини чўзиб келяпти денг! Ҳар қўллар, ҳар қўллар, ажойибхонадаги маймуннинг оёғи дейсиз!

— Вақтида ўзимни четга олдим,— деди Нусрат бобо ғўлдираб.

— Ҳа, вақтида ўзингизни четга олдингиз,— деди кампир ҳам Нусрат бобонинг гапларини тасдиқлаб,— худонинг обрў-йи денг, хотин киши бўлсам ҳам унча-мунчага чўчимайман, ўз вақтида қочинг демасамми, мана шу серкиллаб турган соқолларидан битта ҳам қолмас эди.

— Ие, қачон қоч дединг?— деди Нусрат бобо кампирнинг гапини бўлиб,— оғилхонанинг ичида ўгирган эдинг-ку!

— Айтдим, айланай чол, айтдим,— деди кампир ҳам бўш келмай,— оғилхонанинг ичида бўлсам ҳам мўрисидан бош чиқариб айтдим. Ўзингиз эшитмадингиз, қулогингиз оғирроқ чол!

Чол-кампир бир-бирлари билан баҳслашар экан, Дадавойнинг бувиси ҳали ҳам ҳайратда эди.

— Вой, товба,— дерди ўзига-ўзи,— шу гаплар ростмикин-а?

У зимдан чол-кампирга қаради, киши қариса бамисоли боладек бўлиб қолади деб шуни айтади-да, товба, ҳеч жаҳонда қовоқ ҳам юрадимми?

Чол-кампир ниҳоят баҳсдан тўхтаб, бирдан бу ерга нимага киришганини эслаб қолишди.

— Қуриб кетгурни бир амаллаб аранг ошхонага қамадиг-у, қўни-қўшнига хабар берайлик, деб югуриб чиқдик,— деди кампир,— юринг!

Дадавойнинг бувиси чўчиб тушди.

— А?! Вой мен нима қилиб берардим.

— Майли айланай, ҳеч нарса қилиб бермасангиз ҳам бир чеккада туриб алвастини қарғашиб турсангиз, булар кўпчилик экан деб, зора чўчиса!

— Ҳа-ҳа, қўшни юринг,— деди Нусрат бобо ҳам.

— Йўқ, айланай, чиқолмайман.

— Нега?

Дадавойнинг бувиси уйга ишора қилди.

— Неварам ухлаб ётибди, ёлғиз ташлаб кетолмайман.

Нусрат бобо қувониб кетди.

— Ие, Дадавойми?

— Ҳа.

— Уни ҳам уйғотинг,— деди Нусрат бобо шошиб,— бизникига чиқсин, бир чеккада туриб ҳа-ҳалашиб турса, юракка анча далда бўлади.

Кампир ҳам:

— Алвасти ўлгур Дадавойни кўриб, тирракдек қотади, айланай, овсин,— деди,— Дадавой паҳлавондай йигитча бўлган, уйғотинг!

Бувиси иккиланиб қолди.

— Ўзим ҳам неварамга сомсани едириб, қовоғингизни бир кўрсатайми деб турган эдим.

— Э-э, уйғотинг!— деди Нусрат бобо.

Бувиси уйғотмоқчи бўлиб ўрнидан турган эди, чол-кам-

пирнинг сабри чидамай Дадавой ётган уйга қараб югуришди. Баб-баравар кираман деб яна эшикка тиқилиб қолишди.

— Йўл беринг,— деди кампир.

— Йўқ, сен йўл бер,— деди чол.

Бу гал ҳам кампир зўр чиқиб, ичкарига кирди ва йиғлам-сираб деди:

— Ҳой, Дадавой туринг, турмасангиз ҳолимиз вой.

Нусрат бобо бўлса каравотга худди савол аломатидай энгашиб:

— Тур болам,— деди,— тур, бизни бало-қазодан қут-қар!

Дадавой миқ этмади. Кампир сабри чидамай кўрпанинг бир четини кўтарди-ю, бўзрайди-қолди. Кейин ҳушига келиб, дик этиб турди, орқага қарамай қочди. Нусрат бобо эшикни қаёқдалигини унутиб, деразадан сакрабди.

— Войдод,— деб чинқириб юборди кампир,— алвасти ўл-гур шу ерда экан!

Дадавойнинг бувиси энди зинадан чиқиб келаётган эди. Кампирнинг гапларига ҳайрон қолиб:

— Ҳой, ҳой, бу нима деганингиз, нега менинг неварам ал-васти бўлар экан, оғзингизга қараб гапиринг,— деди ва ич-кари кирди,— оппоғим, тойчоғим...— дея кўрпани бир четини очди-ю, ҳуши учиб ўтириб қолди.

Қовоқ бош кўтарди. Каравотдан тушди. Шошилмай ҳов-лига чиқди. Тандирнинг олдига борди, иссиқ-иссиқ сомсадан чўнтақларини тўлатди. Биттани косадаги сувга солиб, ютиб юборди ва Нусрат бобо, кампир, бувисини ҳайратда қолди-риб, кўчага чиқиб кетди.

Анчагача ҳеч кимдан садо чиқмай қолди. Бувиси тушим-ми, ўнгимми деб киприк қоқмасди. Нусрат бобо эса оғзини очиб ҳадеб энтикарди. Кампир Дадавойларни оғилхонасига кириб, тешигидан бош чиқариб, алангларди. Бирдан Нусрат бобо эсини йиғиб:

— Мени қовоғим,— деди пичирлаб.

Кампир ҳам ҳушига келиб:

— Чол, қовоқ қочди,— деб қичқирди.

— Вой-вой, сизларга бир нарса бўлганми-а?— деди Да-давойнинг бувиси,— мен неварамни оқини-оқ, қизилини-қизил қилиб ширмон тазларини қовоғингизга ўхшатиб, семир-тиргунимча адоин юзлар бўлганман!

Нусрат бобо сабри чидамай:

— Э, бўлди қўшни,— деди,— мен шунча қилган меҳнатимдан айрилиб қолдим, сиз бўлсангиз...

Бувисини бирдан ваҳима босди.

— Войдод, қовоқ ўлгур неварамни еб қўйибди, оёғи неварамникига ўхшайди.

Нусрат бобо кўчага қараб чопаркан:

— Тўхта!— деб қичқирди.

Бувиси ҳам эшикка югурди.

— Тўхта, ҳой Дадавой!

Нусрат бобо орқасига бир қараб, шунда ҳам йўлидан қолмай:

— Э, нега Дадавой бўларкан, мени қовоғим-ку!— деб қичқирди,— ҳой, қовоқ тўхта!

Бу гал чол, кампир, бувиси баб-баравар кўчага чиқаман деб эшикка тиқилиб қолишди-ю, тоза баҳслаша кетишди. Дадавой бўлса орзига битта конфет, битта иссиқ сомса солиб, тўппа-тўғри мактабга йўл олди. Қаранг, иссиқ сомса билан конфетни қўшиб еса, одамнинг калласи шунақа ишларканки, ке, папка кўтармаган одам қозондек қовоқни кўтариб юрамани деди-ю, елкаси билан бир туртиб, тешикни катта қилди, дарров қовоқни ичига тушиб олди ва қовоқни юмалатиб кетди. Мактабнинг олдидаги кўчага келганда тўхтади. Чанқовимни босай деб, эски одатича қовоқдан чиқмай қичқирди:

— Ойша тўртта шафтоли узат!

Аммо овози қовоқни ичида шунақа шанғиллаб кетдики, биров уни қулоғига миҳ қоққандай бўлди. Модомики, қовоққа тушган одамнинг овози шунақа ширин, шунақа жарангдор бўларкан, нега энди битта қўлинг ўлгирсин ашула айтиб кўрмасин, бора-бора унинг овози оламга машҳур бўлиб, у ҳам катта ашулачилардан бўлиб кетса-я! Ушанда концерт залига гурра-гурра одам келаверса, одам келаверса-ю, ҳеч қаёққа сизмай кетиб, ярми кўчада қўл қовуштириб турса. Дадавой қора шим, қора костюм, оқ кўйлак, бурни олақарғанинг тумшугига ўхшаган чўзинчоқ қора амиркон туфли кийиб чиқса-ю, қийқириқ, гулдурос олқишларга парво қилмай, биринчи қаторда бир сават шафтоли олиб ўтирган Ойшанинг ял-ял ёнишини кўриб, дарров қовоқнинг ичига бошини тиқиб, ашулани бошлаб юборса. Залда ўтирган анови баджаҳл домла:

— Шундоқ булбулга «икки» қўймай мен ўлай!— деб қўлидаги йўқлама билан бошига бир урса. Дадавойнинг ашу-

ласидан сел бўлиб, ўтирганларнинг орасида бувиси билан уйдан «алвасти» чиққан Нусрат бобо ҳам бўлса. Дадавой, Ойша пўстини арчиб узатган шафтолидан биттани тили билан танглайнинг ўртасига қўйиб, сувини қулт-қулт ютса-ю, яна қовоққа бош суқиб, «Яллама ёрим»ни бошлаб юборса. Шунда боядан бери юм-юм йиғлайвериш, қовоқлари шишиб кетган баджаҳл домла Дадавойнинг овозига маҳлиё бўлиб, ўйинга тушиб кетганини ҳам билмай қолса. Ана чапагу ана қийқириқ, залдагиларнинг овози худди мактабдаги «ёш шофёрлар» тўгарагида турган эски машинанинг моторига ўхшаб ғувиллаб кетса-я!

Аmmo шу пайт қовоқ чархпалак бўлиб кетди-ю, Дадавойнинг хаёли бўлинди. Қовоқ ўлгур ҳам келиб-келиб кўчанинг ўртасида туриб қолган экан-да, йўловчи машинанинг шамолига думалаб, ариқнинг бўйида тўхтаб қолди. Э, машина бўлмай ўл, бу қовоқнинг ичида ким ўтирганини биласанми, дея Дадавой қовоқдан чиқди. Сомса тоза чўллатган экан, энгашиб ариқдан сув ича бошлади.

— Оҳ-оҳ, сув эмас, суг-а!

Дадавой яхшилаб чанқовини босди-ю, ариқ бўйига олачалпоқ соя ташлаб турган толнинг танасига суянди. Оббо, чол-кампир-эй, «палакат қовоқ»дан қутулганига шукур қилиб, тинчгина уйда ўтиравермайдими, зап қочиб қолдими! Энди қовоқни бир думалатса мактабга етди деган гап, қизиқ, бугун мактабда ким бор экан, албатта директор бўлади, уни шахсий календаридан отдих деган кун йўқ. Ойша, анови синфдошлари нима қилишаётганикин, тажриба участкасидан қайтганмикин, яна бир масала Дадавойни ўйлатиб қўйди. Қовоқни бошига қўйиб боргани маъқулми, ё ичига тушиб думалатиб мактабга киргани яхшими? Дадавой оғзига конфет солиб, ўйлаб кўрса униси ҳам маъқул эмас, буниси ҳам. Қани битта қулинг ўргилсин эшак арава бўлганда-ку, соз бўларди-я, ҳарқалай, мактабга тантана билан кирса, не-не, анови келаётган нима, вой, эй, ҳозиргина хаёл қилган эшак араванинг худди ўзгинаси-ку! Дадавой лип этиб қовоқнинг ичига кириб кетди-ю, қовоқни «оғзи»дан йўлга қаради. Қани яқинроқ келсин-чи, қўлга тушириш ҳеч гапмас.

Бошига қийиқ танғиб, икки қулоғига райҳон қистириб олган шоп мўйловли аравакаш қирчанғи эшакни жиловидан судраб келарди. Арава яқин қолганда Дадавой жўрттага томоқ кириб йўталиб қўйди. Қовоқнинг ичидан жаранглаб чиққан

бу йўтал момақалдиरोқнинг гулдурашидек ҳамма ёқни тутиб кетди-ю, аравакаш аланглаб осмонга, ён-атрофга қараган эди, Дадавойнинг кулгиси қистади. Ўзини тутолмай қаҳ-қаҳ уриб юборди. Бу кулги қовоқнинг ичидан шунақа даҳшат билан эшитилдики, аравакаш қўлидан жиловини тушириб юбориб, ҳовлиққанча эшакка миниб олди. Маст кишидек оёғи чалишиб зўрға аравани судраб келаётган эшак мункиб кетди. Аравакаш эгарнинг устидан учиб кетиб, шалошлаб ариққа тушди, ярим белигача лой бўлди, аранг қирғоқдан чиқди, эшакнинг жиловиغا яна ёпишди.

— Тўхта!— деди қовоқнинг ичидан Дадавой.

— А?!— аравакаш тўхтаб, ён-верига, араванинг тагига қаради, тиззаси қалтираб ўтириб қолди.

— Отинг нима?— деди Дадавой қовоқнинг «оғзи» дан қараб.

Аравакаш кўзи косасидан чиққудай бўлиб ғўлдиради:

— А?!

— Бекор айтибсан. «А» деган ном йўқ,— деди Дадавой,— отинг нима?

Аравакаш шошиб қолди.

— А?! Отим йўқ, эшагим бор,— деди.

Аравакаш биров қулоғидан қўзиб тортгандай сакраб туриб кетди-ю, ҳамма ёққа бир-бир қараб чиқди. Аммо ҳеч нарсани, ҳеч кимни кўрмай, турган ерида гир-гир айлана бошлади. Чўпчакларда эшитган девларнинг баҳайбат кулгисига ўхшаган даҳшатли овоздан баттар довдираб, тўрт оёқлаб араванинг тагига кириб кетди.

Дадавой яна қовоқнинг ичидан туриб:

— Нега жавоб бермайсан?— деган эди аравакаш ғилдиракнинг орасидан бош чиқариб йиғламсиради:

— Э, ўзингиз кимсиз, э, шунақа қўрқитасизми одамни, отимни ҳам унутиб қўйдим.

Бу гал Дадавой озгина инсофга келиб:

— Майли бу ёққа чиқ,— деди.

— Хўп, тақсир, хўп!

Аравакаш биров бўйнига арқон солиб судрагандай араванинг тагидан зўрға чиқди.

— Хўш,— деди Дадавой,— отингни эсладингми?

— Ҳа-ҳа, эсимга тушди,— деди аравакаш,— Мардонқул, отим Мардонқул!

Дадавой унинг гапларини эшитар-эшитмас:

— Отинг Мардонбой бўлсин,— деди,— «қул»ни олиб ташла, ҳозир қуллар йўқ.

Аравакаш икки қўлини кўксига қўйиб, гир-гир- айланди.

— Хўп, тақсир, хўп!

— Қани берироқ ке.

Аравакаш қаерга боришини билмай, яна осмонга қараб олайди.

— Э, тақсир, қаердан гапиряпсиз, мен сизни кўролмаяман!

Дадавой қовоқнинг тешигидан мўралаб:

— Э, тентак, пастга қара, пастга,— деди.

Аравакаш пастга қараши билан қовоқ бир юмалаб, шоп мўйловли кишига яқинлашди. Буни кўриб Мардонбой қотиб қолди. Киприк қоқмай қовоққа қаради-ю, шайтонлаб қоча бошлади.

— Қаёққа?

Аравакаш анча ерга бориб тўхтади. Бироқ орқага қарагани юраги дов бермай тураверди. Дадавой яна қовоқни думалатиб, шундоқ аравакашнинг оёғи тагида тўхтади.

— Бу ёққа қара, бу ёққа!

— Хўп тақсир, хўп,— деди аравакаш зўрға ўгирилиб,— гапираётган... сизмисиз?

— Мен!

Қовоқни одамга ўхшаб овоз берганидан кўзи ғилай бўлиб кетган аравакаш:

— Э-э-э!— дея орқага сапчиб тушди.

Қовоқ бир силкиниб:

— Хўш,— деди гумбурлаган товуш билан,— мен кимман?!

— Сиз, сиз,— деди аравакаш довдираб. Унинг олақарганинг думидек узун мўйловлари тўхтовсиз силкинарди,— оймқовоққа ўхшаркансиз тақсир!

Қовоқ яна момақалдиरोқнинг гумбурлашига ўхшаб кулди.

— Худди ўзиман, Мардонбой!

Мардонбой сездирмай битта орқага қадам ташлаши билан:

— Хўш, Мардонбой,— деди қовоқ,— Дадавойни танийсанми?

— Йўқ тақсир, йўқ.

— Шундоқ одамни-я!

— Э-э, эшитганман тақсир, танийман.

— Хўш, эшитган бўлсанг, Дадавой қанақа одам?

— У киши,— деди гулдираб аравакаш нима дейишини билмай,— у киши жаҳонга машҳур одам, меҳнаткаш, хўш, яна нима десамикин.

— Балли,— деди қовоқ,— мен ўша кишининг қовоғиман.

Мардонбой ёқасини ушлаб:

— Ростдан-а?— деди.

Унинг кўзларини худди ёнғоқдек юм-юмалоқ бўлиб кетганини кўрган Дадавой аччиғланди.

— Ё ишонмяпсанми?

Мардонбой шошиб қолди.

— Йўқ тақсир, нега ишонмас эканман, у кишининг қўллари гул, у киши деҳқончиликни сув қилиб юборганлар дейишади.

— Худди шундоқ!— деди Дадавой ва қовоқни «оғзи»дан қўлини чиқариб имлади:

— Бери кел.

Мардонбойнинг ўтакаси ёрилди.

— Э-э-э!

Қовоқ аччиғланиб бир силкинган эди, Мардонбой чўчиб озгина яқинлашган бўлди. Аравакаш қовоқнинг оғзидан чиққан оппоқ пахтадек нарсадан кўз узмасди, во ажаб, во қудратингдан, бу нима, бу қандай мўъжиза?! Қовоқнинг тили худди одамзоднинг қўлига ўхшаркан-а!

— Нега бақраясан Мардонбой?

— А?! Э-э, тақсир тилингизга ҳайрон бўляпман!

Қовоқ бу гапдан яна гумбурлаб кулди.

— Шунақами?

— Ҳа.

— Ке, бўлмаса бир кўришиб қўяйлик.

Бу сўздан Мардонбойнинг бошига биров тўқмоқ билан ургандек гандираклар кетди-ю йиғламсираб:

— Э-э, тақсир,— деди,— қўйинг-е, ҳазиллашманг, одам чўчир экан.

Қовоқ бир думалаб, яқинлашди, ғазаб билан «қўлингни бер» деган эди, аравакаш юзини тескари буриб, аранг қўлини чўзди. Дадавой унинг тошдек қаттиқ қўлларини силтаб, горта бошлаши билан аравакашнинг назарида қовоқни «тили» қўлини елкасидан узиб олгандек бўлди, жон аччиғида қичқириб юборди.

— Э, тақсир. раҳмингиз келсин, қўлимни қайтариб беринг, жўжабирдай одамман, ҳеч бўлмаса жўжаларимга раҳм қилинг!

Дадавой Мардонбойнинг қўлини бўшатди.

— Айтганимни қиласанми?

Мардонбой эса омон-эсон қолган бир қўли билан кўкрагига уриб.

— Сувга десангиз сувга, акажон, ўтга десангиз ўтга кирай,— деди юм-юм йиғлаб,— буюринг, хизматингизга тайёрман.

Дадавой Мардонбойнинг қўлини қўйиб юборди. Аравакашнинг дарров гапга кўна қолганидан хурсанд бўлиб, қовоқнинг тешигидан аравага қаради.

— Ановилар нима?

— Э, тақсир,— деди Мардонбой,— мактаб болалари томорқага помилдори, тарвуз, қовоқ экишган экан, шуларни йиғиштириб беришди. Мактабга олиб келяпман, кўргазма қилишармиш.

Дадавойга жон кириб:

— Ҳа-ҳа,— деб юборди,— кўргазмага олиб бораётган нарсаларинг шуми?

— Ҳа тақсир.

Қовоқ бир думалаб:

— Аравангни бўшат,— деди ғазаб билан. Мардонбой шошиб аравага чиқди. Қовун-тарвузларни пастга иргита бошлади. Унинг бу имиллашида арава қачон бўшайди-ю, Дадавой қачон тантана билан мактабга кириб боради, унгача директор кетиб қолса-я!

— Ҳой, Мардонбой!

— Лаббай!

— Пастга туш!

Аравакаш пастга сакраб тушди, қўлини кўксига қўйиб, қовоққа эгилди.

— Эшитаман тақсир?

— Аравани ағдар, шошиб турибман.

— Хўп бўлади!

Мардонбой эшакнинг тагига кириб, эшакни даст кўтарди, аравани лайлак қилиб, ичидагиларни ағдариб юборди. Дадавой ерга тушиб, пақ-пақ ёрилаётган қовун-тарвузларни кўриб, ҳузур қилиб кулди. Вой, тентак Ойша-е, йил бўйи тер тўкиб, етказган нарсаларинг шуми? Ҳали шуни

уялмай-нетмай кўргазмага қўймоқчимисан? Шу сапчаларга шундоқ эшак аравани овора қилиб юрибсанми? Ҳозир акажонинг Дадавой олиб борган қовоқни кўриб, оғзинг ланг очилиб қолади-ю. Қилмишларингдан минг-минг пушаймон еб, энди ҳар кунни эрталаб Дадавой уйқудан тургунча тўртта шафтолининг пўстини арчиб, тепасида савол аломатидек эгилиб турасан!

— Бўлди тақсир,— деди Мардонбой қора терга тушиб. Умрида бировнинг елкасига миниб ўрганмаган эшак, тўрт оёғини типирчилатиб, жони ҳалқумига келиб ҳанграшдан тўхтади.

— Баракалла,— деди қовоқ ва бир юмалаб, аравага чиққан эди, араванинг гупчаги синай деди.

— Мардонбой!

— Лаббай?

— Анови нарсалар увол бўлмасин, қайтишда эшагингга бер!

— Хўп тақсир, хўп!

Дадавой иккита конфет чиқариб, биттасини оғзига солди, иккинчисини Мардонбойга узатишдан аввал унинг саломатлиги билан қизиқиб қолди.

— Мардонбой?

— Лаббай!

— Уйқинг қалай?

— А? Лаббай?

— Кечаси яхши ухлайсанми, яхши-яхши тушлар кўрасанми?

— Э, тақсир,— деб Мардонбой зорланиб кетди. Дадавой билса бечора аравакаш кўп йиллардан бери ширин-ширин тушлар кўрсам деб орзу қилиб юраркан-у, аммо орзуси ҳеч ушалмас экан.

— Бўлмаса мана бунни ол,— деди қовоқ,— одамзодни қўлларига ўшаш «тили» билан қоғози кир бўлиб кетган конфетдан битта узатиб:

— Конфет яхши нарса Мардонбой, кечаси ётганингда оғзингга солиб ёт!

Мардонбой қуллуқ қила-қила ноёб конфетни дарров салласининг четига қистириб қўйди. Дадавой кўзларини ярим юмиб, оғзидаги конфетни бир ҳузур қилиб сўрган эди, мияси чунонан ишлаб кетдики:

— Мардонбой!— деди ҳовликиб.

— Лаббай тақсир?
— Анови эзилиб ётган помидорларни кўрдингми?
— Кўрдим тақсир, кўрдим.
— Саллани еч, помидорининг суви билан «Дадавойнинг қовоғи» деб катта қилиб ёз-у, қийиқчани эшакнинг бошига танғиб қўй, ҳамма кўрсин!

— Хўп тақсир,— дея Мардонбой қовоқнинг айтганларини бирпасда бажариб ташлаб, эшакка минди, оёғи узун, бесў-нақай бўлганидан ерга тегиб қолган эди. Дадавойнинг мас-лаҳати билан дарров йиғиштириб эгарга чордана қуриб олди, энди қамчинни қўлига олган эди:

— Тўхта,— деди қовоқ,— ашула айтганмисан?

— А?! Ашула? Ҳа-ҳа, унча-мунча хиргойи қилиб тураман.

— Бўпти,— деди қовоқ,— то мактабга боргунча ашула айтиб бор.

— Хўп тақсир!

— Қани, бир хиргойи қил-чи, овозингни эшитай.

Аравакаш яна қалт-қалт титраб, оғзини очган эди, оғзи-даги гапи ичига тушиб кетди.

— Бошла!

Мардонбой аранг ғўлдирай бошлади.

Одамлар-у, одамлар,
Тоғда битган бодомлар,
Эшитинглар ҳамманглар,
Эшитмадим деманглар.
Қовоқ ортдим ажойиб,
Ажойибу, ғаройиб.

Дадавой қовоқнинг тешигидан:

— Э, қандоқ бетамизсан,— деди,— Дадавойнинг қовоғи деб айт!

— Хўп тақсир, хўп!

Аравакаш яна ашула айтишга тушди:

Дадавойнинг қовоғи бу,
Қаймоқ тўла товоғи бу,
Кўрмаганлар армонда,
Кўрган қолар дармонда.

— Яхши,— деди Дадавой хурсанд бўлиб,— хўп десанг мактабда ашула тўғараги бор, ўшанга ёздириб қўяман.

Қовоқнинг бу меҳрибончилигидан аравакашнинг мўйлов-лари силкиниб, кўзларига юм-юм ёш келди-ю, орқасига қарашдан қўрқиб:

— Раҳмат тақсир, — деди, — бу яхшилигингизни ҳеч унутмайман.

— Энди Мардонбой, — деди Дадавой, — овозингни борича чинқариб ашулани бошла-ю, йўлга туш.

Аравакаш қовоқ айтгандек овозининг борича чинқариб ашула бошлади-ю, йўлга тушди.

Одамлар-у, одамлар,
Тоғда битган бодомлар,
Эшитинглар ҳамманглар,
Эшитмадим деманглар,
Дадавойнинг қовоғи бу,
Қаймоқ тўла товоғи бу.

— Ие, овозингдан аканг айлансин! Бормисан, — деб қўйди Дадавой, қовоқнинг ичида ял-ял ёниб. Бу гапдан аравакаш ийиб кетиб, томоғининг пардаси йиртилгудек қичқира кетди.

Унинг «Дадавойнинг қовоғи бу» деганини олисдан эшитиб, чол, кампир, бувиси шу томонга югуриб келишарди. Нусрат бобо узоқдан:

— Қовоқ қани! — деб қичқирди.

— Дадавой қани?

Дадавой бош чиқариб Нусрат бобо, бувиси, кампирни кўрди-ю, дарров қовоқнинг ичига кириб кетди.

— Жим Мардонбой!

Аравакаш қулоғини тешиб, бошини чархпалак қилиб юборган бу даҳшатли қичқариқдан ўзини йўқотиб қўйиб, яна қаттиқроқ айта бошлади.

— Ҳой, ҳой, Дадавойнинг қовоғи бу!

— Э, овозингни ўчир, — деди Дадавой, қовоқни «оғзи»дан қўлини чиқариб, аравакашнинг елкасига бир мушт туширган эди, аравакаш яна мункиб, эгардан учиб кетди ва яна жон-ҳолатда ўрнидан туриб қовоққа таъзим қилди.

— Нима дейсиз, тақсир?

— Яхтакни еч, — деди қовоқ, — устимга ёп.

— А?! Хўп, хўп, — деди аравакаш дарров яхтагини ечиб, қовоқни ўрай бошлаши билан Нусрат бобо, бувиси, кампир етиб келди.

— Қани, қовоқ, — деди Нусрат бобо энтикиб.

— Қани Дадавой? — деди бувиси.

Аравакаш нима қилишини, нима дейишини билмай нуқул

оғзини катта очиб, киприк қоқарди. Нусрат бобо унинг қўлига ёпишди.

— Қани олдимга туш.

Бувиси аравакашнинг иккинчи қўлидан судради.

— Йўқ, менинг олдимга туш!

Аравакаш олақарғанинг думидек узун мўйловини силки-тиб:

— Э, бас қилинглар,— деди, қўрқа-писа аравага қараб,— мана шундай қовоқ етказганларидан сўнг ўртоқ Дадавой ҳориб-чарчаб, шу топда мириқиб дам оляптилар.

— Қани Дадавой!— деди яна бувиси йиғламсираб.

— Қани қовоғим!— деди Нусрат бобо энтикиб.

— Ана!

Кампир билан Нусрат бобо бирдан аравага ташланишди.

— Менинг қовоғим,— деди Нусрат бобо.

— Ҳой, нега сизники бўларкан,— деди бувиси бўш келмай. Яна қовоққа кўзи тушди-ю, бирдан додлаб юборди,— войдод, қовоқ ўлгур болагинамни еб қўйган экан, ота-онаси-га нима деб жавоб бераман!

— Э, буви,— деди қовоқнинг ичидан Дадавой,— э, буви, мен шу ердаман!

Бувиси жонҳолатда қовоқнинг «оғзи»га қўл тиқиб Дадавойнинг сочидан чангаллаб олди.

— Менинг набирам!

— Менинг қовоғим! — деди Нусрат бобо.

Бувиси Дадавойнинг сочидан, Нусрат бобо «оёғи чиқиб» уйдан қочган бебош қовоқнинг думидан торта бошлади...

Бугунги кунни жуда ажойиб ўтказиб, хушчақчақ уйга қайтиб келган Ойша ҳовлида ҳеч ким йўқлигини кўриб ажабланди.

— Тавба, бувим қани, Дадавой қани?

Шу пайт ичкари уйдан бувиси билан Дадавойнинг овози эшитилди. Ойша шошиб ичкари кирди. Бувиси каравотнинг четида бошини чангаллаб ўтирар, Дадавой бўлса овозининг борича қичқирарди.

— Қовоғим, ҳой Мардонбой, қовоғим қани?

— Болагинам, касал бўлиб қопти, Ойша!— деди бувиси йиғламсираб.

Дадавой бўлса бақиршдан тўхтамасди.

— Ҳой, Мардонбой қаердасан?

Бувиси уни жонҳолатда силкита бошлади.

— Ҳой болам, менга қара, сенга нима бўлди?
— Қани?!
— Нима «қани»?
— Қовоқ!
— Нималар деяпсан болам?
— Э-э, жинни-пинни бўлганмисан,— деди Ойша Дадавой-нинг елкасига туртиб,— қанақа қовоқ?
— Нусрат бобонинг қовоғи!
— Вой,— бувиси ажабланди,— вой, нега сеники бўларкан қовоқ!

Дадавой яна дод солди.

— Қовоғим қани?

Ойша Дадавойнинг бошига ниқталаб:

— Мана!— деди.

Дадавойни яна тантиқлиги тутиб, лаблари бурилиб кетди-ю:

— Буви, кўрдингизми, ана,— деб бувисининг раҳмини келтирмоқчи бўлган эди, бу гал бувиси унинг ёнини олмади, бошини чайқай-чайқай «э, аттанг» деб юборди.

Ойша яна гап отди:

— Ҳой Дадавой, Дадавой,
Елкангдаги қовоқми?
Ичи бўм-бўш пўкакдек
Тўнтарилган товоқми?

Дадавой йиғламсираб, бурнини торта-торта кўзларини жавдиратди.

— Ана, буви ана, кўрдингизми?

Бувиси бу гал ҳам жавоб бермади.

Ойша давом этди:

— Кўзларингни очгин сен,
Ялқовликдан қочгин сен.

Шу пайт ошхонанинг томида Нусрат бобо кўринди. У деразадан Дадавойга бирпас қараб турди-да, Ойшанинг гапларини маъқуллади.

Ёмон касал бу касал,
Қилар одамни ўсал.

Бувиси бошларини чангаллаб ўтирарди. Шу алфозда узоқ ўтиргач ўзига-ўзи деди:

— Вой ўлмасам, ўлмасам,
Қандай қилай бўлмасам.

Нусрат бобо кампирнинг гапларидан ғалати бўлиб, томнинг лабига чўққайди.

— Айтинг, не қилмоқ даркор?— деб бувиси Нусрат бобога ўгирилган эди, Нусрат бобо шундай жавоб қайтарди.

— Меҳрин қўйсин меҳнатга,
Етар шунда ниятга!

* * *

Шу ерга нуқта қўйдим-у, оғзимга битта конфет солиб, ўйлаб кўрсам, бу ёғини давом эттириш учун мулла Дадавойнинг ўзи билан жиндаккина гаплашиб олишим керак экан. Ёзганларимни қўлтиғимга қистириб, мактабга борсам, Ойша папкангни кўтарадиган аҳмоқ йўқ, ўзинг кўтар, деган экан Дадавой аразлаб ўқишга келмабди. Яна бирор ҳафта оралатиб ўтган эдим, қўлтиғига папка қистириб бир кампир мактабдан чиқиб қолди, ҳойнаҳой Дадавойнинг бувиси бўлса керак, дедим-у, секин орқамга қайта қолдим. Шу орада ўзимнинг ҳам ишларим кўпайиб кетиб, ёз келиб ўқишлар тугаб қолди. Бир кунни мактабнинг олдида қаторлашиб турган автобусларни кўриб, болалар лагерга жўнаётги шекилли, зора шуларнинг орасида қадрдоним мулла Дадавой бўлса деб, тўхтаб аланглаб қарасам, битта автобуснинг олдида қий-чув бўлиб қолди. Бундоқ қарасам, Дадавой! Кўзимга бирам иссиқ кўриниб кетдики, то ҳаллослаб олдига етиб боргунимча уч-тўртта эпчилроқ бола Дадавойнинг қўлидан судраб, автобуснинг ичига олиб кириб кетди!

Ойша-е, акасининг ёғини олиш ўрнига бир чеккада турган қизларга қўшилиб қиқир-қиқир куларди. Шу-шу орадан бир-икки йил ўтиб кетиб, яна бир Дадавойни эслаб мактабга кирдим. Қай кўз билан кўрайки, худди ўша ўзимнинг қадрдоним Дадавой майдонга тушиб олиб, болалар билан баббаравар копток тепишарди. Ҳаяжонланиб кетиб, оғзимга бирдан иккита конфет солиб юбордим. Ўйин тугаши билан Дадавойни имлаб, четга олиб чиқдим-у, эски қадрдонлардек ҳол-аҳвол сўрашиб, энди қўлтиғимдан дафтарни олган эдим, папкасини силкитиб, Ойша келиб қолди.

— Бувимга айтиб қўй,— деди Ойша,— Манзура касал

экан, қизлар билан кўриб келмоқчимиз, хавотир олмасинлар, кечроқ қайтаман.

— Майли,— деди Дадавой ва Ойшанинг папкасига қўл чўзди, — бер, олиб кета қолай, кўтариб юрасанми?

Қўзларимга ишонмай қолдим: вой-ей, шу ўша Дадавой-ми-а?

Дадавой дафтаримни варақлаб:

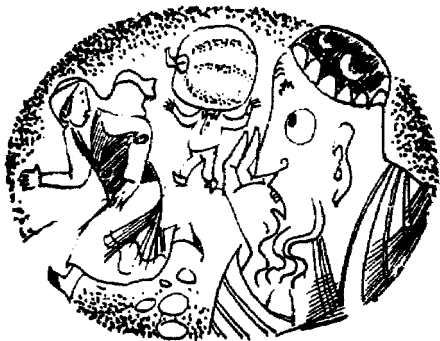
— Амаки, янглишибсиз, мен бошқа Дадавойман,— деса бўладими,— сиз ёзган Дадавойни ўша «алвасти қовоқ» аллақачон «еб» қўйган.

Тарвузим қўлтиғимдан тушиб, мактабдан чиқдим-у, оғзимга конфет солиб, мундоқ ўйлаб кўрсам, бекор хафа бўлибман. Ялқовларнинг уруғи қуриб қоптими. Дадавой бўлмаса Соливой, Соливой бўлмаса Болтавой, дедим-у, анчамунча мактабга бориб, буни қаранг, яхши иш қилган эканман, баҳона билан дангаса-ялқовлардан уч-тўртта ошна орттирдим. Ёзганларимни секин биттасига бериб ўқитиб кўрган эдим:

— Э-э, амаки,— деди ўша ялқов ошнам,— бирон мактабда худди шунақа бола топилса, дарров тутиб музейга қўйиш керак!

Ўша ялқов ошнам ҳақ бўлиб, ростдан ҳам, буни ўқиганларнинг биронтаси мактабимизда шунақа бола бор, демаса-я?!

Кошки эди!

ҚИЗЛАРИМ ҲАҚИДА ҲИКОЯЛАР

БАРНО

Барно остонага чиқиб, офтобда исиниб ўтирган эди, Мунира ўртоғи челақча кўтариб уйдан чиқиб қолди. Барнога бир қаради-ю, индамай ариқдан сув олиб кириб кетди. Бирпасдан кейин яна чиқди. Яна ариққа челақчасини ботириб кириб кетаётган эди, Барно ўрнидан туриб олдига борди.

— Мунира?

— Ҳи...

— Нега индамайсан?

— Иш қиялпман,— деди Мунира ва зинғиллаганича уйга кириб кетди. Барно ҳайрон бўлиб, унинг орқасидан қараб қолди. Остонага келиб яна офтобда исиниб ўтирди. Мунирани кутди. Мунира чиқмади. Анчадан кейин Мунираларнинг эшиги «ғиқ» этиб очилди. Барно қараса, қия очиқ эшикдан Мунира мўралаб турибди.. Барно олдига бормоқчи бўлиб, ўрнидан турган эди, Мунира тақ этиб эшикни ёпиб ол-

ди. Барно нима қилишини билмай кўчанинг ўртасида туриб қолди. Кейин секин Муниранинг эшигига борди. Бир кўзи билан эшикнинг калит соладиган тешикчасидан мўраласа, Мунира теша билан ҳаллослаб ер чопяпти. Барно ҳайрон бўлди. Иккинчи кўзи билан яна қаради. Мунира тешани бир четга улоқтириб юмшаган ерни қўли билан ковлади. Кейин челакачадаги сувни қўйди. Ўрнидан туриб кўчага чиқа бошлади. Барно орқасига қайтди. Ҳовлига кирди. Эшикни қия очиб, мўралаб турди. Кўзлари ола-кула бўлиб, кўчага Мунира чиқди. Барноларнинг эшигига, кўчанинг бошига қаради. Ҳеч ким йўқ. Йўл ёқасига чиройли пол қилиб экилган гулларнинг атрофида айлана бошлади. Барноларниқига яна бир қараб олди-да, кўчадаги бир туп гулсапсарни таг-туги билан юла уйга қочиб кириб кетди, Барно турган ерида қотиб қолди. Шу топда Мунира унинг кўзига жуда-жуда ёмон кўриниб кетди. Барно бўшашиб, лунжлари осилиб ошхонага — бувисининг олдига келди.

— Ҳа, нима бўлди, қизим?

— Мунира... Ўғри экан,— деди Барно ва тўсатдан ҳўнграб йиғлаб юборди. Бувиси ҳайрон бўлиб Барнога қараб қолди.

— Вой ўлмасам, нима деганинг, қизим?

— Ўзим кўрдим-ку.

— Нимани?

— Кўчадан гул ўғирлаганини,— деди Барно яна ўпкаси тўлиб.

Бувиси афсуслангандай бошини чайқаб қўйди.

— Мунира тушмасин, кўчанинг файзини ўғирлаб нима қилар экан. Қўй, у билан ўртоқ бўлма, ёмон қиз экан.

Барно қараса, бувисининг жаҳли чиқиб, кўзлари пир-пир учяпти. Бувисининг хафа бўлганидан Барнонинг юраги ачиди. Бир нима қилиб кўнглини кўтармоқчи бўлди. Бувисига қараб жилмаймоқчи бўлган эди, юзлари буришиб яна йиғлаб юборди.

— Қўй, қизим, хафа бўлма,— деди бувиси Барнони юпатиб, ҳали ойиси ишдан келсин, айтиб берай!

Шу куни кечгача Барнонинг чиройи очилмади. Кечга яқин ҳовлига курси қўйиб, оёғини осилтириб ўтирган эди, хаёлига галати бир фикр келди. Қувониб қийқириб юборди.

— Буви, ҳой буви,— Барно курсидан ирғиб тушиб, ошхонага югурди, — буви... теша қани?

Бувиси уришиб берди.

— Тешани нима қиласан, қўй ўйнама, оёғингни чопиб оласан!

— Вой, ўйнамайман!— Барно тешани олди. Бувиси нима қилар экан деб кетидан чиқиб қаради. Барно гулзорга кириб, очилиб турган бир туп гулсафсарнинг тепасида туриб қолди. Кўчириб олгани кўзи қиймай бир бувисига ва бир гулга қаради. Бувиси Барнонинг ниятини сезди шекилли, майли дегандай имлаб кулиб қўйди. Барно авайлаб гулни олди. Кўчага олиб чиқиб Мунира юлиб кетган гул ўрнига ўтқазди.

Барно ўз ишидан қувониб кетган эди. Бувисининг олдига югуриб кириб кетаётганда Мунира эшикка чиқиб худди сурат олдираётган одамдай қотиб турарди...

БУВИСИ

Барнонинг бувиси ошхонада эди. Айвонда қўғирчоқ ўйнаб ўтирган Барно ойнадан бошини чиқариб бувисини чақира бошлади:

— Буви, ҳой буви!

— Нима дейсан, болам?

— Бу ёққа қаранг.

Бувиси ошхонадан чиқди.

— Ҳа?

— Келинг, қўғирчоқ ўйнаймиз!

Бувиси кулиб юборди.

— Вой, нима деясан, қизим, қариганда қўғирчоқ ўйнамай мени кўтарсин, ёш боламанми.

Барно кўзларини катта-катта очиб бувисига қаради.

— Кеча ўзиз нима дедиз?

— Нима депман?

— Дадамга «мен ҳам қариб, ёш бола бўлиб қолдим»,— дедиз-ку...

— Ҳа, десам нима қипти?

— Бола бўлиб қолган бўлсангиз, келинг, қўғирчоқ ўйнаймиз деяпман-да.

Бувиси кула-кула ошхонага кириб кетди.

Барно бармоғини оғзига солганча бувисининг кетидан қараб қолди. Бувиси ҳам қизиқ, нимага кулди?

БИР „ҚОШИҚ“ ШҰРВА

Барнонинг бувиси:

— Бир қошиқ аччиққина шўрва қила қолинг, келин,— деди.

Овқат пишар маҳалда нима ҳам бўлиб Барно ошхонага кирган эди, қозонга кўзи тушиб:

— Ойи,— деди ҳайрон бўлиб.

— Нима, қизим?

— Нега бувимнинг айтганларини қилмадингиз?

— Вой, ана,— деди ойиси,— шўрва қиляпман-ку.

Барно лабини буриб ойисига қаради:

— Бувим бир қошиқ шўрва қилгин десалар, сиз бир қозон шўрва қилясиз-ку!

МЕҲМОН-МЕҲМОН

Барно билан Лола жуда аҳил эди-ю, бир куни арзимаган нарсага жанжаллашиб, оралари бузилиб қолди, нимага денг-а!

Байрам арафаси эди.

Шаҳло исмли опаси сингилларимни қувонтирай деб битта сариқ, битта қизил шар кўтариб, уйга келса, Барно билан Лола олчанинг соясида «меҳмон-меҳмон» ўйнашаётган экан.

Қизлар Шаҳлонинг қўлидаги шарни кўриб бирам қувониб кетишди-ки, асти қўясиз.

Шаҳло кула-кула иккита шарни иккита тотув синглисининг қўлига тутқазди-ю, бувисининг олдига кириб кетди. Лола билан Барно яна бир-бирларини меҳмонга чақира бошлашди. Анча-мунча таклифлардан сўнг, ниҳоят, икки ёш катта бўлганлиги сабабли Барно қизил шарни кўтариб «меҳмон»га келди.

— Вой, нима қилиб овора бўлиб юрибсиз,— деди Лола,— қуруққина келаверсангиз бўлмасмиди, қўлингизга биров қарармиди?

Барно бунақа ширин-шакар гаплардан яйраб-яшнаб:

— Ҳали ҳам қуруққина келдим, айланай,— деб қўлидаги шарни дарров Лолага тутди,— олинг, олмасангиз хафа бўлман, иккиламчи остонангизга қадам босмайман!

— Вой, нега ундоқ дейсиз, ўзимда ҳам шар бор,— деди Лола,— мана!

— Сизники хунукроқ экан, — деди Барно зўрлаб, — шарнинг қизили чиройли бўлади, айланай, олинг!

Барнонинг мақтовларидан сўнг Лоланинг кўзига ҳам қизил шар чиройлиг-у, ўзиники хунук кўриниб кетди, аттанг, боя опасининг қўлидан дарров қизилини ола қолса бўларкан. «Меҳмон» Барно битта конфетни оғзига солиб, дарров ўрнидан тура қолди.

— Вой, нега турдингиз?

— Бормасам бўлмайди, тандирга сомса ёпиб, бу ёққа келаверган эдим айланай, мушук ўлгур еб қўймасин.

— Вой шунақами, — деди «мезбон» Лола «ачиниб», — бошқа келганингизда бафуржа ўтирадиган бўлиб келинг.

Лола хурсандчилик билан қўлидаги сариқ шарни Барнога тутди.

— Олинг, қуруқ кетманг.

— Вой, сизнинг шарингизни нега оларканман, — деди Барно юраги шув этиб, — ўзимникини қайтариб бера қолинг айланай.

— Вой ўлмасам, — деди Лола гинахонликка ўтиб — меҳмон нарсасини қайтариб олиб кетмайди, уят бўлади.

Барнонинг кўзлари пир-пир учиб:

— Майли айланай, майли, — деди шошиб, — уят бўлса ҳам олиб кета қолай.

— Йўғ-е, — деди Лола, — тугунингизга ўзимнинг сариқ шаримни тугиб қўйганман, ўшани олаверинг.

Барнонинг юраги яна ғалати бўлиб:

— Бекор айтибсан! — деди жон аччиғида, — бувим тўйдан тугун олиб келганда «вой, барака топкур шундоқ ўзимни нарсамни қайтариб қўйибди» деганини ўзим эшитганман.

Лола ҳам бўш келмай:

— Бекоргинани айтибсан, — деди, — бувим ундан кейин «нарсамни алмаштириб қўйгани бечоранинг ҳеч балоси бўлмаса керак-да», деган!

Барнонинг ҳозиргина ширин-шакар сўзлардан сузилиб турган кўзлари олайиб кетди:

— Бер шаримни! — деди.

— Вой, — деди Лола қизил шарни маҳкам қучоқлаб, — сен меҳмонсан-а!

— Бер, — деди Барно жон-жаҳди билан, — мен «меҳмон» эмасман, Барноман!

— Йўқ, меҳмонсан!

— Йўқ, Барноман!
Бошланди ..

Сўзларидан ҳозиргина бол томиб турган «меҳмон» «мезбон»га ташланди. Минг айланиб, минг ўргилаётган «мезбон» ҳам анойи эмас экан, дарров «меҳмон»нинг сочига чанг солди! Шу топда фақат айби сариқ бўлгани учунгина ҳеч кимга кераги бўлмай ҳовлининг ўртасида ётган шарни мушук кўриб қолди, оғилхонанинг томидан тушиб келди. Шарнинг олдида чўққайиб ўтирди. Шар кўзига қизиқ кўринди шекилли, қўли билан секин тегиб кўрган эди, шар бир сакраб юмалади. Мушук «қочиб» кетаётган шарга жон-жаҳди билан ташланган эди, шар «пақ» этиб бирдан кўздан ғойиб бўлди-қўйди. Мушук бу ғалати товушдан чўчиб, аввал у ёқ-бу ёққа қараб олди, сўнг, югурганча яна оғилхонанинг томига чиқиб кетди, қайтиб тушгани юраги дов бермай анчагача олчанинг тагида юмдалашаётган «меҳмон» билан «мезбон»га қараб ётди.

— Бер!

— Йўқ бермайман!

— Ҳали шунақами?!— деди Барно ва Лоланинг қучоғидаги шарга чанг солди. Шар ёрилди-ю, фақат шундагина пуф сасиққа чиққан сариқ шар эсларига тушиб, қидириб қолишди.

— Қани менинг сариқ шарим?— деди Лола.

— Вой, сариқ шар нега сеники бўларкан?— деди Барно,— сариқ шар меники. Мен меҳмонман, ўзинг тугунимга туғиб бергансан.

«Меҳмон» билан «мезбон» бир-бирлари билан талаша-талаша бундоқ қарашса, сариқ шар ҳам аллақачон тамом бўлган экан!

Ҳали-ҳали, ўйлайман, ўшанда, оббо Шахло тушмагур-е, шу шарларни бир хил қилиб олақолса шундоқ иноқ, шундоқ тотув қизалоқларнинг орасидан қора мушук ўтмасмиди?!

МУШУК

Барнонинг бир тутам оппоқ пахтадек мушуги бор. Мушуги ундан ҳеч айрилмайди. Қаерга борса эргашиб юради. Барно ҳам мушукка жуда ўрганиб қолган. Бирпас кўрмаса туролмайди, иккови шунақа иноқ.

Барно айвонда мушук билан ўйнаб ўтирган эди. Бувиси ошхонадан бир товоқ пишган сут олиб чиқди.

— Совутмай дарров ичиб ол, болам.

— Хўп бувижон, — деди Барно қўл ювгани водопровод томон кетаркан. Қайтиб келиб қараса, товоқ бўш, сут йўқ. Барно бошмалдогани оғзига солиб ҳайрон бўлиб ўтирган эди, ошхонадан бувиси чиқиб қолди.

— Ҳа, болам, нега қараб ўтирибсан?

— Қани?

— Нима «қани?»

— Сут, — деди Барно.

— Вой мушугинг ўлсин, — деди бувиси бўш товоқни кўриб, — ичиб қўйгандир.

Мушук ҳеч нарсадан хабари йўқ, мунчоқдек кўзларини Барнодан узмай, чўққайиб ўтирарди. Барнонинг аччиғи чиқди, шу топда кўзига мушук жуда ёмон кўриниб кетди.

— Кет, — деди мушукни ҳайдаб, — сен билан ўртоқ бўлмайман, ҳамма сутимни ичиб қўйибсан!

Мушуги ҳовлига тушиб яна қайтиб келди-да, Барнонинг олдида чўққайди. Бу гал Барно унга қарамаса ҳам, аммо қувиб юбормади. Мушук кўзларини ундан узмай жавдираб ўтирди, зерикди, қўллари билан юзларини юва бошлаган эди. Барно қувониб кетди.

— Буви, ҳой буви?

Бувиси ошхонадан чиқди.

— Нима дейсан, болам?

— Дарров келинг.

Бувиси ҳайрон бўлиб, айвонга яқинлашди.

— Буви, сутни мушук ичмаган экан.

— Қаёқдан била қолдинг?

— Ана! — деди Барно, — ана мушук энди юзини ювяпти!

Бувиси, мушук одатда овқатдан кейин юз ювади демоқчи бўлди-ю, бироқ мушук билан неварасининг тотувлигини бузгиси келмай, индамай кулиб қўяқолди.

ТЎҚСОН ЙИЛГАЧА ЎРТОҚ

Барно эрталаб турса, ёнида мушуги йўқ. Ҳамма ёқни қаради. Каравотнинг тагидан ҳам, шкафнинг ичидан ҳам, бувисининг тахмонидан ҳам, ҳеч қаердан тополмай хомуш бўлиб ўтирган эди, бувиси сўради.

— Ҳа, болам?

— Мушугим қани?

— Вой мушугинг ўлсин,— деди Бувиси,— ана, ҳовлида копток ўйнапти.

Барно оёғининг учида туриб ҳовлига қаради. Мушук ярми қизил, ярми сариқ коптокни у ёқдан-бу ёққа думалатиш билан овора эди. Барно ҳўмрайди, лаблари осилди, бармоғини оғзига солиб тумтайиб олди. Бувиси неварасининг авзоёғига қараб:

— Нима бўлди, болам? — деган эди, Барно бир энтикиб қўйди.

— Ановини кўрмаяпсизми, менсиз ўзи ўйнапти, бўлди, ўртоқчиликдан чиқдим. Олдимга келсин бошига муштлаб-муштлаб ҳайдаб юбораман!

Мушук Барнонинг овозини эшитиб дарров югуриб келди, суйкалди, ўз айби учун узр сўрагандек чўзиб миёвлаб қўйди. Барнонинг жаҳли чиқиб кетди. Уриб-уриб ҳайдаб юборди. Мушук ҳовлига тушди-ю, Барнога бир ўгирилиб, индамай ошхонага кириб кетди.

Шу кунни нима қилишини билмай Барно жуда зерикди, кўчага чиқди, уйга кирди, ўзини қўярга жой тополмай қолди. Бувисининг орқасида эргашиб юрган мушукни чақирмоқчи бўлиб икки-уч оғиз очди-ю, ялингиси келмай индамади. Кечга томон сабри чидамай:

— Буви,— деди.

— Нима, болам?

— «Анави» нега кетингизда юрибди?

Бувиси орқасига ўгирилиб кулиб юборди.

— Отини айтақолсанг бўлмайдими, болам! Нима экан деб ҳайрон бўлиб ўгирибман.

Бувиси неварасининг мушуксиз жуда-жуда зерикиб қолганини дарров пайқади-ю, қандай қилиб яраштириб қўйсам экан деб ўйлаб қолди. Сўнг мушукни қўлига олиб, қулоғига бир нима деб пичирлади. Барнони кўрсатиб ерга қўйиб юборган эди, мушук югуриб айвонга чиқди-ю, Барнонинг рўпарасига чўққайди. Барно ичида қувонса ҳам, ялингиси келмай юзини тескари буриб, мушукка жимжилогини чўзди.

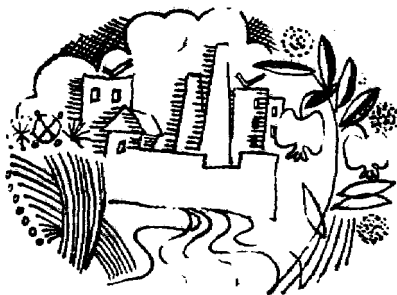
— Қиличми-тўқмоқми?

Мушук ҳеч нарсага тушунмай бир Бувисига, бир Барнога қараб «миёв»лаб қўйган эди, Бувиси кула-кула деди:

— Тўқмоқ қизим, тўқмоқ!

— Бўлмаса тўқсон йилгача ўртоқ,— деди Барно.

Шундай қилиб, мушук билан Барно тўқсон йилгача ўртоқ бўлишди-ю, шу-шу бир-бирларини бошқа ҳеч хафа қилишмади!

АЛИ-ВАЛИ

1. Али.
2. Вали.
3. Озода.
4. Дилбар.
5. Соли
6. Юлдуз — биринчи сиф ўқувчиси, Алининг синглиси.
7. Асад Саидович — ўқитувчи.
8. Роҳила — Алининг ойиси.

5-6 сиф ўқувчилари.

БИРИНЧИ ПАРДА

БИРИНЧИ КЎРИНИШ

Синф эшиги очиқ. Олди қатор парталар, ўқитувчининг столи, доска кўзга ташланиб турибди. Йўлакда болалар кўп, қий-чув билан синфга кириб келишарди. Ҳаммаси Дилбарнинг назоратидан ўтиб, бирин-кетин парталарни тўлдиришмоқда. Йўлакнинг бошида шапкани тескари кийиб, банди йўқ папкани қўлтиқлаган Али билан Вали кўринди. Али Дилбарни кўриб, дарров тўхтади. Шапкасини тўғрилаб олди. Вали эса ўртоғига маънодор қараб кўйди, бироқ олдинга юргани юраги дов бермай тўхтаб қолди.

ВАЛИ

— Қўлга тушдик.

АЛИ

— Нима деяпсан?

ВАЛИ

— Ана унга қара, дарров эшикнинг тагига туриб олиб-
дн-я!

АЛИ

— Ҳали бу ҳолва.

ВАЛИ

— Йўғ-е!

АЛИ

— Ҳа, ишонавер, шу келди-ю, ҳамманинг тинчи бузилди.

ВАЛИ

— Тўғри айтасан, илгари қандоқ эди-я!

АЛИ

— Оҳ-оҳ-оҳ, у кунлар қани, тушдай ўтди-кетди. Қадрига етмаган эканмиз, ошна!

Шу пайт Али билан Валига шубҳали назар ташлаб, Соли шошганча ўтиб қолди. Икки ўртоқ унинг орқасидан қараб қолишди.

А Л И

— Ана, Соливой келди. Дилбарнинг яна битта думи.

В А Л И

— Э-э, ундан хафа бўлма, ўзини калласи борми, ким нима деса тўғри деб чапак чалаверади.

А Л И

— Шунақалар бўлмаса анови ойим қиз билагига латта боғлаб, эшикда қоровул бўлиб турармиди, кўрасан энди, ҳаммани дикир-дикир ўйнатиб, синфга эмақлатиб киритади. Менга қара Вали, сен йўл бошла.

В А Л И

— Нима?!

А Л И

— Анови палакатни чалғитиб тур, мен лип этиб синфга кириб олай. Кўйлагим бир оз гижим эди, дазмоллагани эри-ниб, ўрнимдан туриб келаверган эдим. Ҳа, нега индамайсан?

В А Л И

— А?! Хўп, майли.

Вали юрагини ҳовучлаб синфга яқин юрди. Дилбарнинг орқасига ўғирилганидан фойдаланиб, Али синфнинг эшигига яширинди. Дилбарни чалғитиб ўтиб кетиш пайида турган эди, Вали Дилбарни секин тирсагидан ушлаб гапга тута бошлади.

В А Л И

— Менга қара, Дилбархон!

ДИЛБАР

— Нима?

В А Л И

— Бир нарсага ҳеч ишонгим келмаяпти-да, нимага дейсанми, шунгаки, анови мактабдалигингда тўқсон олти яшар Хадича хола деган камширни ўқиш, ёзишга ўргатганмишсан, шу ростми?

ДИЛБАР

(энсаси қотиб)

— Э-э, бўлди, бўлди. Кўп чўзма. Қани қўлинг?

ВАЛИ

(ўзини гўлликка солиб)

— Нима, фол очмоқчимисан?

ОЗОДА

(синфдан бош чиқариб)

— Бу нима қилиқ, тартибга бўйсин-да!

ВАЛИ

(ноилож қўл чўзади)

— Мана кўра қол, топ-тоза!

ДИЛБАР

— Яхши, кир.

Вали яна бир нима демоқчи бўлиб оғиз очади, аммо синфдан чиққан Озода гапиртиргани қўймай судраб кетади. Шу пайт икки-уч бола эшикка яқинлашди-ю, Дилбарнинг чалғиганидан қувониб, Али эшикнинг орқасиди чиқади, лип этиб синфга ўтай деганда, Дилбар кўриб, йўл тўсади.

ДИЛБАР

— Тўхта!

АЛИ

— Нима дейсан?

ДИЛБАР

— Мен навбатчиман.

АЛИ

— Э, навбатчи бўлсанг доска арт, нега йўл тўсасан!

ДИЛБАР

(афсусланиб)

— Мен ўқиган мактабда тартиб бошқача эди. Навбатчи

озодаликни текширмай синфга қўймасди. Бу ерда унақа эмас экан.

А Л И

— Ҳа, унақа эмас. Ҳали ҳам ўша мактабингга боравер. Сени ҳеч ким ушлаб тургани йўқ, қани ойимқиз сағал четроққа ўтиб тур-чи!

Д И Л Б А Р

— Нега?

А Л И

— Туртиб юбормай дейман-да!

Д И Л Б А Р

— Ҳо-ҳо, қани туртиб ҳам кўр-чи!

А Л И

— Нима қилардинг?

Д И Л Б А Р

— Нима қилардингмиш-а, юзларингни тимдалаб оламан!

А Л И

(ўдағайлаб)

— Мени-я?!

Д И Л Б А Р

— Ҳа, худди сени-да, ке, қўп гап сотмай қўлингни кўрсат, қара, бўйнингни ювсанг бўлмайдимиз?

А Л И

— Бўйнимга нима қипти?

Д И Л Б А Р

— Попкангга ўхшаб қорайиб кетибди. Тирноғингни қара, худди қошиғ-а, вой-бў! Бу аҳволда оёғингга ҳам бир йилда бир марта сув тегмаса керак ўзи!

А Л И

(титраб -қақшаб)

— Нима, яна битта қайтар, нима дединг?

Али ғазабдан қалтираб кетди. Жонҳолатда қўлтиғидан пап-

касини олиб, Дилбарнинг бошига тушурмоқчи эди, Дилбар кулимсираб Алига яқинлашди. Уни бепарволиги Алини довдиратиб қўйди.

ДИЛБАР

— Ур, ҳа, нега қараб қолдинг, ур!
Али папкани жаҳл билан четга улоқтирди. Нима қилаётганини ўзи ҳам билмай, шошиб-пишиб ботинкасини ечди ва қўлини ерга тираб, оёғини осмонга кўтарди.

АЛИ

— Мана, оёғимни кўрмоқчи бўлсанг, кўр!

ДИЛБАР

— Ҳой, Али, жинни бўлма!

АЛИ

(баттар ўчакишиб)

— Йўқ, кўрасан, ҳа, пайпоғимни ечиб кўрасан, қани кўрмай ҳам кўр-чи, нима қиларкинман!

Шу пайт қўнғироқ чалинганини Али ҳам, Дилбар ҳам эшитмади. Йўқлама кўтариб келаётган ўқитувчи Асад Саидович синфга яқин қолганда ажабланиб тўхтаб қолди. Шоша-пиша чўнтагидан кўзойнак олиб тақди, энгашиб, Алининг у томонига, бу томонига ўтиб қаради. Сўнг ажабланиб, Дилбарга ўғирилди.

АСАД САИДОВИЧ

— Нима қилиқ?

ДИЛБАР

(Алининг папкасини ердан оларкан бепарволик билан)

— Э-э, Асад Саидович, янгиликдан хабарингиз йўқ. Али масхарабоз бўлиб циркка кирган экан, циркда намойиш қиладиган бир-иккита номерларини менга ҳам кўрсатяпти.

АСАД САИДОВИЧ

— Нима, нима?

Али бир жойда қотиб қолди. Сўнг бирдан қочмоқчи бўлди.

Аmmo шу қадар довриаб қолган эдики, нима қилишини билмай қўли билан эмакларб синфга кирди-ю, аранг оёққа туриб, биринчи партада ўтирган Валининг ёнига ўзини ташлади. Асад Саидович «аттанг» дея бош чайқай-чайқай синфга кириши билан болалар баравар ўрниларидан туришди.

А С А Д С А И Д О В И Ч

— Салом болалар!

Б О Л А Л А Р

— Салом!

А С А Д С А И Д О В И Ч

— Ўтиринглар.

Болалар ўтиришди. Ўқитувчи йўқлама қилишдан аввал яна бир Алига қараб бош чайқади. Алининг кўзлари бежо, партидан бош кўтармай ўтирарди. Бутун аламини Валидан олмоқчи бўлиб бир туртди, Вали сакраб тушди-ю, ўқитувчига билдириб қўйишдан чўчиб, тилини тишлаганча ўртоғига ўгирилиб пичирлади.

В А Л И

— Ҳа?

А Л И

— Яша-е, лақиллатиб турганинг шуми?

В А Л И

— Э, кўрмайсанми, анови хира қиз судраб кириб кетди. Лекин хафа бўлма, ҳозир кўрасан, Дилбарни бопладим, роса кулги бўлади.

А С А Д С А И Д О В И Ч

(болаларга бир-бир қараб)

— Навбатчи ким?

Д И Л Б А Р

— Мен Асад Саидович.

А С А Д С А И Д О В И Ч

— Ҳамма борми?

ДИЛБАР

— Ҳа, ҳамма бор.

АСАД САИДОВИЧ

(бирдан доскага кўзи тушиб)

— Ие, қизим доскани артиш эсингдан чиқибди-ку!

ДИЛБАР

(ҳайрон)

— Вой, тозалаб қўйган эдим-ку, мана ҳозир, ҳозир бир-пасда артиб қўяман. Ие, қаёққа кетди, шу ерда турган эди-ку?

АСАД САИДОВИЧ

— Нима қидираяпсан қизим?

ДИЛБАР

— Латга, Асад Саидович, латга, йўқ!

ВАЛИ

(пиқ-пиқ кулиб)

— Дилбархон!

ДИЛБАР

— Нима?

ВАЛИ

— Анави мактабда доскани қўл билан ўчирар экансизлар-да!

Али оғзини катта очди, Вали унга қўшилди, синфда энди кулги кўтарилай деган эди, Асад Саидович бу нима қилиқ дегандек қараб қўйди. Али шошиб қўллари билан оғзини ёпди.

ДИЛБАР

— Асад Саидович, рухсат беринг олиб келай.

АСАД САИДОВИЧ

— Бунақа нарсани танаффусда тайёрлаб қўйиш керак, бор.

ДИЛБАР

— Хўп, Асад Саидович.

АСАД САИДОВИЧ

— Хўш, болалар уй вазифа тайёрми?

БОЛАЛАР

— Тайёр!

АСАД САИДОВИЧ

— Яхши, қани ким чиқади?

СОЛИ

— Мен!

ОЗОДА

— Мен!

Асад Саидович бошқа болаларга бир-бир қарай бошлади. Алининг юраги шув этди. Валининг биқинига туртиб қўйди.

АЛИ

(пичирлаб)

— Кўтар!

ВАЛИ

— Нима дейсан, биқинимни тешиб юбординг!

АЛИ

— Қўлингни кўтар, бўлмаса мендан сўраб расво қилади.

ВАЛИ

— Ие... ўзим парганинг тагига кириб кетай деб турибман-у.

Шу пайт лагга кўтариб, синфга Дилбар кирди. Шоша-пиша доскани арта бошлади. Асад Саидович ҳамон болаларни кўздан кечириш билан банд... Али Валининг тирсагига туртиб юборади. Вали беихтиёр қўл кўтариб дарров пахта туширади.

АСАД САИДОВИЧ

— Вали, қўл кўтаргандай бўлдингми, чиқ, чиқақол.

Дилбар келиб жойига ўтиради. Вали бир лаҳза нима қилишни билмай довдираб қолди-ю, сўнг, зўрға китоб кўтариб доскага чиқди.

АСАД САИДОВИЧ

— Масалани, ёз. Ишлаш йўллари ни тушунтир.

ВАЛИ

(довдираб)

— А?! Хўп, хўп, ҳозир ёзаман.

Вали масалани ёзди, чиқаролмай хуноб, дам доскага чизади, дам қўли билан ўчиради, ора-чора ер остидан Асад Саидовичга қарайди. Асад Саидович жим. Йўқламага ниманидир ёзиш билан банд.

АСАД САИДОВИЧ

— Ҳа, бўлдингми?

ВАЛИ

— Ҳозир Асад Саидович, ҳозир, бўлаёздим.

АСАД САИДОВИЧ

(бош кўтариб доскага қарайди)

— Баракалла! Тайёр эмасмисан, нега қўл кўтардинг?

ОЗОДА

— Қўл кўтарсам чиқармайдилар деб ўйлаган-да!

Вали ловлагиси чиқиб тер босди. Чўнтагига қўл солиб, рўмолча олди ва шоша-пиша юз-кўзларини арта бошлади. Дилбар бирдан сапчиб ўрнидан туриб кетди.

ДИЛБАР

— Ҳой, Вали!

ВАЛИ

— Нима дейсан?

ДИЛБАР

— Қўлингдаги нима?

Вали бирдан қўлидаги рўмолча эмас, доска латтага кўзи тушиб, нима қилишини билмай қолади.

ВАЛИ

— Ие-ие, бу, ие-ие!

ДИЛБАР

— Бекор айтибсан, қўлингдаги «ие-ие» эмас, доска латта, мен ўқиган мактабда доскани қўл билан ўчирсак ҳам, аммо ҳеч ким дастрўмол ўрнига доска латта тутган эмас, товба, бу янгиллик!

Вали қўлидаги латтани четга улоқтиради.

ВАЛИ

(ўзига-ўзи пичирлаб)

— Мен қаёқдан билай. Рўмолча ўлгур бу чўнтакда экан.

АСАД САИДОВИЧ

— Доскага чиққанинг ҳам яхши бўлди, ҳеч бўлмаса латтани ким олганини билдик. Баракалла, ҳали дардан сўнг олдимга кир, ўқитувчилар хонасида бўламан. Хўш, доскага ким чиқади, қани?

ПАРДА

ИККИНЧИ КҮРИНИШ

Дарс аллақачон тугаган-у, синф ҳам, йўлак ҳам бўш. Фақат Али дам папкани бу қўлтиғига — дам у қўлтиғига олиб, кимнидир сабрсизлик билан кутмоқда. Йўлакнинг бошида бирор одамнинг шарпаси кўринди шекилли, Али дарров папкани партанинг остига қўйиб, чиқиб эшикнинг орқасига яширинди. Кўп ўтмай қўлидаги деворий газетадан кўз узмай келаётган Соли кўринди. Синфга кириб газетани осиб, энди қайтиб останага қадам қўйиши билан Али эшикни ташқаридан итариб юборди, Соли орқасига думалаб тушди, жон ҳолатда ўрнидан туриб, ташқарига чиққунча Али лип этиб деразадан синфга кириб олди. Соли чиқди-ю, йўлакда ҳеч ким йўқлигини кўриб, ажабланиб туриб қолди, синфга мўралади, эшикнинг орқасига қаради.

СОЛИ

— Товба, эшикни биров итариб юбордим, ё ўзидан-ўзи ёпилиб кетдими?

Соли ғурра бўлган пешонасини ушлай-ушлай келган томонига қараб кетди. Али синфдан ўрмалаб чиқди. Қорнини чангаллаб овозсиз куларкан, ҳовлиқиб Вали келиб қолди

ВАЛИ

(қовоғини солиб)

— Ҳа, нега куласан?

АЛИ

(ҳамон кулгидан тўхтамай)

— Бопладим!

ВАЛИ

(кўзлари ола-кула)

— Нима, нима?

АЛИ

— Қойилмисан, бопладим.

ВАЛИ

(тутоқиб)

— Ҳа, бопладинг, қойилман!

АЛИ

(кулгидан тўхтаб)

— Э, жиннивой, сенга нима бўлди?

ВАЛИ

— Мана ҳозир биласан!

Вали қўлидаги папка билан Алининг елкасига бир туширди ва ёқасидан маҳкам чангаллади.

АЛИ

— Ҳой, эсинг жойидами-а?

ВАЛИ

(қичқириб)

— Йўқ, эсимни еб қўйганман.

АЛИ

— Э-э, қўйиб юбор, нима қиляпсан?

ВАЛИ

— Қўйиб юбормиш-а! «бопладинг!» Сени деб битта «икки» олдим, майли, кулганинг нимаси-а, ҳозир кўрасан.

АЛИ

— Ҳой, тўхта деяпман, гапимга қулоқ сол!
Вали яна Алига ёпишди. Али қочиб синфга кирди. Эшикни ёпиб олди.

ВАЛИ

— Оч!

АЛИ

— Э, бир бало бўлганми ўзи, нега сендан куларканман аҳмоқ!

ВАЛИ

— Ҳа, бўлмаса кимдан куляпсан, Хўш?

АЛИ

— Солини кўрдингми?

ВАЛИ

— Кўрдим.

АЛИ

— Қаерда?

ВАЛИ

— Водопроводнинг олдида дастрўмолини ҳўллаб, пешонасига босиб ўтирибди.

АЛИ

— Бўпти-да!

Вали бўшашиб, эшикдан нари кетди-ю, ёқасини ушлаб Али чиқди.

АЛИ

— Шундоқ кўйнакни расво қилдинг, туфлаб ёқасини зўр-га текислаб қўйган эдим, эссиз!

Вали жавоб бермади. Али қўрқа-писа унга яқинлашди. Қўлини секин елкасига қўйди, Вали бир ўгирилиб қаради-ю, яна қовоғини осилтириб олди.

ВАЛИ

— Хўш?

А Л И

— Соли... деворий газетани илаётган экан, ўзига билин-тирмай шундай бопладимки, кўрганингда ичагинг узиларди.

В А Л И

(ўнғайсизланиб)

— Билмабман. Қўйнингдаги нима, нега кўйлагинг дўппайиб турибди. Попкангни ичингга солиб олганмисан?

А Л И

— Э-э, секин гапир, битта-яримта эшитиб қолмасин, попкамни қўйнимга солиб жинни бўлганим йўқ, ҳали айтаман, уни-буни қўй, хўш, Асад Саидович нима деди?

В А Л И

— Мен уни уришганини ҳам, насиҳат қилганини ҳам билолмай чиқдим.

А Л И

— Йўғ-е!

В А Л И

— Худди пахтадай юмшоқ одам экан-у, буни қара, гапирган гаплари энди алам қиялпти менга.

А Л И

— Хўш, хўш, нима деди?

В А Л И

(ўқитувчига тақлид қилиб)

— «Яхши болалардан ўрнак олсанг бўлмайдими, команда тузиб, ажойиб ишлар қилишяпти» дейди-я!

А Л И

— Дилбардан демоқчи-да!

В А Л И

— Билиб турибман.

А Л И

(йўлакнинг бошига қараб)

— Қиз боладан ўрнак олиб эсимизни еганимиз йўқ Асад Саидович!

В А Л И

— Ҳа, эсимизни еганимиз йўқ.

А Л И

— Аммо лекин, мана шу Асад Саидовичга ҳам, анови писмиқ қизга ҳам, қўлимиздан нима келишини кўрсатиб қўйишимиз керак, нима дединг?

В А Л И

— Бўлмаса-чи!

А Л И

— Ҳаммасининг оғзи очилиб қолса!

В А Л И

— Оҳ-оҳ, қани эди!

А Л И

— Кўрасан, мактабда миш-миш гап, номимиз деворий га-зетадан тушмайди, болалар кетимиздан соядай юради.

В А Л И

— Соли, Дилбар, Озода ҳам.

А Л И

— Бўлмаса-чи!

В А Л И

— Эҳ, қани эди, роса қойил бўларди-я! Қани энди, қила-диган ишимизни ҳамма билса!

А Л И

— Қизиқсан-а, сен билан мен бир иш қиламиз-у, ҳеч ким билмайдими? Уйлаб кўр, мактабда бир минг тўққиз юз эл-ликта ўқувчи бор, хўш, бу нима деган гап?

В А Л И

— Хўш, бу нима деган гап?

А Л И

— Бу бир минг тўққиз юз элликта маҳалла эшитди деган гап!

В А Л И

— Қойил-е, қойил-е, гап бориб-бориб «Ленин учқуни» газетаси муҳаррирининг қулогига етса-я!

А Л И

— Қўрасан, яхши битта фотограф билан, битта яхши мухбир юборади.

В А Л И

— Эртасигаёқ газетанинг биринчи бетида иккаламизни расмимиз чиқиб турибди! Қойил-е!

А Л И

— Хўш, қалай?

В А Л И

— Зўр, бунақаси дунёда бўлганамас, зўр!

А Л И

— Энди ошна, гап, ҳамманинг оғзини очириб қўядиган ўша ишни топишда.

В А Л И

— Тўғри айтасан, бунинг учун зўр бош керак.

А Л И

— Бўлмаса-чи!

В А Л И

— Менга қара, шу битта боғчани оталиққа олсак, чурвақаларга бокс ўргатардик.

А Л И

— Бўлмайди, бу анови Соли, Озода, Дилбарларга мос иш. Қани энди, куппа-кундуз кунни шаҳарнинг қоқ ўртасидан битта жосус ўтиб кетаётган бўлса, кўзини бақрайтириб, бир қўлидан сену, бир қўлидан мен ушлаб, тўппа-тўғри тегишли жойга олиб борсак.

ВАЛИ

— Ҳозир чегарани шундоқ қўриқлашадики, жосус тугул, чумчуқ ҳам ўтолмайди.

АЛИ

— Тўғри айтасан.

ВАЛИ

— Менга қара, сувга чўкаётган битта-яримтани қутқар-сак-чи?

АЛИ

— Қизиқсан-а, сузишни билмаймиз-ку, агар хўп десанг менда таклиф бор.

ВАЛИ

— Қани айт?

АЛИ

— Битта зўр команда тузамиз.

ВАЛИ

— Бе-бе, қўйсанг-чи, товба, ана туздик ҳам, қилган ишимизни сен-у, мен биламиз, хўш, бунинг нима қизиғи бор, қани айт?

АЛИ

— Э, гап бошқа ёқда, сен тушунмай турибсан. Биз эски командани Асад Саидович айтгандек «масалага ижодий ёндошиб» янгичасига тузамиз. Бундоқ қиламиз. Битта обши дафтарни қоқ ўртадан бўламиз. Ҳар бетига чиройли қилиб «сизнинг беминнат ҳаласкорингиз, палон мактаб ўқувчилари Алижон билан Валижон, ишингиз бўлса марҳамат, бажонидил бажарамиз» деб ёзамиз. Кўчада биров билан саломлашамизми, трамвайда қари-қартага жой берамизми, қўлига биттадан бояғи қоғозни тутқазамиз.

ВАЛИ

(чўчиб)

— Бор-е, ҳаммаси мактабга қидириб келса-я!

А Л И

— Ҳа, балли, гап мана шунда, бирор юз, икки юз одамдан ҳеч бўлмаса ўнтаси қидириб келгандан кейин, бояги миш-миш бошланади-да! Тушундингми? Эҳ, қани энди, тўртта кампир худди Асад Саидович дарс ўтаётганда ҳассасини тақиллатиб, синфга кириб келса.

В А Л И

— Қойил-е, мана буни ҳақиқий иш деса бўлади.

А Л И

(керилиб)

— Бўлмаса-чи, командага мен бош бўламан.

В А Л И

— Сен-а?!

А Л И

— Ҳа. Бунақа ишга сенинг уқувинг йўқ, бошлиқ деган ҳамма нарсани билиш керак. Сенинг қўлингдан нима келади?

В А Л И

— Мени қўлимдан-а?!

А Л И

— Бақирма! Нега бақирасан. Умрингда бирон марта овқат қилганмисан, тугма қадаганмисан, ё айтайлик сабзи тўғраганмисан, хўш?

В А Л И

— Ўзинг-чи, ўзинг!

А Л И

— Нима мен? Тўғри. Сен ҳам билмайсан, мен ҳам. Ойим айтгандай нокнинг бир палласи сену, бир палласи мен, шунинг учун бир кун сен бошлиқ бўл, бир кун мен.

В А Л И

— Ҳа, энди ўзингга келдинг.

А Л И

— Бундоқ қиламиз.

ВАЛИ

— Хўш, хўш?

АЛИ

— Битта бечора кампир топамиз.

ВАЛИ

— Масалан?

АЛИ

— Масалан, кампир бўлса, хўш, кампир нима қила олади-ю, нима қилолмайди.

ВАЛИ

— Овқат пишириш, тугма қадаш, айтайлик қўлидан келсин.

АЛИ

— Хўш, ўтин ёриш, тўнка ковлаш-чи?

ВАЛИ

— Қойилман миянгга, ҳозирдан киришамиз. Хўп десанг, маҳалладаги анави ўн олтита невараси, саккизта чевараси бор-ку...

АЛИ

(қўл силтаб)

— Э-э, бўлмайди. Ҳаммани қўйиб ўн олтита невара, саккизта чеварали кампирга иш қилдириб қўярмиди.

ВАЛИ

— Мен ҳам шуни айтмоқчиман-да.

АЛИ

— Кампир бўлсаки, жуда ғариб, жуда бечора бўлса. Менга қара, кампирларнинг ҳаммаси ҳам ивирсиб бозор қилишни яхши кўради.

ВАЛИ

— Рост айтасан. Бу ерда ўтириб бош қотиргандан фойда йўқ.

АЛИ

— Албатта! Мана бу полкани олу, йўл-йўлакай бизнинг

уйга ташлаб кел. Мен бояги обши дафтарни ёзиб, бозорнинг
оғзида тураман.

ВАЛИ

— Хўп.

АЛИ

— И-и-и, тўхта, тўхта, сен тескари қараб тур.

ВАЛИ

— Нима?

АЛИ

(қўйнидаги нарсани папкасига солади)

— Тескари қараб тур деяпман, кейин биласан, бўлди бу-
ёққа ўгирилавер. Тагин йўл-пўлда попкани очиб юрма, хўп-
ми, бўпти энди бор.

Вали иккита папкани қўлтиқлаб, энди жўнай деб турганда,
ҳовлиқиб Алининг синглиси Юлдуз келиб қолади.

ЮЛДУЗ

— Вой Али, ака шу ердამисиз?

АЛИ

— Юлдуз?! Нима қилиб юрибсан?

ЮЛДУЗ

— Уйга кўмир келди, тез боринг.

АЛИ

— Нима? Кўмир? Қанақа кўмир?

ЮЛДУЗ

— Еқадиган кўмир, қора кўмир.

АЛИ

— Аҳмоқ! Кўмирнинг оқи ҳам бўладими, бор ишингни
қил, Вали, топган гапини қара-я, ёзда ким печка ёқади, ҳали
қишга тўрт ой бор. Унгача ташиб олинар, қани кетдик.

Али Юлдузнинг гапларига эътибор бермай шериги билан
жўнайди. Юлдуз кўзлари жовдираб, нима қилишини билмай
туриб қолади.

Ю Л Д У З

— Вой, энди нима қилдим?

Шу пайт бир-бири билан баҳслашиб, йўлакдан Дилбар билан Соли ўтаркан, йиғламоқдан бери бўлиб турган Юлдузни кўриб, Дилбар тўхтайди.

ДИЛБАР

— Ҳа, нима бўлди синглим, нега бу ерда турибсан, отинг нима?

Ю Л Д У З

— Юлдуз!

ДИЛБАР

— Хўш, нима гап?

Ю Л Д У З

— Ҳеч гап бўлгани йўқ, ўзим...

СОЛИ

— Бу Алининг синглиси.

ДИЛБАР

— Шунақами?

СОЛИ

— Юлдуз, ким урди?

Ю Л Д У З

— Ҳеч ким, ҳалиги... уйга кўмир келган эди, ойимнинг ишхонасидан, қора кўмир, ёқадиган кўмир, кўчада ётибди. Али акамга айтсам, кетиб қолди, қулоқ солмади.

ДИЛБАР

(Солига маънодор қараб)

— Ҳа-ҳа, Али шу ердаями?

Ю Л Д У З

— Ҳа, энди нима қиламан, шунча кўмирни битта ўзим қандоқ ташийман.

ДИЛБАР

— Соли, Алининг уйини биласан-а?

СОЛИ

— Биламан.

ДИЛБАР

— Яхши! Сен синглим, дарсингга киравер.

ЮЛДУЗ

— Йўқ, ахир кўмир кўчада ётибди, ойим кўчада ётмасин деганлар.

ДИЛБАР

— Ўзингдан катта гапирганда хўп дегин, қани дарров дарсингга кир, боравер, боравер!

Юлдуз ҳайрон бўлганича бир Солига, бир Дилбарга қарай-қарай йироқлашади.

СОЛИ

(ғурра бўлган пешонасини ушлаб)

— Ҳайронман, ҳали бу ерда ҳеч ким йўқ эди-я!

ДИЛБАР

— Қизиқ. И-и-и, ана Асад Саидович шу томонга келаяпти.

АСАД САИДОВИЧ

— Ҳа, болалар, ҳали кетмадиларингми?

ДИЛБАР

— Йўқ, газетани чиқариб бўлдик, пионерлар хонасини бе-замоқчи эдик, зарур иш чиқиб қолди.

СОЛИ

— Ҳозир, кетамиз.

ДИЛБАР

— Ўзингиз-чи, Асад Саидович?

АСАД САИДОВИЧ

— Менми? Мен... сизларни кўриб орқамга қайтдим. Бир

нарсани сўрамоқчиман. Али билан Вали бутун синфни орқага тортаяпти. Нима қилсак бўларкин-а, ёрдам берсаларинг бўлмайдинми?

ДИЛБАР

— Хоҳлашмади.

АСАД САИДОВИЧ

— Нега?!

СОЛИ

— Ким билади.

АСАД САИДОВИЧ

— Ҳа, баракалла, ҳамма гап шунда.

Соли билан Дилбар бир-бирига маънодор қараб олди. Аммо Асад Саидовичнинг гапини тушунолмай ҳайрон бўлганча ундан кўз узмади.

СОЛИ

— Ишонмаяпсизми?

АСАД САИДОВИЧ

— Йўқ, ишончим комил, отряд йиғилишида ҳам гап бўлган, буни ҳам биламан.

СОЛИ

— Қарорга ҳам ёзиб қўйганмиз.

АСАД САИДОВИЧ

— Уқиганман!

СОЛИ

— Ҳар мажлисда танқид қиламиз. Деворий газетадан номлари тушмайди.

ДИЛБАР

— Фойдаси бўлмаяпти.

АСАД САИДОВИЧ

— Бир нарсага ҳайронман?

ДИЛБАР

— Нимага?

АСАД САИДОВИЧ

— Наҳотки, дўст дўст учун берадиган ёрдамини мажлисга солса, шусиз иложи йўқмикин?

СОЛИ

— Тушунмадим.

ДИЛБАР

— Мен ҳам тушунмадим, Асад Саидович.

АСАД САИДОВИЧ

— Шунақами, хўп майли, қани айтингларчи, синфда қанча ўқувчи бор, ўттиз бешта, шундайми, демак ўттиз бешта бир-бирига ўхшамаган дил, кўнгил, табиат, хохиш, интилиш, шундайми? Демак, ҳар бирига алоҳида муомала, алоҳида йўл топа билиш керак. Фақат танқид билан тузалса дунёда ёмон одам қолмасди. Балки сизларнинг дабдаба билан ҳамманинг олдида ёрдам бермоқчи бўлганингиз уларнинг иззат-нафсига теккандир. Қисқаси бир ўйлаб кўринглар-а, яна кейин гаплашамиз, хўпми?

СОЛИ

(бўшашиб)

— Хўп.

ДИЛБАР

— Майли, Асад Саидович, ўйлаб кўрамиз. Асад Саидович чиқиб кетди. Дилбар билан Соли анчагача сўзсиз бир-бирига қараб қолди.

СОЛИ

— Қизиқ... Дилбар.

ДИЛБАР

— Ростдан ҳам... Сен нима дейсан?

СОЛИ

(елка қисиб)

— Қим биладн.

ДИЛБАР

— Яна бир ўйлаб кўриш керак экан.

СОЛИ

— Э-э, сен ўйла. Тўғрисини айтсам, ўйлайвериб каллам

қовоқ бұлиб кетди. Бечора Озода ҳам шуларни оталиққа олиб, гаранг бұлиб юрибди.

ДИЛБАР

— Майли, Али билан ўзим шуғулланаман.

СОЛИ

— Валиси қаерда қолади?

ДИЛБАР

— Алини қўлга олсак бас. Вали унинг сояси. Менимча Юлдузни ишга солиш керак, ҳа Юлдузни!

ОЗОДА

(олисдан)

— Ҳой Дилбар, мен кетдим!

ДИЛБАР

— Озода, менга қара!

ОЗОДА

— Нима дейсан, шошиб турибман.

ДИЛБАР

— Иш чиқиб қолди.

ОЗОДА

— Ие, Соли пешонангга нима қилди?

ДИЛБАР

— Ўзи ҳам билмайди, эшикка урилдими, ё эшик буни урдими, боядан бери шуни билолмай хуноби чиқиб юрибди.

СОЛИ

— Товба, рост ҳали ҳам хунобим чиқиб юрибди. Ҳеч ким йўқ эди-я. Мен мана бундоқ синфга кирдим, газетани осдим, энди чиқаман деб остонага қадам қўйган эдим, ие, во-ей, ие?

ДИЛБАР

(ҳайрон)

— Яна нима бўлди?

СОЛИ

— Йўқ!

Озода билан Дилбар Солининг кетидан синфга киришади. Соли ҳамон ўнгими, тушими ажратолмай киприк қоқмай турибди.

ДИЛБАР

— Нима йўқ?

СОЛИ

— Газета йўқ, Дилбар, газета!

(ПАРДА)

УЧИНЧИ КҮРИНИШ

Бозорга яқин кўчалардан бири. Каттакон толнинг тагидаги скамейкада кичкина қизча қўғирчоғини аллалаб ўтирибди. Али икки қўли чўнтакда, шапкасини қошларигача бостириб олган, кўзлари бежо, тоқатсизлик билан у ёқдан-бу ёққа юраркан, бирдан қизчага кўзи тушиб имлади. Қизча боланинг важоҳатидан қўрқиб кетди. Қўғирчоғимни олиб қўймаса гўрға эди деган, ташвиш билан, нима қилишини билмай қолди.

АЛИ

— Ҳой! Қулоғинг борми?

ҚИЗЧА

— Нима?!

АЛИ

— Кел, кўчанинг нари бетига ўтказиб қўяй.

ҚИЗЧА

— Йўқ, кўчанинг нари бетига нима қиламан, оймим бозордан келгунча шу ердан қимирлама деганлар.

АЛИ

— Э, тентак, яна жойингга келтириб қўяман, хўпми?

Қизча қўрқиб кўзларини катта-катта очганча Алига қаради ва қўғирчоғини маҳкам бағрига босди. Али эса унга яқинлашиб қўлидан ушлади.

АЛИ

— Ҳа, нега бақраясан, юр!

Қ И З Ч А

— Йўғ-е:

А Л И

— Юр-е, баҳона билан кўчанинг нариги бетини кўриб оласан.

Қизча қўрқиб унга эргашди. Али эса қизчани кўчанинг у бетига ўтказиб, яна жойига келтириб қўйди-да, ёнидаги қоғоздан биттани олиб унга узатди.

А Л И

— Уқишни биласанми?

Қ И З Ч А

— Йўқ.

А Л И

— Майли, олавер, ойингга ўқитиб оласан!

Қизча Али узатган қоғозни қўрқа-писа олди-ю, яна қўғирчоғини бағрига маҳкам босганча унга бирпас қараб турди. Сўнг лип этиб уйига қочиб кириб кетди. Олислан Вали кўринди.

В А Л И

— Али!

А Л И

— Оббо сен-е, шунақа юрасанми, қаерда қолиб кетдинг?

В А Л И

— Э, сўрама, кўчанинг оғзида Дилбар, Озода, Соли турган экан. Орқадан айланиб келаяпман... Менга қара, ановини қидириб келишган бўлса-я?

А Л И

(шубҳали қараб)

— Попкани очибсан-да!

В А Л И

— Э, нима деяпсан, нега очар эканман, ўзи очилиб кетди.

А Л И

— Хўш?

В А Л И

— Нима хўш, яхши ҳам сен билан мен бор, номимиз газетадан тушмайди, уф, ке, қўй, эсласам кўкрагимга биров мих қоққандай бўлаяпти. Яхшиси ишдан гапир, иш нима бўлди?

А Л И

— Қойил! Битта қизчани кўчанинг у юзидан-бу юзига ўтказиб қўйиб, бояги қоғоздан берган эдим суюнганидан ўтакаси ёрилиб уйига кириб кетди, ўқишни билмас экан-у, майли ойисига ўқитиб олар.

В А Л И

(ҳовлиқиб)

— Одам топдингми?

А Л И

— Бўлмасачи!

В А Л И

— Йўғ-е!

А Л И

— Ҳа! Унақа-бунақа эмас. Худди сен билан менинг кўнглимдагидек. Ўзи ҳам роса бозор айландим. Ҳали у кампирга қарайман, ҳали бу кампирга қарайман. Қани биттасининг қўлида ҳасса бўлса. Биз бопи йўқ экан-да, деб ҳафсалам пир бўлиб чиқиб келаётган эдим, троллейбусдан биттаси тушиб қолди-ю, қўлида ҳасса, кўзида ойнак, оёғини зўрға судраб келаяпти. Қани шу топда сен бўлсанг дейман, дарров бориб кўчанинг у бетидан бу бетига ўтказиб қўйдим. Кампир миннатдорчилик билдириб, бозор қилгани кириб кетди.

В А Л И

— Қойилман, энди мана шу кампирни маҳкам ушлаш керак.

А Л И

— Ушлаш ҳам гапми, елимдай ёпишиб оламиз, кел, энди шу ерда кутайлик, ўзи ҳам кириб кетганига анча бўлган эди, нима бало бозорнинг ўртасида нўхатшўрак сотаётган эди, ўшандан олиб еб ўтирибдими?

ВАЛИ

— Бўпти! Шу десанг, и-и-и, ана уни қара!

АЛИ

— Вой-ей, Озода-ку, буёққа нега келаяпти?

ВАЛИ

— Уйи шу ерда. Тўхтаб турсин, газетага ёзиш қанақа бўлишини бир кўрсатиб қўяман.

АЛИ

— Э-э, эс борми сенда?

ВАЛИ

— Ҳа, нима дейсан?

АЛИ

— Газетани тилга ола кўрма, нима ўзингни-ўзинг тутиб бермоқчимисан, қўявер, оёғи куйган товуқдай қақиллаб қидириб ўлсин. Ундан кўра кел, ўртага олиб бир жинни қилайлик.

ОЗОДА

(болаларнинг олдида тўхтаб)

— Ҳа, бу ерда нима қилиб юрибсизлар?

АЛИ

— Ўзинг-чи, ўзинг?

ОЗОДА

— Уйга кетаяпман.

АЛИ

(ҳиринг-ҳиринг кулиб)

— Ҳо, қошларингизни кўмир билан бўяб олибсизми-а?

ОЗОДА

— Қани? Вой, қора тегибдими, кетдими?

ВАЛИ

— Ҳа, кетди, энди оппоқ пахтадай бўлдиз!

Озода бурилиб, йўлида давом этмоқчи эди, Вали имлади, Али унинг йўлини тўсди. Озода ҳайрон бўлиб туриб қолди.

А Л И

— Тўхта!

О З О Д А

— Вой, нега йўл тўсасан?

В А Л И

— Сизда Аливойнинг икки оғиз ширингина гапи бор экан.

А Л И

— Гап шу, биринчидан, мени маслаҳатимдан чиқмайсан, иккинчидан айтганимни ёнинг демай қиласан, учинчидан...

О З О Д А

(жеркиб гапини бўлади)

— Учинчидан бекор айтибсан!

Озода яна кетмоқчи бўлиб турганда, Вали келиб йўл тўсади, икки бола икки ёғида туриб олади. Озода ҳайрон.

В А Л И

— Ҳа, қаёққа?

А Л И

— Менинг гапимни эшитмай ҳеч қаёққа кетмайсан. Мен сени ҳозир оталиққа олдим.

О З О Д А

— Нима, нима, мени-я?

В А Л И

— Ҳа, алам қилдими? Мажлисда ўттиз бешта болани ичида керилиб, Аливойни оталиққа мен оламан деганингизда, Аливой ёнинг демай туриб берган эди.

О З О Д А

— Ҳа, айтган бўлсам нима, гуноҳ қилибманми?

В А Л И

— Во-ей, нега гуноҳ бўларкан.

О З О Д А

— Бўпти-да, мендан нима истайсизлар, хўш?

В А Л И

— Аливой ҳам бирпасгина оталиққа олиб, яхшилик қилмоқчи-да шунақаами Аливой?

А Л И

— Худди, шундоқ!

О З О Д А

— Менга қара Али, ҳазилингни қўй, яхшиликча қўйиб юбор, ўлай агар шошиб турибман.

Шу пайт кўчадан каттакон тоғора кўтарган бир чол ўтиб қолади.

А Л И

— Вали, бор, анови қари одам экан, кўчадан ўтказиб қўй.

В А Л И

— Майли.

А Л И

— И-и-и, тўхта, мана бу қоғоздан биттасини бериб қўйишни унутма, хўпми?

В А Л И

(чолга яқинлашиб)

— Ассалому алайкум, бува, йўл бўлсин?

Ч О Л

(ўгириламан деб қалқиб кетадию, тоғорани қўлга олади)

— Бозорга болам, шафтоли олиб кетаяпман, ҳовлида икки туп шафтолим бор, бу йил бирам қилдики, ер ҳам шафтоли, кўк ҳам шафтоли, челақ-челақ қўни-қўшнимга улашдим. Увол бўлмасин деб қолганини бозорга олиб келаяпман.

Чол тоғорани очади, ичида ҳар бири ҳандалакдек-ҳандалакдек шафтоли, Али, Вали қулт этиб ютинади.

Ч О Л

— Ол, болам.

В А Л И

— Шафтолингиз яхши экан, қани биттани еб кўрай, бизда ҳам бор-у, аммо бунақа эмас.

Ч О Л

— Э-э, олавер, меники бўлакча.

В А Л И

(лунжини шафтолига тўлдириб)

— Ҳой, Али, яхши шафтоли экан, кел.

Ч О Л

(Али билан Озодани кўриб)

— Ҳой, болам, нега қараб турибсан, кел, кел!

Али билан Озода чолнинг гапини қайтаролмай биттадан шафтоли олиб, пўстини арча бошлайди.

А Л И

— Бува! Чарчаб қолманг, тоғорангизни мана бу бола. Вали обориб беради.

Ч О Л

(хурсанд)

— Вой барака топкур-е!

В А Л И

(қути учиб)

— Бу зил-замбил-ку, ке Али, икки ёғидан кўтарайлик.

А Л И

— Э, эсинг борми, тоғора замбил эмас-ку, иккиёғидан кўтарсанг.

В А Л И

— Бор-е, лўмбоздай тоғорани бошимга қўйиб жинни бўпманми, бошим лақиллаб турибди-ку, сен кўтар!

Ч О Л

— Ҳой, ҳой болаларим, уришманглар, тоғорамни ўзим кўтариб кетавераман.

О З О Д А

(чолга раҳми келиб)

— Бува, менга берақолинг.

А Л И

(терисига сигмай)

— Ҳа, бормисан, биринчи топшириқ шу, тоғорани бозорга элтиб берасан, ҳой Вали, кел, иккиёғидан кўтариб, Озоданинг бошига қўяйлик.

Али билан Вали тоғорани иккиёғидан кўтариб, Озоданинг бошига қўяди. Иккови шошиб қолиб, чолнинг икки қўлига иккита қоғоз тутади. Озода тоғорани кўтариб кета бошлайди.

Ч О Л

— Ҳой, қизим, тўхта, у сен кўтарадиган нарса эмас-а! Ие, бу қоғоз нима, нега бердиларинг, болам?

А Л И

(пичирлаб)

— Чўнтакка солинг, бува, уйда ўқитасиз.

Ч О Л

— Ҳой, болам, қоғозинг иккита-ку!

В А Л И

— Қўяверинг, биттасини маҳаллангизда чойхона бўлса олиб чиқиб берасиз.

Ч О Л

(ўзича)

— Товба, кап-катта одамларга ҳайронман. Ёш болаларга шу ишни буюриб нима қилишади. Маҳаллада битта-яримта тўй бўлса ошга таклиф қилинганларнинг қоғози бу, товба!

Чол иккала қоғозни авайлаб белбоғига қистиради-ю, Озоданинг кетидан шошиб жўнаб қолади.

А Л И

— Яхши қилмадинг.

В А Л И

— Нега?

А Л И

— Шундоқ оёқ остидан чиққан ишни Озодага илдириб юбординг-а. Энди чол маҳаллада Озодани мақтаб юради.

В А Л И

— Э, парво қилма, қоғозда сен билан менинг номимиз-ку!

А Л И

(ёришиб)

— Э-э, рост-а, аммо лекин шу қоғозни ўйлаб чиқиб зўр иш қилган эканмиз.

В А Л И

— Бўлмасачи!

А Л И

— И-и, ана бизнинг кампир ҳам келаяптилар, қара!

В А Л И

— Қойилман. Биз боп экан!

Али билан Валининг олдига жуда мункиллаган, кўзига бир эмас, қўш кўз ойнак таққан, ҳассали кампир яқинлашди. У нафасини ростлагани тўхтади. Алига кўзи тушиб, жилмайди. Али терисига сиғмай югуриб бориб кампирнинг қўлтиғига кириб, катта тол остидаги скамейкага бошлаб келди.

А Л И

— Утиринг холажон, бирпас дам олинг.

Х А Д И Ч А Х О Л А

— Рост айтасан, болам, шошиб нима ҳам қилдим, бу бола ким, ўртоғингми?

А Л И

— Ўртоғим бўлади хола.

Х А Д И Ч А Х О Л А

— Ўзингга ўхшар экан. Умриларинг узоқ бўлсин.

А Л И

— Хола, гап бор.

Х А Д И Ч А Х О Л А

— Айт болам, айт.

А Л И

(чўнтагидан қоғоз олиб узатади)

— Аввало мана буни чўнтагингизга солиб қўйинг.

Х А Д И Ч А Х О Л А

— Бу нима болам?

А Л И

— Солиб қўяверинг, кейин ўқийсиз, ичида ҳеч гап йўқ, мен билан ўртоғимнинг оти ёзилган холос, сизга эсдалик.

Х А Д И Ч А Х О Л А

— Шунақами, ҳа майли, илоё барака топинглар, битта-яримтани кутиб ўтирибсизларми?

В А Л И

— Сизни кутиб ўтирибмиз, хола.

Х А Д И Ч А Х О Л А

— Мени-я, вой бўйларингдан ўргилай!

А Л И

(шошиб)

— Ерадиган ўтинингиз борми?

ВАЛИ

— Том сувоқ ҳам қўлимиздан келади.

АЛИ

— Ер ҳам чопа оламиз.

ВАЛИ

— Тўнка бўлса яна яхши. Бирпасда ковлаб ташлаймиз.

Кампир бир Алига, бир Валига қараб ўзини тутолмай кулиб юборди.

ХАДИЧА ХОЛА

— Утиним ҳам йўқ, лой томим ҳам, ўргилайлар. Ҳукумат уй бергандан бери том сувоқдан ҳам, ўтин-кўмирдан ҳам қутилганман, ҳаммаси ичида. Ҳукуматнинг уйи бунақа яхши бўларкан, бунақа яхши бўларкан, қўни-қўшнилари мени айтмайсизми. Одамнинг устида ўлиб бўлишади. «Сиз,— дейишади,— ёлғизман деб ўкинманг, шу домдаги барча аёл қизингиз-у, барча эркак ўғлингиз» дейишади. Унга сари қотиб-қотиб куламан.

ВАЛИ

(четга қараб)

— Оббо, топган одамини қара-ю, ҳали-бери гапи адо бўлмайди шекилли.

Вали Алининг биқинига туртди. Анграйиб ўтирган Али чўчиб тушди.

АЛИ

— Э, хола!

ХАДИЧА ХОЛА

— Ҳа, болам, намунча уҳ тортасан?

АЛИ

— Бизга битта кампир керак эди-да.

ХАДИЧА ХОЛА

— Бо, болам, кампирдан кўпи борми?

ВАЛИ

— Сиз айтаётган кампирлардан эмас.

АЛИ

— Ҳеч кими йўқ, ёлғиз, ёрдамга муҳтож бўлса.

ҲАДИЧА ХОЛА

— Вой, ўлмасам, нафасингни совуқ қилма болам, бунақа кампирлар менинг болалигимда бўларди.

ВАЛИ

— Биз тимурчилармиз, хола, биласизми?

АЛИ

— Бизга худди ўша болалигиздаги кампирлардан биттаси керак бўлиб қолди.

ВАЛИ

— Ҳа, ҳа, биттаси керак бўлиб қолди.

ҲАДИЧА ХОЛА

— Вой қоқиндиқлар-е, шуни нега бояроқ айтмадиларинг. Ойимдан қолган битта обдастам бор. Раҳматликдан ёдгорлик деб ҳали-ҳали тутиб юраман, бурноқ йили қўлимдан тушиб кетгандан бери жўмраги ўлгурдан сув оқади, олиб борсам шуни тузатиб бераркансизлар!

ВАЛИ

— Хола, темирчи эмас, тимур, тушунаяпсизми, тимурчимиз!

ҲАДИЧА ХОЛА

— Ҳа-ҳа, ҳалиги, анови, нима дединг?

АЛИ

— Тимурчи!

ҲАДИЧА ХОЛА

— Ҳа-а, ҳа-ҳа, эски ҳовлимдаги қўшнимни қизига ўхша-

ган экансизлар-да, қоқиндиқлар. У ҳам сизларга ўхшаган...
ҳақ нима эди?

ВАЛИ

— Тимурчи!

ХАДИЧА ХОЛА

— Ҳа ўшанақа эди. Ҳар куни ўқишдан келиб бояқиш ол-
димга югуриб чиқарди. Туққан боланг ҳам шунчалик бўла-
ди-да, уч йилгача қўлимни совуқ сувга урдирмабди-я!

АЛИ

— Буни қаранг!

ВАЛИ

— Ҳой, Али, менга қара.

АЛИ

— Жим тур, қани хола, гапираверинг.

ВАЛИ

(Алини туртиб)

— Гапни қисқа қил.

АЛИ

(жеркиб)

— Нима бўлди сенга?

ХАДИЧА ХОЛА

— Шу денг, бир куни саҳарлаб уйимга чиқибди. Ҳа, тинч-
ликми қизим десам, китоб ўқишни ўргатиб қўяман деб қўяр-
да-қўймай туриб олса. Вой, болам қариганимда мени масҳара
қилиб нима қиласан, дейман.

Кампир ниманидир эслаб, бошларини чайқаб-чайқаб овозсиз
кулди. Али анграйиб қолди. Валининг ранги ўчиб, ўрнидан
туриб кетди.

ВАЛИ

(ўзича)

— Бу... аниқ... ўша кампир!

АЛИ

— Оббо, хола-е, буни қаранг, хўш-хўш, ундан кейин-чи?

ХАДИЧА ХОЛА

— Ўзи ҳам айтганини қилдирадиган ўжар қиз эди. Йўқ, ахир ўргатдию, тинчиди. Ҳали-ҳали эслаб юраман. Яхши қилган экан. Юрагим қизиган-қизиганда ҳарфлари ҳассадай-ҳассадай бир талай китобим бор, шуларни титиб ўтираман.

АЛИ

(керилиб)

— Хола, бизга ўхшаган зўр тимурчи экан-да!

ХАДИЧА ХОЛА

— Ҳа, болам, шунақа эди.

ВАЛИ

(сабрсизлик билан)

— Тез кетайлик.

АЛИ

— Э, нима деяверасан ҳадеб!

ВАЛИ

(шеригини туртиб)

— Тур!

АЛИ

— Ҳа, нима дейсан?

ВАЛИ

(пичирлаб)

— Эси паст, бу Дилбарнинг Хадича холасига ўхшайди-ку!

АЛИ

(ҳуши учиб)

— А?! Нима дединг?!

ВАЛИ

— Дилбарга айтса, роса шарманда бўламиз, қоч!

Иккови кампирнинг кўзини шамғалат қилиб, иккиёққа қо-
чиб қолди. Алининг чўнтагидан нимадир тап этиб ерга туш-
ди. Қампир оёғининг тагини тимискилай бошлади.

ХАДИЧА ХОЛА

— Ҳой, қаёққа?! Вой ўлмасам, калит-ку, калити тушиб
қолибди-ку, энди бечора нима қилади?

(ПАРДА)

ИККИНЧИ КҮРИНИШ

Апиларнинг ҳовлиси. Чапда эшик. Унг томонда ошхона, товукхона.
Томга қўйилган нарвонда Али бошини чангаллаб ўтирибди. Дам-бадам
хавфсираб эшикка қарайди, ошхонадан қиз боланинг ўқтин-ўқтин йиғиси
эшитилади. Али уҳ тортади, яна бош чангаллайди. Эшик тарақлаб очи-
лади-ю, остонада Вали кўринади.

ВАЛИ

— Ҳа, нимага мотам тутиб ўтирибсан?

АЛИ

— Ўзим.

ВАЛИ

— Нима бўлди?

АЛИ

— Э-э, айтганим билан барибир тушунмайсан.

ВАЛИ

— Нега тушунмас эканман.

АЛИ

— Хўп тушунсанг айт-чи, масалан сенинг синглинг бўлса,
сен ундан ҳеч нарса аямасангу, у ўлгудай ўжар, қулоқсиз
бўлса, нима қилардинг, қани айт?

ВАЛИ

— Менми? Мен бу ёмон одат, бу одатингни ташла дердим, яна ўжарликка қарши ёзилган китоблардан беш-ўнтасини ўқиб берардим.

АЛИ

— Хўш, унда ҳам бўлмаса-чи, унда нима қилардинг?

ВАЛИ

— Ундами?.. Ўзингдан кўр деб дўппослардим.

АЛИ

— Ҳа, яша. Мен ҳам ҳозир синглимни ошхонага қамаб роса дўппосладим. Урдиму, ўйлаб қолдим. Ойимга айтади.

ВАЛИ

— Э, парво қилма. Ойинг касалхонадан келгунча эсидан чиқариб юборади.

АЛИ

— Ҳамма гап шунда-да. Ойим тўсатдан касалхонадан чиқадиган бўлиб қолибди. Ишхоналаридан местком ранси келиб айтиб кетди. Ишхонанинг машинасида уйга олиб келиб қўямиз, сизлар тайёргарчиликни кўраверинглар, деди. Бораман десам, унамади. Ўжар одам экан. Олиб кетса шу кўнглисизлик бўлмасмиди. Ўзи бир омад кетмасин экан. Кеча ойим ётадиган уйнинг калитини йўқотган эдим.

ВАЛИ

— Ҳалиям топмадингми?

АЛИ

— Йўқ.

ВАЛИ

— Қидирдингми?

АЛИ

— Икки марта бозорнинг оғзига бориб келдим. Қидирмаган жойим қолмади. Ҳали ойим сўраса нима дейман, ҳайронман. Бунни устига анови Юлдуздан кўмирни ким ташиди де-

сам, уйга келсам кўмирнинг ўзи кўмирхонага кириб қопти, дейди.

ВАЛИ

— Бунда бир сир бор.

АЛИ

— Хуллас, ҳаммаёқ расвогарчилик.

ВАЛИ

(уҳ тортиб)

— Мен ҳам анови воқеадан бери Дилбардан қочиб юрибман. Товба, шу қизни кўрсам юрагим ўйнайдиган бўлиб қопти. Назаримда, кампир айтган, Дилбар бизни қийнаш учун жўрттага индамай юрибди.

АЛИ

— Э, воҳма қилмасанг-чи, ўша кампирми, йўқми, ўзингча фол очаверасанми? Ўша бўлганда-чи, Дилбар бутун мактабга жар солган бўларди, нима деб юрибсан уни, сенинг ташвишингни олдида меники бир тоғу! Кўрасан, ҳали ойим келса анови Юлдуз биттага ўнта қўшиб чақади.

ВАЛИ

— Озгина айб бор сенда ҳам, ўртоқ.

АЛИ

— Менда-я?

ВАЛИ

— Асли тутиб олиб уришдан аввал яна бир марта ширин гапириб кўрсанг бўларди.

АЛИ

— Бўлмади-да, ўртоқ, бўлмади. Утин ёриб бер, дегин ёриб берай, сув ташигин дегин ташиб берай, нега энди келиб-келиб гуручнинг курмагини терарканман дедим. Йўқ, кўнмади, ўзи ўжарлик қилиб мен сабзи тўғрайман, сен курмак терасан деб туриб олди. Бир тоғора гуруч-а!

ВАЛИ

— Бошқа иш қуриб қолган эканми?

АЛИ

— Ким билади! Индамаган сари елкага чиқади, асли қопга солиб савалаш керак экан.

Ичкаридан Юлдузнинг яна пиқиллаб йиғлагани эшитилди. Вали бўшашиб, Алининг ёнига ўтирди.

ВАЛИ

— Менга қара, қиз бола билан олишиб нима қиласан, қўй, яхшиси алдаб-сулдаб йўлга сол. Қиз бола лақма бўлади, бир оғиз ширин гап айтсанг бас, шилқ этиб тушаверади, ишонмайсанми?

АЛИ

(қўл силтаб)

— Э, қўй!

ВАЛИ

— Мана ҳозир кўрасан.

Вали бир-икки йўталиб, ошхонага яқинлашди ва мулойимлик билан гапира бошлади.

ВАЛИ

— Юлдузхон!

ЮЛДУЗ

(ошхонадан)

— Нима?

ВАЛИ

— Буёққа чиқинг, синглим.

Эшик очилиб, қўйлаги енги билан кўзларини арта-арта Юлдуз чиқди. У ўпкасини босолмай энтикди. Али ер остидан ҳўмрайиб қўйди-ю, чурқ этмади.

ЮЛДУЗ

— Нима дейсиз?

ВАЛИ

— Бу қандоқ бўлди синглим, одам акага ҳам иш буюра-
дими?

АЛИ

(қизишиб)

— Акани биладими? Унга маҳмаданагарчилик бўлса бас!

ВАЛИ

— Акага иш буюриш, синглим, бу одобдан эмас. Уқиш китобингда ҳам худди шундоқ дейилган. Ука акадан фақат илтимос қилиши мумкин. Борди-ю, ака укасининг илтимоси-ни бажармаса, унақа аканинг боридан йўғи яхши, тушун-дингми?

ЮЛДУЗ

— Ҳа, тушундим. Бўлмаса битта илтимосим бор.

ВАЛИ

— Марҳамат!

ЮЛДУЗ

— Ошхонада ярим қоп гуруч бор. Ушани ошхонанинг то-мига олиб чиқиб берсанглар.

ВАЛИ

— Ҳа, бунинг бошқа масала.

АЛИ

(шубҳаланиб)

— Ундан кейин-чи?

ЮЛДУЗ

— Бўлди.

ВАЛИ

— Эшитдингми Али, айб ўзингда, яхши гап билан-чи, э, ошна, нималар қилса бўлмайди-я, тур энди қопни олиб чиқиб берайлик.

Али билан Вали ошхонага кирди, ярим қоп гуручни кўтариб чиқди. Инқиллаб-синқиллаб нарвондан томга кўтарилди. Гу-ручни томга қўйиб, Вали чалқанча ётиб олди.

ВАЛИ

— Думала, одам осмонга қараб ётса галати-галати фикрлар келаркан.

Али Валининг ёнига ёнбошлади. Шу пайт Юлдуз ошхонадан югуриб чиқиб, жон-жаҳди билан нарвонга ёпишди. Қўтаролмабди, тагидан тортиб юборди. Нарвон қарсиллаб ерга тушди. Али чўчиб ўрнидан туриб кетди. Вали томнинг лабига келди.

АЛИ

— Расво бўлдик.

ВАЛИ

— Нега, нимага?

АЛИ

— Нарвон йўқ.

ВАЛИ

— Нега йўқ бўларкан? Вой-ей, рост, нарвон қани?

АЛИ

— Ким билади. Ҳой, Юлдуз, буёққа қара!

ЮЛДУЗ

(ошхонадан бош чиқариб)

— Ҳа.

АЛИ

— Буни сен қилдингми?

ЮЛДУЗ

— Мен.

ВАЛИ

— Нима, нега?

ЮЛДУЗ

— Илтимос қиламан, шу гуручни тозалаб беринглар, оз-

роқ ошга олиб қолдим. Ҳар куни ҳиқиллайвериб жонимга тегди. Кейин ўзим нарвон қўйиб тушириб қўяман.

А Л И

— Нима? Менга қара писмиқ, яхшиликча ҳозир жойига қўй, бўлмаса жиғингни эзиб қўяман.

В А Л И

— Ҳозир жойига қўй!

Ю Л Д У З

— Вой, товба, илтимос қилсам ҳам-а!

Вали кўзларини яширмоқчи бўлиб лабини тишлаганча юзини тескари бўрди. Али бўлса худди оёғи куйган товукдай у ёқдан-бу ёққа югура бошлади. Сўкинди, лўписса қилди, Томнинг лабига келиб сакрашни ҳам ўйлаб кўрди. Бироқ юраги дов бермади, ниҳоят ҳолдан тойиб чўққайди.

А Л И

— Қойилман! Энди курмак тер!

В А Л И

— Ҳо-о, ошни сен егину, курмагини мен терайми?

А Л И

— Бас қил!

В А Л И

— Ҳа, нима дейсан?

А Л И

— Бир нарса ўйлаш керак.

В А Л И

— Устасан-ку, ўйла!

А Л И

— Қесатма, бунақада бирлашган ўзади.

ВАЛИ

— Хўш, хўш?

АЛИ

— Бери кел, гап бор.

Али Валининг қулоғига нимадир пичирлади. Вали мамнун илжайди.

АЛИ

— Хўш, қалай?

ВАЛИ

— Қойилман каллангга.

АЛИ

— Бошла!

Вали ўрнидан турди ва ҳушидан кетган бўлиб чалқанча йиқилди, оёқларини типирчилатиб, инграй бошлади. Али эса югуриб томнинг лабига келди ва пастга қаради.

АЛИ

— Ҳой, Юлдуз!

ЮЛДУЗ

(ошхонадан ҳовлига чиқиб)

— Нима?

АЛИ

— Тентак! Бировнинг боласини нима қилиб қўйдинг-а!

ЮЛДУЗ

— Нима қипман?

АЛИ

— Ҳали шошмай тур, ота-онасининг олдида жавоб бера-сан, билдингми?

ЮЛДУЗ

— Айтинг, нима гап?

А Л И

— Нима гапмиш-а, Валига офтоб тегиб қолди. Нарвонни қўй, пастга олиб тушай.

Вали яна оёқларини типирлатиб, овозининг борича инграй бошлади. Юлдуз ўзини туюлмайдиканлаб пиқиллаб кулиб юборди.

Ю Л Д У З

— Али ака!

А Л И

— Нимага қоққан қозудай қаққайиб турибсан, бўл нарвонни қўй!

Ю Л Д У З

— Али ака, ўртоғингизга айтинг, ҳамма қиз болалар ҳам лақма бўлавермайди!

Бу гапдан Вали қандай қилиб туриб кетганини билмай қолди. Томнинг четига келиб, овозининг борича қичқирди.

В А Л И

— Нарвонни қўй!

Ю Л Д У З

— Қўймасам-чи?

В А Л И

— Дод дейман!

Ю Л Д У З

(пинагини бузмай)

— Майли. Эшитган одамлар Алижоннинг жонажон ўртоғи Валижон жинни бўпти дейди.

Юлдуз ошхонага кириб кетди. Вали ғазабдан қалтиради. Алининг ёнига келиб ўтирди. Икковининг кўзи пастда, иккови ҳам роса ташна. Лабларини ялаб, ариқдаги сувдан кўз узишмасди.

В А Л И

— Менга қара, шу аҳволда ўтираверамизми, кел, шуни чакаги тинақолсин.

А Л И

— Нима қил дейсан?

В А Л И

— Тозалаб берсак, пича тозалаб берақолайлик, бир нарса бўлиб қолармидик.

А Л И

— Майли, лекин пастга тушганда ўзим биламан.

В А Л И

— Синглинг сингил эмас, алвасти экан!

Али билан Вали қопни судраб томнинг орқасига ўтиб кетди. Эшик очилиб, остонада Дилбар кўринди.

Д И Л Б А Р

— Юлдуз!

Ю Л Д У З

(ошхонадан чиқиб)

— Вой, Дилбар опа сизмисиз, кираверинг, нега у ерда турибсиз, юринг.

Д И Л Б А Р

— Қалай синглим, қийналаётганинг йўқми?

Ю Л Д У З

— Йўқ, опа, сиз бўлмасангиз билмадим нима қилардим.

Д И Л Б А Р

— Аканг қани?

Ю Л Д У З

— Уртоғи билан томда ўтирибди.

Д И Л Б А Р

— Томда?! Нега?

Ю Л Д У З

— Ўзингиз айтдингиз-ку.

ДИЛБАР

— Мен нима дедим?

ЮЛДУЗ

— Вой, Алини меҳнатга ўргат дедингиз-ку, мен ҳам томга чиқариб, меҳнатга ўргатайман-да.

ДИЛБАР

— Нима, нима деяпсан?

ЮЛДУЗ

— Юринг ошхонага кирайлик, ҳаммасини айтиб бераман. Юлдуз билан Дилбар ошхонага кириб кетди. Томда Али билан Вали кўринди. Вали белини маҳкам ушлаб, бирпас турди.

ВАЛИ

— Уф, дунёда бундан оғир иш йўқ экан. Ҳой, Юлдуз!

ЮЛДУЗ

— Нима?

ВАЛИ

— Бир пиёла муздай сув узат, юрагим ёниб кетди.

ЮЛДУЗ

— Ҳозир.

ВАЛИ

(Алига пичирлаб)

— Ҳозир сув узатаман деб нарвонни қўяди, кўрасан, лип этиб тушиб оламиз.

Шу пайт Юлдуз ташқарига чиқди. Кичкинагина челақчага сув солиб бандига каноп боғлади, канопнинг бир учини Валига ирғитиб кириб кетди.

АЛИ

— Олла! Бу писмиқни лақиллатиб бўлсан.

ВАЛИ

— Синглинг роса ичидан пишган экан. Оҳ, оҳ, сув ҳам шунақа бўладими, Али, ол ич!

А Л И

— Йўқ, ичмайман. Ке эй, тугатмагунимизча барибир томдан туширмайди.

В А Л И

— Тўғри айтасан, илож қанча!

Иккови яна томнинг орқасига ўтиб кетди. Ошхонадан Дилбар билан Юлдуз чиқди. Дилбар кулгидан ёшланган кўзларини арта-арта томга қаради.

Д И Л Б А Р

— Вой, Юлдуз-е, нима қилиб қўйдинг-а?

Ю Л Д У З

— Қизиқсиз-а, Дилбар опа, бошқа иложим ҳам йўқ эдида. Ундан кейин мен буни атайлаб қилганим йўқ. Тўсатдан бўлиб қолди.

Д И Л Б А Р

— Ҳа, майли, бўлар иш бўпти. Мен Али уйда бўлса сўрайчи, дарс тайёрлармикин деб кирган эдим. Бирпас кутаман энди, иш-пишинг борми, қарашиб юборай.

Ю Л Д У З

— Ойимнинг келишларига ош қилаётган эдим, қанақа дамлаш эсимдан чиқиб қопти.

Д И Л Б А Р

— Бўпти, юр.

Иккови яна ошхонага кириб кетди, томда Али билан Вали пайдо бўлди. Иккови ҳам роса ҳориган, мадори йўқ.

А Л И

— Ҳой, Юлдуз!

Ю Л Д У З

(ошхонадан чиқди)

— Нима?

ВАЛИ

(қопни улоқтириб)

-- Ол! Энди нарвонни қўй.

ЮЛДУЗ

-- Ҳозир.

Юлдуз инқиллаб-инқиллаб нарвонни қўйди. Али билан Вали жон-жаҳди билан пастга туша бошлади. Юлдузнинг бирдан ранги ўчди. Ошхонадан Дилбар чиқди. Орқасини ўгириб ташаётгани учун Али ҳам, Вали ҳам уни кўрмади. Али икки зина қолганда тап этиб ўзини ерга ташлади ва Юлдузга отилди, бироқ қаршисида бепарво кулимсираб турган Дилбарни кўриб, қотди қолди. Вали бўлса жон-қолатда яна қайтиб томга чиқиб кета бошлади.

АЛИ

— Ҳа, нега келдинг?

ДИЛБАР

— Ўзим, сени бир кўрай деб келган эдим.

АЛИ

(бир чўчиб)

— А?! Нега кўрасан?

ДИЛБАР

(жиддий)

— Бир нарсага ёрдамнинг керак бўлиб қолди.

ВАЛИ

(томда туриб)

— Бор, сенга ёрдам берадиган аҳмоқ йўқ.

ДИЛБАР

(ёнидан ғижимланган қоғоз чиқарди)

— Ие, сен бетайин экансан-ку, «ишингиз бўлса марҳамат». Сени гапингми?

Худди шу пайт машина кўча эшигида тўхтади. Ташқаридан одамларнинг овозлари эшитилди. Дилбар хатни дарров чўнтагига яширди. Остонада Алининг ойиси Роҳила опа кўринди.

Ю Л Д У З

— Ойи, ойижон!

РОҲИЛА

— Қизим! Оппоқ қизим, ойдин қизим!

АЛИ

— Ойи!

РОҲИЛА

— Алижон! Бирам соғиндимки, бирам соғиндимки, яхши юрибсанми болам?

ВАЛИ

(томдан туриб)

— Ассалому алайкум, Роҳила кеннойи, яхши келдингизми?

РОҲИЛА

— Ваалайкум ассалом, вой, вой ўлмасам, томда нима қилиб ўтирибсан?

ВАЛИ

(довдираб)

— Ўзим... офтобда исниб ўтирибман.

РОҲИЛА

— Вой ўлмасам, бу нима қилиқ, туш пастга офтоб уради. Вали ранги ўчиб, пастга туша бошлади. Али нима қилишини билмай боши гаранг.

АЛИ

— Вали, тамом бўлдик. Ҳозир ойим калитни сўраса нима дейман? Менга қара, дўстмисан?

ВАЛИ

— Дўст ҳам гапми, соянгман!

АЛИ

— Бўлмаса, калитни мен йўқотдим дегин.

ВАЛИ

(чўчиб)

— А?! Қўй-е!

АЛИ

— Хўп де, дўстим, хўп де.

ВАЛИ

— Э, қўй-е!

АЛИ

— Қойилман, тагин соянгман дейсан-а!

ВАЛИ

— Бўпти, уришсалар гинг демай ёнингда туриб бераман, шу ҳам катта гап.

Шу пайт ҳаммага ғалати назар солиб турган Дилбар секин Алига яқинлашди.

ДИЛБАР

— Мана бу калитни олиб қўй.

АЛИ

— А?! Калит?! Қаердан олдинг?

ДИЛБАР

(Валига)

— Ҳой, темирчи, Хадича холам айтиб юбордилар, обдас-таларини тузатиб бераркансан.

Али билан Вали қочгани жой тополмай қолди. Роҳила Юлдузнинг қучоғидан бўшаб, меҳри жўшиб, Алига яқинлашди.

РОҲИЛА

— Алижон-ей, жонгинам, дастёргинам, шунча кўмирни бир ўзинг ташиб, роса чарчагандирсан-а. Вой, болагинам-е, хатингни ўқиб юм-юм йиғладим.

А Л И

(пичирлаб)

— Нима? Қанақа хат?

Р ОҶ И Л А

(чўнтагидан хат олади)

— Вой, сенга нима бўлди. Қаттиқ чарчагансан-да, ёзган хатингни ҳам эслай олмайсан-а. Болам калитни бер. Қийиниб олай, ҳали замон ишхонамдагилар келиб қолишади.

Али калитни берди. Роҳила Юлдуз билан ичкари уйга кириб кетди.

А Л И

(хатни ўқиб)

— «Ойижон, кўмир нима бўлди деб ташвишланманг. Ташиб қўйдим. Олдингизга боролмаганим учун ҳавотир олманг, биров чарчаган бўлсам керак, дам олаяпман».

В А Л И

(ўзига-ўзи)

— Э-э, шунинг учун Озоданинг қоши кўмир экан-да!

А Л И

(алам билан)

— Буни, буни, сен ёздингми Дилбар?

ДИЛБАР

— Хўш, ёзган бўлсам нима бўпти. Ёлгон демоқчимисан. Бу гал бўлмаса, янаги гал ташийсан. Ё йўқми?

Юлдуз билан Роҳила чиқди. Роҳила хурсанд, дам-бадам қизидан, ўғлидан айланиб-ўргилиб кўз узолмайди. Дилбар секин унга яқинлашди.

ДИЛБАР

— Роҳила кенной!

В А Л И

(ваҳм босиб)

— Иссиғида қоча қолай.

ДИЛБАР

— Ҳой, Вали, қаёққа кетяпсан, тўхта!

РОҲИЛА

— Бир нима демоқчимидинг, қизим?

ДИЛБАР

— Мен Алининг мактабидан келганман.

РОҲИЛА

— Вой, ўлмасам, Али бирор ножўя иш қилиб қўйдими?

АЛИ

(тамом ўзини йўқотиб)

— Расво бўлдим!

ДИЛБАР

— Йўқ, йўқ, Роҳила кеннойи, бир илтимос билан келган эдим. Мактабга яқинда келганман. Янгиман. Шу... баъзи-баъзида Али билан дарс тайёрлаб туришимга рухсат берсангиз, менга ёрдам берса.

РОҲИЛА

— Вой, ўлмасам, нега рухсат бермас эканман, майли бемалол, қизим, ўз уйингдай келиб кетавер. Ҳеч тортинма. Ойингни ҳам олиб кел. Янги келган одам ҳали ҳеч кимни танимаса уйда дилгир бўлиб ўтиргандир, хўпми?

ДИЛБАР

— Хўп, раҳмат.

ВАЛИ

(ҳайратда ёқа ушлаб)

— Вой, бопадаи.

Али бош кўтаролмади. Кўчадан «Юлдузхон ойингиз келди-ми», «суюниб қолдингизми» деган овозлар эшитилди. Роҳила шошиб кўча томон юрди.

РОҲИЛА

— Меҳмонлар келиб қолди шекилли.

АЛИ

(Дилбарга яқинлашиб)

— Дилбар!

ДИЛБАР

— Нима дейсан Али?

АЛИ

(сўз тополмай)

— Сен, сени, умуман, сен янглишиб қиз бўлиб туғилган экансан, ўғил бола экансан!

Али югуриб уйга кириб кетди ва букланган деворий газетани олиб чиқиб, Дилбарга узатди. Дилбар ниҳоятда мамнун. Кўчага қараб юрди.

ДИЛБАР

(ўзига-ўзи)

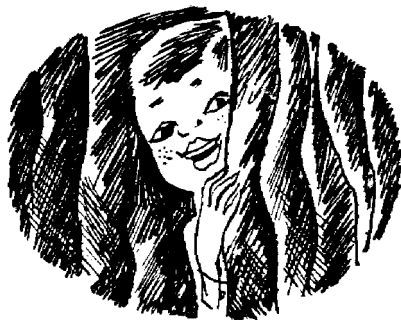
— Ҳа, Асад Саидович, тўғри айтган экансиз. «Фақат танқид билан тузалса дунёда ёмон одам қолмасди». Одамнинг юрагини билиш, сезиш керак экан, жуда тўғри, Асад Саидович!

ВАЛИ

(ҳамон ҳайрон)

— Товба, Али жинни бўлиб қопти, эшитдингизми, қиз болани ўғил боласан деб ўтирибди-я!?

ПАРДА

БУРГУТ ОЛИБ ҚОЧГАН БОЛА

Қатнашувчилар:

1. Мелиқул—ўн икки-ўн уч ёшлардаги бола
2. Жамила — у ҳам шу ёшда
3. Мурод — шаҳарлик бола
4. Мирҳайдарота — станция қоровули
5. Собиржон — мол доктори
6. Рузвонхола — Муроднинг бувиси
7. Йўловчилар.

БИРИНЧИ ПАРДА

БИРИНЧИ КЎРИНИШ

Кичик станциялардан бири. Уртада томи бордон билан ёпилган пастак қоровулхона. Қоровулхонанинг бир ёнида бўш яшик, оҳак солинган челақ, уч-тўрт боғлам сим, яна алланарсалар қалашиб ётибди. Иккинчи ёни супача. Супачанинг олдидаги сим ёғочда устига қийиқ ёпилган қафас. Сал беридаги водопроводнинг жўмрагидан сув оқиб турибди.

Унг томон кўча, кўча полизга туташиб кетган. Чап томон темир йўл. Мирҳайдар ота қоровулхонадан чиқиб қафасдаги қийиқнинг четини кўтарди.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Жонивор, сенинг ҳам мудровинг паст. Уч-тўрт кундан бери қарахтсан. Тоққа олиб чиқсам, бир шамоллаб келарминдиг.

Полизга туташ йўлдан келаётган кампир Мирҳайдар отанинг олдида тўхтади. Қўлини пешонасига қўйиб, олис-олисга тикилди.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Ҳа, кампир бардаммисиз?

РУЗВОН ХОЛА

— Шукур айланай, шукур. Ўзингиз соғ-саломат бормисиз, Жамилахон катта қиз бўлиб юрибдимми?

МИРҲАЙДАР ОТА

— Шукур кампир. Келинг.

РУЗВОН ХОЛА

— Тошкент поездини қарагани чиққан эдим айланай.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Тошкент поезиними... пича кутасиз, ҳадемай келиб қолади.

РУЗВОН ХОЛА

(бўшашиб супанинг четига омонат ўтиради)

— Шунақами? Майли, бирпас нафасимни ростлаб олақолай. Кун қизиқда сал юрсам нафасим халқумимга тиқилади. Шу уч-тўрт кундан бери денг, куннинг тафтига сира-сира бардошим йўқ, чилла кирдимикан айланай?

МИРҲАЙДАР ОТА

— Ҳа, мен сизга айтсам, хўш, душанба икки, чоршанба тўрт, бугун шанба бўлса, демак бир ҳафта бўпти.

РУЗВОН ХОЛА

— Мен ҳам айтдим-а! Ундай бўлса оёғимни бир от йўлакнинг тупроғига кўмай.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Вай-вай, ҳозир аини пайти кампир, тупроқ қайнаган-а!

РУЗВОН ХОЛА

— Бу оёқ қурғурдан денг, ўтирсам туролмайман, турсам ўтиролмайман. Станцияга ўғлимни чиқара қолай десам, ўғлим йўқ, уч кун бўлади, колхознинг молидан хабар олгани қирга кетган. Битта-битта юриб бўлса ҳам ўзим чиқақолдим.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Кимни кутгани чиқдиз, кампир?

РУЗВОН ХОЛА

— Неварамни, айланай!

МИРҲАЙДАР ОТА

— Келаётган неvara денг?

РУЗВОН ХОЛА

— Ҳа, айланай, неварам.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Невара ширин-а, кампир?

РУЗВОН ХОЛА

— Бо-о, нимасини айтасиз, ўғлим билан ҳам, қизим билан ҳам унча ишим йўқ. Қизим Тошкандан каттакон бир мактабда бола ўқитади. Келса-келмаса ҳам омон бўл, ўзингдан тин дейман қўяман. Аммо лекин неварамни бод-бод кўриб турмасамми илҳақ бўлавераман.

МИРҲАЙДАР ОТА

(бош чайқаб)

— Буни қаранг.

РУЗВОН ХОЛА

— Неварамни ўқиши тугабди, ана келади, мана келади, деб ўтирсам, бир ой бўпти йўқ, икки ой бўпти йўқ, сизга ёлгон худога чин, ётиб қолдим!

МИРҲАЙДАР ОТА

— Ҳаҳ, онаизор!

РУЗВОН ХОЛА

— Ўғлим Тошканга сим қоқди. Неварам лагерда экан. Буни эшитиб бир алашим минг бўлса. Қасалимни эшитиб кувим, қизим шаҳардан югуриб кепти. Шаҳардан-а! Эшикдан кирмасдан юмма таладим. Ҳа, ноинсофлар, илҳақ бўлиб эшикка қараб ётсам-у, неварам лагерда нима қилади, бор зутликда жўнат, деб икковини ҳам олдимга солиб ҳайдадим.

МИРҲАЙДАР ОТА

(тиззасига уриб)

— Боплабсиз, кампир, боплабсиз.

РУЗВОН ХОЛА

— Бугун қизим «неварайизни поезга солиб юбордим, укам кутиб олсин» деб симга сопти. Эшитсам-у, ўрнимдан туриб кетсам.

МИРҲАЙДАР ОТА

(бош чайқаб)

— Буни қаранг.

РУЗВОН ХОЛА

— Ҳа, айланай, шунча дори-дармони ҳам бир бўлди-ю, неварамнинг келиши ҳам бир бўлди.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Мен сизга айтсам, ўзи дунёнинг ширинлиги фарзанд билан экан. Менинг ҳам пешонамда биттаю-битта неварам. Ўғлим ҳам, қизим ҳам, дунёда қолдириб кетадиган чироқчим ҳам — шу. Шу бор-у, ана ўзи ҳам келаяпти.

ЖАМИЛА

(супага яқинлашиб)

— Ассалому алайкум, Рузвон хола.

РУЗВОН ХОЛА

— Вой, Жамиламисан, бўйларингдан холаиғ ўргилсин, катта қиз бўлиб юрибсанми?

ЖАМИЛА

— Раҳмат.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Келинги қизим.

ЖАМИЛА

— Ота...

МИРҲАЙДАР ОТА

— Лаббай, онам. Ие, нима қилди?

ЖАМИЛА

(ерга қараб)

— Соё бўйида китоб ўқиб ўтирган эдим, билмасдан сувга йиқилиб тушдим.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Ҳай, ҳай, ҳай. Худо бир асрабди. Мингдан сой бўйига борманг, деб айтаман-ку, болам. Нега қулоғизга олмайсиз.

ЖАМИЛА

— Кечиринг. Энди ҳеч бормайман.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Ҳа, шундоқ бўлсин.

ЖАМИЛА

— Хўп.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Келинг болам?

ЖАМИЛА

— Тушликка нима овқат қилай?

МИРҲАЙДАР ОТА

— Нима егингиз келса, шуни қилинг-да, болам.

ЖАМИЛА

— Йўқ, айтинг.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Оббо, онам-е! Худо куни иссиқда шундан шу ёққа келиб, ота нима ейсиз, деб сўраб кетади, ҳа, шуни эрталаб сўраб қўяқолмайсизми десам йўқ, эрталаб сўрасам эҳтимол тушликда кўнглингиз бошқа нарсани тусаб қолар, дейди болам бояқиш.

РУЗВОН ХОЛА

— Невара ўзи шунақа меҳрибон бўларкан-да. Ҳали менинг Муроджоним ҳам шу. Худди неварангизнинг ўзи. Келди «буви, буви, буви» деб ўлиб бўлади. Неварани шуниси ширин-да, айланай.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Тўғри айтасиз, кампир шуниси ширин.

РУЗВОН ХОЛА

— Ҳа, буваси энди бир нима деб юборинг.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Шунақами? Майли. Бўлмаса бир қошиққина аччиқ шўрва қилақоласизми, қизим?

Шу пайт икки қўлтигида иккита сапча, оёқ яланг, майкаси даб-дала бир бола ҳўнграб ўтиб қолади.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Ҳай, ҳай, нима гап болам?

Бола тўхтади. Чолга қараб ўпкаси тўлиб кетади-ю, гапиролмай энтикади.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Тинчликми?

БОЛА

— Даладан... эшакка беда ортиб келаётган эдим, анови сойга.

РУЗВОН ХОЛА

(гапини бўлиб)

— Тушиб кетдимиз?

БОЛА

— Йўқ, сойга келганимда битта бола эшагимни олиб қўйди.

РУЗВОН ХОЛА

— Вой ўлмасам.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Қанақа бола?

БОЛА

(Жамилани кўрсатиб)

— Ана унингиздан сўранг, яхши билади.

ЖАМИЛА

— Қесатма. Ота, Мелиқул бўлса керак.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Мелиқул? Ким бўлди у?

РУЗВОН ХОЛА

(Жамилага)

— Ҳой, ким дединг, болам? Анови ён қўшнимнинг ўғли Мелиқулми?

ЖАМИЛА

— Ҳа, ўша хола.

РУЗВОН ХОЛА

(ёқа ушлаб)

— Йўғ-е, Мелиқул эмасдир. Мелиқул шўх бўлса ҳам жила унақа бола эмас-а. Отаси ўнта эшак деса ҳам олиб берадиган одам. Ўлибдими, шундоқ одамнинг боласини қўлидан шу иш келса.

МИРҲАЙДАР ОТА

(болани юпатиб)

— Шайтон, чакки озор берибди сизга, болам. Майли, хафа бўлманг, кўрсам...

БОЛА

(чолнинг гапини бўлиб)

— Ие, битта безори эшагимни тортиб олади-ю, хафа бўлмай суюнайми-а?

ЖАМИЛА

— Бақирма! Эшагингни еб қўярмиди. Миниб-миниб қайтиб беради.

БОЛА

— Нега энди миниб-миниб қайтиб бераркан.

ЖАМИЛА

— Ҳа, қайтиб бермасинми?

БОЛА

— Бориб айт, минмасдан қайтиб берсин.

ЖАМИЛА

— Керак бўлса ўзинг айт.

БОЛА

— Унга гапириб бўладими-а! Уша безорига-я. Эшагимни бер десам қўлтиримга иккита сапчани тиқиб, ҳайдаб юборди. Нима, эшагимнинг баҳоси иккита сапчами?

ЖАМИЛА

— Э, эшагингни баҳосини мен қайдан билай. Нега менга ёпишиб қолдинг.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Ҳой, ҳой, болаларим... бу нимаси?

БОЛА

(Жамилага)

— Бўлмаса нега аралашасан. Сен менинг эшагимни биласанми-а, менинг эшагим... менинг эшагимни баҳоси йўқ! Ма, мана бу сапчаларни анови Мелиқулинга олиб бориб бер. Сапчасини пишириб есин. Утган йили эшагимни бир арава қовунга бермаганман.

ЖАМИЛА

— Э, керак бўлса ўзинг обориб бер, нима менга зарил кептими?

БОЛА

— Биладан!

ЖАМИЛА

— Хўш, нимани биласан?

БОЛА

— Нега Мелиқулнинг ёнини олаётганингни биладан.

ЖАМИЛА

— Хўш, нега экан?

БОЛА

— Сени ҳам эшакка мингинг келаяпти!

ЖАМИЛА

— А?! Нима? Нима дединг?

БОЛА

— Ҳа, қўлга тушдингми энди, мени билмайди деб ўйлайсан-да, ҳаммасини биламан.

ЖАМИЛА

— Э, эшагинг бошингда қосин!

Бола яна ҳўнграганча югуриб кетади. Ҳамма уни орқасидан қараб қолади.

РУЗВОН ХОЛА

— Вой, Мелиқул тушмагур-ей!

МИРҲАЙДАР ОТА

— Болам, Мелиқулга айтинг, бировнинг нарсасига кўз олайтириш гуноҳ. Эшакни қайтариб берсин.

ЖАМИЛА

— Хўп, ота, айтаман.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Ҳў, шундоқ бўлсин.

ЖАМИЛА

— Мен кетсам майлими, ота?

МИРҲАЙДАР ОТА

— Майли, боринг. Дарвоқе, анавини олинг, болам.

ЖАМИЛА

— Нимани?

МИРҲАЙДАР ОТА

— Сапчани. Йўлда мол-пол учраса беринг, увол бўлмасин.

ЖАМИЛА

— Хўп ота.

Жамила иккита сапчани қўлтиқлаб, полиз томон кетади. Рузвон хола ҳамон ҳўшини йиғолмай ўтирибди.

РУЗВОН ХОЛА

— Вой Мелиқули тушмагур-ей, онаси касалхонада денг, эшитса бир касали минг бўлади-я! Докторларнинг берган дори-дармони ҳам татимай кетади, бечорага! Отаси командироп кетди-ю, бебош бўлди қолди. Бўлмаса ноппа-нозандай бола эди-я.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Э, аттанг, янги келишган дедингизми?

РУЗВОН ХОЛА

— Ҳа, айланай, кузда кўчиб келишган эди. Отаси йил ўн икки ой тоғу-тошда юради. Ойиси илгари эри билан ишлар экану, кейинча касалга чалиниб қолган экан бечора. Отасининг иши вазидан доим кўчиб юришаркан.

МИРҲАЙДАР ОТА

(чуқур хўрсиниб)

— Мен ҳам кўп йилдан бери бир сдамни қидираман. У ҳам геолог. Аммо лекин ўзи ким, қаерлик, оти нима, билмайман, билмайману, қидираман... Топмасам юрагимда бир умр армон бўлиб қолади. Ҳали отаси тоғу-тош кезади деганингизга шу ёдимга тушиб кетди, кампир.

Шу пайт олисдан поезднинг гупиллагани, қичқирғи эшитилади.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Ана кампир, неварангиз ҳам келиб қолди.

РУЗВОН ХОЛА

— А?! Вой ўлмасам, Муроджон-а?

Мирҳайдар ота шошиб қоровулхонага кириб байроқча билан чиқади-да, темир йўл томонга ўтиб кетади.

РУЗВОН ХОЛА

(чолнинг кетидан)

— Ҳой, айланай, байроғингизни баландроқ кўтаринг, кўрмай ўтиб кетиб қолишмасин.

МИРҲАЙДАР ОТА

(олисдан)

— Хотиржам бўлинг кампир!

Кампир супачага чиқади. Қўлини пешонасига қўйиб, темир йўлга тикилади. Кўзи ҳеч нима илғамагач, кўзойнагини олиб, тақади ва яна йўлдан нигоҳ узмайди.

РУЗВОН ХОЛА

— Болагинам-ей! Келаётганинг худди тушимга ўхшайди-я, шунақа ҳам соғинтирасанми, гиргиттон. Йўлларингга кўзим тўрт бўлиб, жигаргинам эзилиб кетди.

Поезд борган сари яқин келади. Кампир ҳаяжонда. Ҳовлиқ-қанча темир йўл томонга ўгиб, яна қайтиб жойига чиқади. Ниҳоят, поезд қаттиқ бир қичқиради-ю, таққа тўхтайтиди. Дўгарак станцияда беш-олтита йўловчи кўринади. Бирининг қўлида қоп, бирида чемодан, кампир жовдираб ҳаммасига бир-бир қарайди.

РУЗВОН ХОЛА

— Ҳой, айланайлар, бола кўрмадингларми-а?

I-ЙУЛОВЧИ

— Қанақа бола?

РУЗВОН ХОЛА

— Ўғил бола айланай, ўғил бола, неварам.

I-ЙУЛОВЧИ

— Йўқ хола, мен тушган вагонда бола йўқ эди.

II-ЙУЛОВЧИ

— Меникида ҳам.

РУЗВОН ХОЛА

— Вой ўлмасам!

СОБИРЖОН

(таниб, кампирга яқинлашади)

— Рузвон хола, бу ерда нима қилиб юрибсиз?

РУЗВОН ХОЛА

— Собиржон сенмисан, ўзинг нима қилиб юрибсан?

СОБИРЖОН

— Иш билан Тошкентга борган эдим. Қайтиб келаяпман.

РУЗВОН ХОЛА

(*тиззасига уриб*)

— Вой, болам, мени худо уриб қолди.

СОБИРЖОН

— Нима гап хола?

Икки-уч йўловчи ҳайрон бўлиб елкасини қисганча ўтиб кетади. Қолганлари кампирга ачиниб, кегишини ҳам, кетмасини ҳам билолмай турганда Мирҳайдар ота киради.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Ҳа, кампир?

РУЗВОН ХОЛА

— Вой ўлмасам, йўқ айланай, йўқ, энди нима қилдим?

МИРҲАЙДАР ОТА

— Агтанг, кемаганмикин, бирор сабаб билан йўлга чиқмаганмикин?

МИРҲАЙДАР ОТА

— Болагинам уйқичироқ эди, поездда ухлаб-нетиб қолган бўлса-я?

СОБИРЖОН

— Ота, поезд бу ерда узоқ турадимиз?

МИРҲАЙДАР ОТА

— Йўқ, ҳозир жўнаши керак.

СОБИРЖОН

— Қим билади, бола-да, ростдан ҳам ичида ухлаб қолгандир?

І-ЙУЛОВЧИ

— Йўғ-е!

МИРҲАЙДАР ОТА

— Наҳотки?!

СОБИРЖОН

— Ҳа, билиб бўладими?! Катта одам эмаски...

І-ЙУЛОВЧИ

— Э, гап сотгандан кўра вақтни бой бермай бир-бир қараб чиқа қолсак нима бўлади-а?

МИРҲАЙДАР ОТА

— Рост айтасиз, қани юринглар.

Қоровул ва йўловчилар поезд томонга ўтиб кетишади. Кампир ёлғиз.

РУЗВОН ХОЛА

— Вей, ўлай, энди нима қилдим?

Темир йўл томондан овозлар эшитилади. Кампир жовдираб ҳаммасига кулоқ тутади. Дағ-дағ титрайди, боргани дармони қолмай супанинг четига ўтиради.

І-ЙУЛОВЧИ

(олисдан)

— Уртоқ проводник, вогонингизда бола бормиди?

І-ПРОВОДНИК

(олисдан)

— Йўқ.

СОБИРЖОН

(олисдан)

— Сизда-чи?

II-ПРОВОДНИК

(олисдан)

— Йўқ, бола йўқ эди.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Сизда-чи, иним?

III-ПРОВОДНИК

— Йў-ўқ.

СОБИРЖОН

— Сизникида-чи, биродар?

IV-ПРОВОДНИК

— Битта бола бор эди, йўлда тушиб қолди.

I-ПРОВОДНИК

— У эмас!

РУЗВОН ХОЛА

— Муроджон болам!

Кампир бирдан эс-ҳушини йиғиб, поезднинг кетидан чопмоқчи бўлади. Бироқ, қоровул, йўловчилар келиб қолишади-ю, кампирни тўхтатишади.

I-ЙЎЛОВЧИ

— Ҳой, ҳой, хола!

МИРҲАЙДАР ОТА

— Кампир, қаёққа?!

Кампир тўхтади. Ҳаммага бир-бир қарайди. Бироқ ҳеч кимни кўрмайди.

РУЗВОН ХОЛА

— Оҳ, болагинам, мудраб келаётган бўлса ойнадан тушиб кетдими, а? Вой, шўргинам қурсин, қариганимда шу ташвиш бормиди?

I-ЙЎЛОВЧИ

— Тинчланинг хола, тинчланинг.

СОБИРЖОН

— Нима деяпсиз хола, шу ёшга келиб биронта одамни вагон ойнасидан тушиб кетганини эшитган эмасман.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Оғир бўлинг, кампир, оғир бўлинг. Менимча иккидан бири: ё қизингиз телеграммани янглиш берган, ё бирон сабаб билан неварангиз йўлга чиқмаган. Шу!

І-ЙУЛОВЧИ

— Ҳа-я!

СОБИРЖОН

— Менимча ҳам шундоғ бўлса керак!

І-ЙУЛОВЧИ

— Ҳозирги болалар анойи эмас, бувисиникига келганда вагонда ухлаб қоладиган.

РУЗВОН ХОЛА

— Шундоқмикин?!

МИРҲАЙДАР ОТА

— Инонаверинг, кампир. Имоним комил, худди шундоқ.

РУЗВОН ХОЛА

— Шундай бўлса гўрга эди-ей, илоҳим тинчлик бўлсин!

СОБИРЖОН

— Қизиқсиз-а, хола, тинчлик бўлмай нима бўларди. Ма-на кўрарсиз, бугун бўлмаса эртага тўсатдан кириб келиб қолади.

РУЗВОН ХОЛА

— Илоҳим айтганингиз келсин, болам.

І-ЙУЛОВЧИ

— Оббо, холам тушмагур-ей, ҳамманинг эсини чиқариб юбордингиз-а.

СОБИРЖОН

— Она, хотиржам уйга боринг энди, бугун бўлмаса эртага, ё ўзи келиб қолади, ё хабари.

ЎЛОВЧИ

— Вақт ўлгур зикроқ, бўлмаса ҳозирнинг ўзида Тошкентга телефон қилиб қизингизни топардим. Нима гап, нима сўз-лигини билиб берардим.

Биринчи йўловчи ҳам жўнаб кетади. Кампир ҳушсиз, супага бориб ўтиради. Мирҳайдар ота ҳам кампирнинг аҳволини кўриб туриб қолади.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Э, аттанг!

Собиржон кетатуриб, тўхтади, ўгирилиб кампирга қарайди ва орқасига қайтади.

СОБИРЖОН

— Қизингиз қаерда туради хола?

РУЗВОН ХОЛА

— Тошканда айланай. Тошканда.

СОБИРЖОН

— Адреси-чи? Қайси кўча, қайси уй, биласизми?

РУЗВОН ХОЛА

— Ҳой, нега билмас эканман, қизим бўлади-ку билмайманми?

СОБИРЖОН

(ёнидан қорғоз-қалам олади)

— Қани айтинг-чи?

РУЗВОН ХОЛА

— Тошканга бориб поезддан тушасиз, катта кўча бўйлаб борганингизда тор кўча келади, тор кўчани эллик қадаммикин, йўғ-е унча ҳам келмайди, ўттиз қадамча босиб ўтганингиздан кейин жин кўчага чиқасиз, жин кўчанинг охиридаги икки тавақали кўк эшик, айланай. Эшигида хат соладиган қутиси ҳам бор.

СОБИРЖОН

— Оббо, холам тушмагур-ей, Тошкентда кўк эшикдан кўп борми.

Шу пайт биринчи йўловчи қайтиб келиб қолади.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Келинг, болам?

І-ЙУЛОВЧИ

— Ярим йўлгача ўзимни зўрлаб бордим-у, уёғига юролмадим. Оёғим орқага тортаверди.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Балли болам!

І-ЙУЛОВЧИ

— Бўлмади, вақт ўлгур зидроқ эди, бўлмади, кетолмадим.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Барака топинг, кам бўлманг, болам!

СОБИРЖОН

(йўловчига)

— Бу холам тушмагур қизларининг адресини билмас эканлар, нима қилдим? Хола, қизингизнинг эски хатлари борми?

РУЗВОН ХОЛА

— Бор болам, бир қути хати бор.

СОБИРЖОН

— Бўлмаса бундоқ қилсак, ҳозир хола билан уйларига борсак, қизларининг эски хатидан адресини биламиз қўямиз.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Балли!

І-ЙУЛОВЧИ

— Жуда соз, қани кетдик.

Қампир, Собиржон ва йўловчи кетади. Қоровул кампирнинг қораси ўчгунча кетидан қараб қолади.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Онанинг кўнгли болада, боланинг кўнгли далада деб шуни айтади-да!

Қоровул бош чайқай-чайқай супачага чиқади. Сим ёғочдаги қафаснинг бир четини очиб, сувдонини олади, сувини янгилаб, жойига қўяди. Қоровулхонадан қоп олиб, полизга ўтиб кетади.

Темир йўл томонда машина тўхтайтиди. Бошида похол қалпоқ, эгнида энги тирсагигача шимарилган ёқаси гулли кўйлақ, орқасида қопчиқ кўтарган Мурод билан шофер кўринади.

Ш О Ф Е Р

— Мана келдик, йигитча.

МУРОД

— Раҳмат, амаки.

Ш О Ф Е Р

— Арзимайти. Буёғини ўзинг топиб бора оласанми?

МУРОД

— Бўлмасачи, минг марта келганман!

Ш О Ф Е Р

— Хўп, ука омон бўл!

МУРОД

(ўзи ёлғиз)

— Ие, ҳеч ким йўқ-ку, кетиб қолишганмикин, йўғ-е, машина поезд билан кетма-кет келди-ку. Балки ҳеч ким чиқмагандир. Бувим касал, тоғам ишда бўлса керак. Ҳай, майли, шуниси ҳам яхши. Ўзим кетавераман. Бай-бай, кун ёнапти шекилли, мунча иссиғ-а. И-и, ана водоправод оқиб турибди. Бир чанқовимни босай.

Олисда Мелиқулнинг овози эшитилади. Мурод сув ичиш билан овора.

М Е Л И Қ У Л

— Қиҳ-қиҳ, ҳа бормисан, э, ҳаром ўлгур, эшак эмас ит экансан. Юргинг келмаса, тур шу ерда!

Бошини устарада қирдирган, эгнида қизил майка, шимининг бир почасини тиззасигача қайириб олган Мелиқул ажабланиб Муродга яқинлашади.

МЕЛИҚУЛ

— Эй!

МУРОД

— Нима?

МЕЛИҚУЛ

— Яқинроқ кел.

МУРОД

— Қимсан? Нима ишинг бор?

МЕЛИҚУЛ

— Оббо, мунча жаҳлинг бурнингни устида турмаса, бер-
китмай қўя қол. Шаҳардансан топдимми?

МУРОД

— Топдинг.

МЕЛИҚУЛ

— Шаҳарликларни таниш осон, ҳаммаси хамирга ўхша-
ган оппоқ бўлади.

МУРОД

— Оғзингга қараб гапир.

МЕЛИҚУЛ

— Нима?!

МУРОД

— Қим хамир?!

МЕЛИҚУЛ

— Секин! Мунча бақирасан, хамир деяётганим йўқ хум-
пар, хамирга ўхшаган деяпман. Анчага келдингми?

МУРОД

— Бир ойга.

МЕЛИҚУЛ

— Ҳа, унгача офтобда пишиб қоласан.

МУРОД

— Э, бор-е!

МЕЛИҚУЛ

— Э, тўхта, тўхта! Яхшиси менга айт, шу ерда битта қиз кўрдингми?

МУРОД

— Қанақа қиз?

МЕЛИҚУЛ

— Қанақа қиз бўларди, бир оёғи чўлоқ!

МУРОД

— Кўрганим йўқ. Ўзим ҳозир келдим.

МЕЛИҚУЛ

(қоровулхонани кўрсатиб)

— Бўлмаса секин бориб анави эшикнинг ойнасидан қарачи, балки ичида ўтиргандир.

МУРОД

— Ким?

МЕЛИҚУЛ

— Оббо, жуда гўл экансан-ку, ким бўларди ўша қиз-да.

МУРОД

— Бор-е, керак бўлса ўзинг қара.

МЕЛИҚУЛ

— Э, тўхта, тўхта қаёққа?

МУРОД

— Ҳа, нима дейсан яна?

МЕЛИҚУЛ

(қоровулхонага қараб)

— Секин, кел, битта қараб юбора қол энди, вой-бу, бир нарса бўлиб қоласанми?

МУРОД

— Үзинг, ўзинг-чи!

МЕЛИҚУЛ

— Бўлмайди-да, сабабини ҳали айтиб бераман. Хўп дея-қол энди, вой-бў, мунча!

Мурод иккиланиб, қоровулхонанинг эшигига боради ва оҳис-та ичкарига қарайди.

МЕЛИҚУЛ

— Ҳа?!

МУРОД

(пичирлаб)

— Ҳеч ким йўқ.

МЕЛИҚУЛ

— Яхшироқ қара.

МУРОД

— Йўқ, ишонмасанг ўзинг келиб қара.

МЕЛИҚУЛ

— Яхши, бери кел, демак келмабди!

МУРОД

— Кимни айтаяпсан?

МЕЛИҚУЛ

— Кимни бўларди, анави қоровул чолнинг неварасини-да, шу ёққа қараб қочганини кўрдим-у, чаққани кетди деб юра-гим чиқиб кетди. Йўқ, хайрият, буёққа келмаганга ўхшайди. Аҳмоқ бўлиб икки чўнтагимни донга тўлдириб юрибман.

МУРОД

— Донни нима қиласан?

МЕЛИҚУЛ

— Анави қафасдаги қушга, қўлга тушсам қушингизга дон олиб келган эдим деб баҳона қилмоқчи эдим.

МУРОД

(қафасдан кўз узмай)

— Ичида қанақа қуш?

МЕЛИҚУЛ

— Бориб қара, э, мунча қўрқмасанг. Бориб қарайвер, чол уёқ-буёққа кетган бўлса ҳали-бери қайтиб келмайди.

Мурод аввал қўрқиб, кейин дадил супачага чиқади. Қафасга интилади, бироқ бўйи етмайди. Қоровулхонанинг ёнида тахланиб ётган яшиқларга қараб, ўйланиб қолади. Мелиқул, оббо, олавер дегандек имо қилади, Мурод иккита яшиқни супачанинг устига қўйиб чиқа бошлайди. Шу пайт олисдан қоровул чолнинг бўғилиб йўталгани эшитиладия, Мелиқул жуфтакни уриб қолади.

МЕЛИҚУЛ

— Қоч, ўлдинг!

МУРОД

— А?! Нега ўламан?!

Мурод орқасига қарайман деб қалқиб кетадию, жонҳолатда қафасга ёпишиб қолмоқчи бўлади. Бироқ, қўли қафаснинг эшигига тегиб кетиб эшик очилиб кетади. Нимадир осмонга пар этиб кўтарилади. Мурод орқага думалаб тушади.

МИРҲАЙДАР ОТА

(олисдан)

— Ҳой, нима гап?

Мурод бирпас эсини йўқотиб, анграйиб қолади. Кейин дик этиб туради-да, ерда ётган халтачасини олиб, Мелиқул қочган томонга югуради.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Оббо, шайтон-е, сал бўлмаса беланги бўларди-я, қизиқ, кимнинг боласи бўлдийкин, кўрениши шаҳарлик болага ўхшайди. Ким бўлдийкин-а!

ПАРДА

ИККИНЧИ ПАРДА

ИККИНЧИ КЎРИНИШ

Рузвон холанинг ҳовлиси. Бостирма айвон. Айвоннинг устунда шода-шода гаримдори, помидори қоқи, том тўла янги солинган туршак, айвоннинг ёнида кўча эшик, кўча эшик ярим очиқ. Олисида қуриган чинор шохида ўтирган лайлак элас-элас кўзга кўринади. Унг томон ошхона, қўшининг девори, пастроқда боққа кирадиган эшик, ҳовлининг ўртасидаги бир туп ўрик ғарқ пишган, таги билан битта бўлиб ётибди. Мурод айвоннинг лабида оёғини осилтириб ўтирибди. Ёнидаги хонтахтанинг устида қанд-қурс, олма-ўрик, бир товоқ қаймоқ. Ошхонадан Рузвон хола коса кўтариб чиқади.

РУЗВОН ХОЛА

— Болагинам-ей, худони қуни тушимга кирасан. Эрталаб ғалати бўлиб тураман-у, бир дадангдан хафа бўламан, бир онангдан. Илҳақ қилмай тез-тез юбориб туришса нима қилади дейман. Ол болам, мана бу ҳам сенга!

МУРОД

— Вой-бў, буви, қорним тўйиб кетди.

РУЗВОН ХОЛА

— Вой, еган овқатинг шуми? Мана бу қовурдоқдан тотинги, қорнинг очиб кетгандир деб бийрон қилиб тўрттагина жаз қовуриб кела қолдим.

Мурод бувисининг кўнглига қараб косага қўл чўзган бўлади.

РУЗВОН ХОЛА

— Ойинг, даданг, ҳаммалиги эсон-омонми? На келишмади?

МУРОД

— Э, буви, дадамнинг иши кўп. Ойимнинг ҳали ўқиши ту-гагани йўқ, эртадан кечгача институтда.

РУЗВОН ХОЛА

— Шунақами? Ҳа майли, омон бўлишсин, на қўлингни артинг?

МУРОД

— Бўлдим, буви, жуда тўйиб кетдим.

РУЗВОН ХОЛА

— Қатиқ ичасанми?

МУРОД

— Йўқ, буви.

РУЗВОН ХОЛА

— Сени келасан деб қатиқ ивитиб қўйибман.

МУРОД

— Бирпас туриб.

РУЗВОН ХОЛА

— Шунақами? Бўлмаса бир боққа кириб чиққин. Тоғанг жияним қўли билан узиб есин деб, тўрт ариққина бодринг эккан эди, бирам бўлдики.

Мурод айвондан тушади, боққа кириб кетади.

РУЗВОН ХОЛА

(Кетидан)

— Бувигинанг ўргилсин. Бўйинг ҳам чўзилиб, нигитча бўлиб қолибсан. Эшикдан кириб келишларингни буванг раҳматли кўрганда наҳ юраги чиқиб кетарди.

Шу пайт эшикдан Мирҳайдар отанинг овози эшитилади.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Ҳой, ким бор?

РУЗВОН ХОЛА

(чўчиб)

— Қим?

МИРҲАЙДАР ОТА

(эшикдан бошини тикиб)

— Мен кампир, мен.

РУЗВОН ХОЛА

— Вой, келинг айланай, келинг. На эшикда турибсиз? Ичкарига киринг.

Қампир шоша-пиша айвондаги кўрпачани қоқиб қайта солади.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Овора бўлманг, кампир, овора бўлманг, мен бирров...

РУЗВОН ХОЛА

— Бир пиёла чой ичинг, айланай, дастурхон тайёр-а!

МИРҲАЙДАР ОТА

— Шунақами? Ҳай, майли.

Чол қопини эшикнинг олдига қўйиб, айвоннинг лабига омонатгина ўтиради.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Қани, омин!

РУЗВОН ХОЛА

— Хуш келибсиз, айланай.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Хушвақт бўлинг, кампир.

РУЗВОН ХОЛА

— Қани, нонга қаранг.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Мен нима гап, нима сўз, бирров хабар олай, деб кирган эдим. Нима бўлди? Қизингиз билан гаплашолдингизми?

РУЗВОН ХОЛА

— Йўқ, айланай, гаплашгани ҳам бўлмади.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Ҳа?

РУЗВОН ХОЛА

— Кўзимга дунё қоронғу бўлиб истансадан кесаму, неврамни ўзи эшикдан «буви» деб кириб келса!

МИРҲАЙДАР ОТА

(ёқасини ушлаб)

— А?!

РУЗВОН ХОЛА

— Ҳа, айланай.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Хайрият-ей, қачон кепти? Нимада кепти?

РУЗВОН ХОЛА

— Мошинада, айланай, мошинада.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Мошинада?

РУЗВОН ХОЛА

— Ҳа!

МИРҲАЙДАР ОТА

— Ана, кампир, боя сизга чатоқлик телеграммада, деб айтмадимми.

РУЗВОН ХОЛА

— Йўқ, айланай, симдаги гап бари рост чиқди. Ойиси Тошкентдан пойизга солиб юборса, бола—бола-да, айланай, сув ичаман, деб тушибди-ю, йўлда пойиздан қолиб кетибди.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Ҳай, ҳай, ҳай, шайтон!

РУЗВОН ХОЛА

— Худонинг обрўи бир инсофли шопир учрабди-ю, шу томонга келаётган экан денг, боламни сизни истансайизга олиб келиб қўйибди.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Оббо шайтон-ей, бир палакати арипти.

РУЗВОН ХОЛА

— Секинроқ айтасизми, айланай, эшикдан кириб кеса тушимми, ўнгимми, деб кўзларимга ишонмайман. Истансадан

келган йигитлар қотиб-қотиб кулишади, денг. Келинингиз, ҳам боя кўчада кўрган эди. Кўнгли тинмай, сиздан сағал бурун бирров кириб кетди. Бечора одамни устида ўлиб бўлади. Узи ҳам асл жувон экан. Қиройи яхшилигидан барака топкур салкам ўн йил ими-жимингизда ўтирди-да.

МИРҲАЙДАР ОТА

(ичидан келган хўрсиниқни аранг қайтариб)

— Ҳа, ўтирди, барака топкур ўтирди. Бироқ, виждон азоби қўймади, кампир. Охири юзимни сидириб бўлса ҳам айтдим: болам, ўғлимнинг хотирасини қилиб шунча ўтирдинг, мингдан-мингга розиман, ёшсан, уй-жой қил, дунёдан ким тоқ ўтипти, дедим.

РУЗВОН ХОЛА

— Сиз ҳам ҳақдостир оталик қилдингиз, айланай.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Шу бўлмаса, билмадим. дард мени букиб қўярмиди. Дард мисоли асов дарё экан. Енгса одам боласини абгор қилиб ташларкан, енгилса сокин жилгадек ювош бўлиб қоларкан. Ҳа, ювош бўлиб қоларкан. Шу бор, боламнинг боласи бор, дардимни енггандай бўламан. Эшикдан шу кириб келса гўё ўғлимнинг нафасини уйимга олиб келгандай бўлади, ўзимга жой тополмай қоламан.

РУЗВОН ХОЛА

— Бот-бот келиб турадими, айланай?

МИРҲАЙДАР ОТА

— Ҳа. Кеча шу ерда эди. Анча йиғи-сиғи қилиб кетди.

РУЗВОН ХОЛА

— Нега, айланай, тинчликми?

МИРҲАЙДАР ОТА

— Тинчлик кампир, тинчлик. Иш важдан келган экан.

РУЗВОН ХОЛА

— Иш важдан?!

МИРҲАЙДАР ОТА

— Ҳа, ишга кирганимни эшитиб, қўйинг, ишламанг ота, беш кунлигиз борми-йўқми, битта сизни боқолмайманми, деб йиғлади-сихтади. Йўқ, болам, нон учун ишлаётганим йўқ, нон учун бўлса ҳукуматнинг пенсаси ҳам етиб ортади. Бу замонда нон учун ишлаган одам боласи кўр бўлади, ишласам қадрим учун, ўғлим... учун ишлайман, десам қани кўнса, қани тушунса.

РУЗВОН ХОЛА

— Ҳа, айланай, киши қоннига эмас, қадрига ишлайди, ҳозир қадрига!

МИРҲАЙДАР ОТА

— Балли, кампир. Мен сизга айтсам, балиқ сув билан, одам меҳнат билан экан. Бўлмади. Уйда ўтиролмадим. Бундоқ танамга ўйлаб қарасам, белимда куч-қувватим бўлатуриб ҳукуматнинг нонини еб ётишим ҳам инсофдан эмас. Тўғри ишхонага бордим. Йўқ, бечоралар дарров аҳволимга тушунишди-ю, шу ишни топиб беришди.

РУЗВОН ХОЛА

— Яхши одамлар экан, айланай, яхши одамларни садағаси кетсанг арзийди.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Ҳа, яхши одамларни садағаси кетса арзийди. Балли. Ҳақ гапни айтдингиз. Истансани ёнида бир парча бўш ер бор. Қолхоз раиси: ота шу ерга у-бу экиб, овуниб юринг, деб бериб қўйган эди. Уша ерга озгина ҳандалак эккан эдим. Тунов кун кириганимда пиёладай-пиёладай бўлиб қолган экан. Пишган бўлса узай, деб полизга ҳали кириб кетаётсам бир бола истансада ўралашиб юрувди. Мени кўриб орқа-ўнгига қарамай қочиб қолди. Қирғийни томоша қилаётган экан, мени уришиб беради, деб қўрқиб кетди шекилли. Орқасидан жилла қишлоқ боласига ўхшамаганига неварангизмикин, деб бир кўнглимдан ўтувди-я.

РУЗВОН ХОЛА

— Буни қаранг!

МИРҲАЙДАР ОТА

— Уша экан-да.

РУЗВОН ХОЛА

— Уша, айланай, ўша!

МИРҲАЙДАР ОТА

— Ҳа, илоҳим умри узоқ бўлсин. Хўп, мен турай бўлмаса.

РУЗВОН ХОЛА

— Ҳа, ўтирувдиз-да, айланай.

МИРҲАЙДАР ОТА

(қопидан ҳандалак олади)

— Ҳали неварам ҳам овқатини сузолмай, тиқ этса эшикка қараб ўтиргандир. Манави неварангизга.

РУЗВОН ХОЛА

— Вой, бу нимаси айланай, овора бўлиб.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Бе, овораси борми, уйма-уй юриб кўчанинг бошидан улашиб келаяпман. Бола кўнгли дунё, шуларни хурсанд бўлгани қолади, кампир.

РУЗВОН ХОЛА

— Қам бўлманг, айланай.

МИРҲАЙДАР ОТА

(қўшининг деворига ишора қилиб)

— Манави янги қўшнингизнинг боласи,..

РУЗВОН ХОЛА

— Мелиқулми?

МИРҲАЙДАР ОТА

— Ҳа, ҳа, ўша шекилли, кўчада турган экан, бери кел, десам, шайтон, қочиб кетди. Қўлига ҳандалак бериб, эшакни эгасига элтиб бер, демоқчи эдим. Темир йўлнинг орқасида

Матқобил чилангар бор, оёғи ногиронроқ одам, эшак ўшани-
ки экан.

Шу пайт ранги опшоқ оқарган Жамила киради.

ЖАМИЛА

— Ота?!

МИРҲАЙДАР ОТА

— Ҳа, қизим?

ЖАМИЛА

(ўпкаси тўлиб)

— Бояндан бери қидираман. У эшикка кирсам ҳозир чи-
қиб кетдила, дейишади, бу эшикка кирсам ҳозир...

МИРҲАЙДАР ОТА

— Тинчликми, болам?

Жамила ўзини аранг тутиб, кампирга бир қараб олади-да,
чолнинг қулогига пичирлайди. Бирдан чолнинг авзойи ўзга-
ради.

МИРҲАЙДАР ОТА

(титраб)

— А?! Нима? Келдими? Ўзи?

ЖАМИЛА

(бувасининг авзоини кўриб қўрқиб кетади)

— Келди, бува учиб келди.

РУЗВОН ХОЛА

(ҳеч нарсага тушунолмай)

— Тинчликми, айланай?

МИРҲАЙДАР ОТА

(талмовсираб)

— Ҳа, ҳа... Тинчлик кампир, тинчлик. Қани юринг, қизим.
Ота-бола олдинма-кетин шошиб-пишиб чиқиб кетишади. Кам-

пир уларнинг орқасидан кўчага чиқади ва ҳуши учиб қараб қолади.

Икки чўнтаги, икки қўли бодрингга тўла Мурод боғдан чиқади.

РУЗВОН ХОЛА

(ҳовлига киратуриб)

— Илоҳим тинчлик бўлсин-е!

МУРОД

— Буви!

РУЗВОН ХОЛА

— Ҳа, болам?

МУРОД

— Қўлиздаги нима?

РУЗВОН ХОЛА

— Ҳандалак болам, ҳандалак.

МУРОД

— Кимга?

РУЗВОН ХОЛА

(кулиб)

— Вой, сенга-де, кимга бўларди.

МУРОД

(ҳандалакни олиб ҳидлайди)

— Қаердан олдингиз, буви?

РУЗВОН ХОЛА

— Мирҳайдар отанг бериб кетди, болам.

МУРОД

— Ким?

РУЗВОН ХОЛА

— Истанса қоровули-чи, ўша киши-да, болам.

Мурод ялт этиб бувисига қарайди, бироқ шубҳаси ўринсизлигини кўриб хогиржам айвонга чиқади. Ҳандалакни сўйиб оғзини тўлатиб ея бошлайди. Кампир бирпас жилмайиб не-

варасини кузатиб туради-да, сўнг ошхонага ўтиб кетади. Мурод ҳандалакни еб бўлиб айвоннинг устонидаги похол қалпоғини олади, секин кўчага чиқа бошлайди.

РУЗВОН ХОЛА

(ошхонадан)

— Муроджон!

МУРОД

— Нима, буви?

РУЗВОН ХОЛА

— Қаёққа, болам?

МУРОД

— Далага. Уйнаб келаман.

РУЗВОН ХОЛА

(ошхонадан чиқиб)

— Ҳай, ҳай, ҳай, шу иссиқда-я.

МУРОД

— Нима қипти?!

РУЗВОН ХОЛА

— Қўй, болам. Йўлдан келгансан, ўрикнинг тагига шолча солиб дамингни олиб ёт. Шаҳар боласи нозик бўлади. Офтоб тегиб ўтирмасин. Далага кечқурун, кун қайтганда борарсан.

Мурод қовоғини солиб, айвондан шолчани йиғиштира бошлайди.

РУЗВОН ХОЛА

— Зерикдингми, болам?

МУРОД

— Нега зерикар эканман.

РУЗВОН ХОЛА

— Мелиқулни чақириб берайми?

МУРОД

— Мелиқулиз ким?

РУЗВОН ХОЛА

(кулиб)

— Янги қўшнимнинг тиниб-тинчимаган сен тенги ўғли бор. Уша бөлам, Мелиқул, ҳо Мелиқул!

МЕЛИҚУЛ

(девор орқасидан)

— Нима, хола?

РУЗВОН ХОЛА

— Буёққа чиққин, болам. Муроджон ўртоғинг келган.

МЕЛИҚУЛ

(девор орқасидан)

— Ҳозир!

Қампир ошхонага кириб кетади. Мурод шолча ёзмоқчи бўлиб ўрикнинг тагини супура бошлайди. Девордан Мелиқул қарайди.

МЕЛИҚУЛ

(ҳиринг-ҳиринг кулиб)

— Ҳо, буралиб-буралиб супуришларини. Ҳой, яхши қиз, битта менга қаранг. Ойимнинг ўсмаларидан олиб чиқиб бераман.

МУРОД

(бошини кўтариб)

— Ие?!

МЕЛИҚУЛ

(кўзларини катта-катта очиб)

— Сенмисан?!

МУРОД

— Ҳа!

МЕЛИҚУЛ

— Ҳозир Мурод, тўхтаб тур.

Мелиқул девордан ошиб тушади.

МЕЛИҚУЛ

— Оббо сен-ей, боя дарров қуён бўлибсан-да.

МУРОД

— Ўзинг-чи?!

МЕЛИҚУЛ

— Менми? Мен станциянинг ёнидаги жин кўчага уриб кетдим.

МУРОД

— Шунақами?

МЕЛИҚУЛ

— Ҳа.

МУРОД

— Э, мен ҳам айтдим-а!

МЕЛИҚУЛ

— Жиннимисан, эшакнинг оёғи билан қочиб бўлармида?

МУРОД

— Рост.

МЕЛИҚУЛ

— Орқангдан шунча қақираман, қани қарасанг. Роса юрагинг чиқиб кетган экан-да.

МУРОД

— Ҳеч-да.

МЕЛИҚУЛ

— Тўғрисини айтавер.

МУРОД

— Ўзинг ваҳма қилмаганингда ҳеч қочмас эдим.

МЕЛИҚУЛ

— Нима?!

МУРОД

— Ҳа.

МЕЛИҚУЛ

— Э, менга раҳмат де.

МУРОД

— Нега энди.

МЕЛИҚУЛ

— Қоч демаганимда-чи, иккала қулоғингни станцияда ташлаб келардинг. Ишонмайсанми? Бир марта битта болани чап қулоғиними, ўнг қулоғиними, эсимда йўқ, ишқилиб битта қулоғини кўзимнинг олдида шартта суғуриб олиб «ма» деб қўлига берган ўша чол!

МУРОД

— Обқоч-е!

МЕЛИҚУЛ

— Ёлғон гапирётган бўлсам, эшагим ҳаром ўлсин. Сени ҳали унга ишинг тушган эмас-да. Билмайсан.

МУРОД

— Кимга?

МЕЛИҚУЛ

— Станция қоровулига-да. Унинг дастидан «дод» демаган бирорта бола йўқ. Ҳаммаси безиллаб туради.

МУРОД

(ишонқирамай)

— Бе...

МЕЛИҚУЛ

— Ҳа, шу чолга ҳайронман. Товба, ишдан келади-ю, кўчанинг у бошидан-бу бошигача эринмай сув сеиб супиради.

Кейин эшикнинг тагига чиқиб ўтириб олади. Ана ундан кейин кўчадан ўтиб кўрчи, балага қоласан. Олдига чақириб олиб тергайди-я! Нега қулоғинг кир, оёғингнинг қатирмочини қара, нега кўйнагинг йиртиқ. Биров билан нима ишинг бор, ундан кўра туршак сўриб ёт. А, Мурод? Бу ҳам майли, майда-чуйда ғишми, болаларнинг чўнтагидан тушиб қолган михми, кўзига нима кўринса териб юради: исроф бўлармиш. Қишлоқда ўзи битта шунақа чол. Мана, сенинг бувинг...

МУРОД

(гапни бўлиб)

— Ҳа? Менинг бувимга нима қилибди?

МЕЛИҚУЛ

— Яхши дейман-да. Қари одам бўлса ҳам яхши. Биров билан иши йўқ. Қачон қарасанг ошхонада. Овқат пиширганипиширган.

Шу пайт ошхонадан Рузвон холанинг овози эшитилади.

РУЗВОН ХОЛА

— Ҳой, Мелиқул!

МЕЛИҚУЛ

(ошхонага яқин боради)

— Нима, хола?

РУЗВОН ХОЛА

(ичкаридан)

— Хамир қоратуриб эсимга тушиб кетибди. На бировни қақшатиб, эшагини тортиб олдинг?

МЕЛИҚУЛ

— Қачон?

РУЗВОН ХОЛА

— Қўй-е.

МЕЛИҚУЛ

— Қим айтди?

РУЗВОН ХОЛА

— Ана, ишонмасанг қоровулдан сўра, Жамиладан сўра. Истансада бола бечорани уввос солиб йиғлаганини кўзим билан кўрмасам ишонмасдим-а. Яхши эмас, болам. Қайтариб бер, хўпми?

МЕЛИҚУЛ

(тўнғиллаб орқасига қайтади)

— Бувинг ҳам айнибди. Ноппа-нозандай кампир эди-я.

МУРОД

— Э, нима деяпсан?

МЕЛИҚУЛ

— Бувингда айб йўқ, ўша чол айнитган. Ҳали кўчада турсам алдаб чақиряпти. Ура қочиб қолдим. Кейин кўчада туриб-туриб шу ёққа кириб кетди. Сен кўрдингми, Мурод?

МУРОД

— Йўқ, боғда эдим, ҳандалак ташлаб кетибди.

МЕЛИҚУЛ

(ҳингиллаб, бармоғини пешонасига ниқтаб)

— Озгина манавинақа. Тушундингми? Томорқасига нима экса, ҳаммага улашиб юрармиш. Эси жойида бўлса паққа-паққа сотиб пулига эшак... Йўғ-е, хачир олиб минмайдими? Жамила ҳам худди ўзи? Қачон бўлса...

МУРОД

— Жамиланг ким?

МЕЛИҚУЛ

— Ким бўларди. Қоровулнинг невараси. Боя станцияга ўшани қидириб борувдим-да. Ҳали сенга нега қидириб борганимни кейин айтиб бераман, деган эдим-ку, эсингга тушдими? Эшак миниб юрсам Жамила сой бўйида китоб ўқиб ўтирган экан. Қарасам ёлғиз. Биласанми, худди эшакдай ити бор. Қаерга борса кетидан пойлаб юради. Тўғриси, ҳеч нарсадан қўрқмасам ҳам итдан ўлгудай қўрқаман. Сал берироқда эшакдан тушиб олдига бордим. Овозимнинг бориचा «воҳ» десам, шалоп этиб сувга тушиб кетса бўладими?

МУРОД

(кесатиб)

— Бўлади!

МЕЛИҚУЛ

(кулгидан тўхтаб, кўзларини ола-кула қилиб)

— Ҳа, нега кесатасан!

РУЗВОН ХОЛА

— Мелиқул, буёққа кел, болам.

МЕЛИҚУЛ

(энсаси қотиб)

— Оббо! Мунча чақириб қолди бувинг-а! Ҳа, нима дейсиз!

РУЗВОН ХОЛА

— Болам, нега кап-катта одамни ранжитдинг-а?

МЕЛИҚУЛ

— Нима деяпсиз хола, кимни хафа қипман.

РУЗВОН ХОЛА

— Бечора, анави Мирҳайдар отанг кўчада кўриб чақирса уйга қочиб кириб кетибсан-а! Сенга ҳандалак олиб келган экан.

МЕЛИҚУЛ

(ажабланиб)

— Менга-я! Атайлаб-а!

РУЗВОН ХОЛА

— Ҳа, болам.

МЕЛИҚУЛ

(хохолаб)

— Бўлмаган гап. Биламан, айёр чол, мени алдаб қулоғимдан чўзмоқчи эди.

РУЗВОН ХОЛА

— Қўй, унақа дема, болам... Оппоқ соқоли билан нега сени алдар экан. Мирҳайдар отанг олтмиш йилдан бери деҳқончилик қилса, ҳар йили уч-тўрт ариқ ҳандалак экиб, олдини болаларга улашар экан.

МУРОД

(ошхонага яқинлашиб)

— Нега буви?

РУЗВОН ХОЛА

(хўрсиниб)

— Э, сўрама болам, бечора Мирҳайдар отанг укаси билан жуда ёш етим қолган экан. Ака-ука бойларнинг молини боқиб кун кўрар экан. Бир кун укаси булоқдан сув олиб келгани кетиб қайтиб келмапти. Қидириб шўрликни битта ҳандалакни маҳкам бағрига босганча чала жон ҳолда полиздан топиштипти. Бутун аъзойи-бадани калтақдан мўматалоқ бўлиб кетган. Бечора бола ўзига келмай уч кун деганда ўлган экан. Шунақа болам, одам одамни танимайдиган замонлар ҳам бўлган.

МУРОД

— Кўрдингми? Сен бўлсанг...

МЕЛИҚУЛ

— Ҳа, эй, нима мен?

МУРОД

— Эҳ, калла!

Шу пайт эшик қаттиқ тақиллайди.

РУЗВОН ХОЛА

(ошхонадан бош чиқариб)

— Ҳой, ким?

ПОЧТАЛЬОН ОВОЗИ

— Хола, қўшнингизникида ҳеч ким йўқ шекилли, товуш бермаяпти. Шу хатни олиб қўйинг.

РУЗВОН ХОЛА

— Ҳой, Мелиқул қара-чи, болам, хат тагин сизларга бўл-масин.

Мелиқул югуриб чиқади ва қўлида хат билан киради.

МЕЛИҚУЛ

— Адамдан!

Хатни шошиб очади ва ўқий бошлайди-ю, бирдан ғалати бў-либ қолади.

МЕЛИҚУЛ

— Тополмабтилар. Эҳ, аттанг.

МУРОД

— Нимани?

МЕЛИҚУЛ

(хомуш)

— Биласанми, Мурод...

МУРОД

— Нима?

МЕЛИҚУЛ

(ошхонага бир қараб олади)

— Ҳеч кимга айтмайсанми?

МУРОД

— Йўқ.

МЕЛИҚУЛ

— Ҳатто бувингга ҳам-а!

МУРОД

— Йўқ дедим-ку!

МЕЛИҚУЛ

— Мени кичкина, икки яшарлигимда бургут олиб қочган экан.

МУРОД

— Нима? Бургут?!

МЕЛИҚУЛ

— Ҳа, ойим билан адам Жиззах тоғларида юришганда мени бир сайхонга ўтказиб қўйишган-у, ўзлари ишга алаҳсиб кетишган. Мен эмаклаб жуда олисга кетиб қолганман. Шунда мени бургут олиб қочган экан. Бундоқ қарашса, бургут мени чангаллаб тоғнинг тепасига олиб чиқиб кетаётган эмиш. Шу пайт тоғнинг нариги томонидан кимдир бургутга ўқ узибди-ю, чала жон бургут оғир-оғир қанот қоқиб, пастга шўнгибди..

МУРОД

(ҳуши оғиб)

— Вой, Вой! Қим экан?

МЕЛИҚУЛ

— Ҳамма гап шунда-да. Ойим ҳам, адам ҳам ман билан овора бўлиб кетиб роса бир ҳафтадан кейин эсига келиб овчини қидирган. Бироқ, топишолмаган. Дадам Жиззахга ҳар борганда ўшани қидиради.

МУРОД

(ҳамон ўзига келолмай)

— Шу... гапларинг ростми-а? Ҳаммаси-я!

МЕЛИҚУЛ

— Бўлмасам-чи, вой, эй, сенга ёлғон гапирармидим-а!

МУРОД

— Э, бор-е, гапларингга оғзимни очиб ўтирибман-а!

МЕЛИҚУЛ

— Ишонмайсанми?

МУРОД

— Билиб турибман, мени лақиллатаяпсан.

МЕЛИҚУЛ

— Эҳ, ўзим ҳам ишонмайсан деб ўйлаган эдим. Тўғриси-чи, баъзан ўзимнинг ҳам ақлимга сиғмайди шу. Юр!

МУРОД

— Қаёққа?

МЕЛИҚУЛ

— Уйда ўтириб нима қиласан. Юр, далани кўрсатаман. Эшак минамиз.

МУРОД

— Э-э, қўйсанг-чи!

МЕЛИҚУЛ

— Вой-ей, ўшанга хафа бўлиб ўтирибсанми, аллақачон қайтиб келган.

МУРОД

— Нима?

МЕЛИҚУЛ

— Нима бўларди, қирғий-да!

МУРОД

— Қафасдаги қирғиймиди?

МЕЛИҚУЛ

— Ҳа, ўзи ҳам қирғиймисан қирғий-да. Аммо бир кўзи кўр, нега кўр бўлиб қолган ҳеч ким билмайди. Бунақа қирғий қишлоқда битта!

МУРОД

— Қайтиб келмаган бўлса-чи?

МЕЛИҚУЛ

— Вой, сен қизиқ экансан-ку. Қўлга ўргатилган қирғий бўлади-ку, қайтиб келмайдими. Ё уйига учиб келган ё қафасда ўтирибди. Ишонмайсанми, юр, бориб кўриб келамиз.

МУРОД

— Узоқми?

МЕЛИҚУЛ

— Йўқ, жуда яқин, бирпасда гир этиб борамиз.

МУРОД

— Борардим-у, бўлмайди-да, бувим чиқармайди, офтоб тегармиш!

МЕЛИҚУЛ

(ошхонага яқинлашади)

— Кампир хола, Мурод мен билан борса майлими?

РУЗВОН ХОЛА

(ошхонадан чиқиб)

— Ҳой, ҳой, шу иссиқда-я, қаёққа?

МЕЛИҚУЛ

— Эшагини бериб келайлик, ўзингиз айтдингиз-ку.

РУЗВОН ХОЛА

(иккиланиб)

— Чин сўзингми, ё менга йўлини қилаяпсанми?

МЕЛИҚУЛ

— Чин сўзим хола!

РУЗВОН ХОЛА

— Майли борақол, Муроджон, аммо-лекин офтобда кўп юрманглар хўпми?

МЕЛИҚУЛ

— Бўлмасачи, офтобда юриб жинни бўпмизми, қани Мурод, юр, кетдик.

Мурод билан Мелиқул чопқиллаб чиқиб кетишади. Кампир уларнинг орқасидан қараб қолади.

РУЗВОН ХОЛА

— Ҳа, Мелиқул шўх бўлса ҳам жилла унақа ёмон бола эмас!

ПАРДА

УЧИНЧИ ПАРДА

УЧИНЧИ КЎРИНИШ

Чап томон кўча. Унг томон Мирҳайдар отанинг ҳовлиси. Ҳовлининг бир чеккасида итнинг ини ҳам кўзга ташланиб турибди. Ҳовли ўртасида кир тоғора, икки палён ўтиннинг устида янги ювилган, бироқ ҳали дорга ёйилмаган бир тўда кир. Жамила кўча томонда деворга ёпишиб ўтган тол билан ҳовлининг ичкарасига тортилган арқонга кир ёяпти.

Олисдан болаларнинг овози эшитилади.

МУРОД

— Ие, темир йўлнинг нарёғида туради деган эдинг-ку!

МЕЛИҚУЛ

— Ким?

МУРОД

— Ким бўларди, эшакнинг эгаси-да.

МЕЛИҚУЛ

— Ҳа деган бўлсам нима қипти?

МУРОД

— Бормаймизми?

МЕЛИҚУЛ

(*хоҳолаб*)

— Вой, сен аммамнинг бузоғи экансан-ку, бояги гапларимга чиппа-чин ишондингми? Оббо, сен-ей, йўлини қилдим-да, бўлмаса буving сени кўчага чиқарармиди!

МУРОД

— Эшакни қайтариб бермайсанми?

МЕЛИҚУЛ

— Э, нима деяпсан, шундоқ эшакни-я, ҳали эсимни еганим йўқ. Бу эшакка иккита қовун берганман-а. Биласанми, бу гал тоққа адам билан бирга кетаман. Тоғда эшак билан юриш осон бўларкан. Энди... ўзим ўша овчини қидираман, билдингми, қани эшакдан туш!

МУРОД

— Ие, ахир...

МЕЛИҚУЛ

— Ие-пиеси йўқ, эшакдан туш. Ҳозир ем берайлик, яна минамиз. Эшак ем егунча ғир этиб Жамиланинг олдига кириб, қирғийни кўриб чиқамиз.

Мурод ҳайрон бўлганча Мелиқулнинг кетидан эргашиб, эшикка яқин келади. Мелиқул эшикни тақиллатади.

МЕЛИҚУЛ

— Жамила, ҳой Жамила!

ЖАМИЛА

(ҳовлидан)

— Ҳа, нима дейсан?

МЕЛИҚУЛ

— Ем олиб чиқ, эшак тўхтаб қолди.

ЖАМИЛА

— Бор-е, нима малагинг борми, бир олапарни қўйиб юбораман, додингни беради.

МЕЛИҚУЛ

(Муродга)

— Кўрдингми? Худди бувасини ўзи. Одамгарчилик нималигини билмайди, доим жаҳли бурнининг устида туради. Жамила!

ЖАМИЛА

— Нима?

МЕЛИҚУЛ

— Эшикни оч.

ЖАМИЛА

— Очмайман!

МЕЛИҚУЛ

— Очмайсанми?!

Мелиқул эшикка ёпишади, Жамила миқ этмайди. Бу унга алам қилади. Олазарак бўлиб деворга ёпишиб турган толга ўрмашиб чиқади-да, ҳовлига тортилган арқонни узиб юборди. Бир дор кир ер билан битта бўлади. Мелиқул пастга тушганда ичкаридан Жамиланинг ҳўнграб йиғлагани эшитилади.

Ж А М И Л А

(йиғлаб)

— Бола бўлмай кет. Қачон қараса ҳаммани қақшатиб юрасан.

М У Р О Д

— Яхши қилмадинг, Мелиқул. Бечора не ҳасратда ювган.

М Е Л И Қ У Л

— Ярим челақ ем олиб чиқса эт-бети камайиб қолармиди?

М У Р О Д

(зардаси қайнаб)

— Ие, сеники қизиқ-ку, бермаса зўрликми?

М Е Л И Қ У Л

— Э-э, сен нега ёнини олиб қолдинг, ҳаммаси сени деб бўлдику.

М У Р О Д

— Мени-я?!

М Е Л И Қ У Л

— Ҳа сени, қирғийни ким қўйиб юборди, а? Оҳ, жойига учиб келганмикин деб йиғлаб ўтирган ким? Мен аҳмоқ бўлсам олиб бориб кўрсатақолай, хотиржам бўлсин деб, иссиқда лўкиллаб юрибман.

Шу пайт эшик очилиб, ичкаридан кўзлари йиғидан қизарган Жамила чиқади.

Ж А М И Л А

— Қирғий учиб келган. Уйда. Инида ўтирибди.

МЕЛИҚУЛ

— Ана, айтмадимми, ўргатилган бўлгандан кейин қаёққа борарди. Учиб жойига келади-да. Қани юр, Мурод кўриб чиқамиз, ҳой, Жамила, анави олапаринг боғлиқми?

ЖАМИЛА

— Қўрқма, киравер!

Мелиқул остонадан ҳатлаши билан тақ этиб эшикни ёпиб олади.

ЖАМИЛА

— Ҳаҳ, қўлга тушмас экансан, қочаман деб овора бўлма, олапар почангдан олади.

МЕЛИҚУЛ

— Э, ҳазилингни қўй. Ановини эшикнинг тагидан ол, мен чиқиб кетай.

ЖАМИЛА

— Сен билан ҳазиллашгани вақтим йўқ.

Жамила шоша-пиша уйга ўтиб кетади. Мелиқул у ёқ-бу ёққа аланглаб, деворга яқинлашади.

МЕЛИҚУЛ

— Мурод, нега хиринглайсан, нима маймун ўйнатаяпманми?

МУРОД

— Йўқ, ўзинг маймун бўлиб ўйнаяпсан.

МЕЛИҚУЛ

— Э, бўлди, кулгини йиғиштир, мен лип этиб деворга чиқаман, қўлимдан тортиб юбор.

МУРОД

— Эшик-чи?

МЕЛИҚУЛ

— Бўлмайди, анави барзанги бор, эшикни очишим билан почамдан тортади.

Мелиқул секин деворга қўл чўзади. Шу пайт қоп кўтариб,
Жамила яқинлашади. Мелиқул уни кўрмайди.

Ж А М И Л А

— Ҳа, Мелиқул, йўл бўлсин?

М Е Л И Қ У Л

— Нима? Уйга!

Ж А М И Л А

— Манави қопни ол, қўрқма, бирпас туриб ўзим эшикни
очиб чиқариб юбораман.

М Е Л И Қ У Л

— Қопни нима қиламан?

Ж А М И Л А

— Қирларни йиғиб оласан.

М Е Л И Қ У Л

— Э, бор-е!

Ж А М И Л А

— Қилмайсанми? Олапар!

Ит ириллаб ўрнидан туради. Мелиқулга яқинлаша бошлайди.
Мелиқул ранги ўчиб, ердаги қопни олади, икки кўзини итдан
узмай ерда сочилиб ётган қирларни йиғиштириб қопга сола
бошлайди.

Ж А М И Л А

— Тез-тез бўл!

М Е Л И Қ У Л

(йиғиб бўлиб)

— Мана! Энди эшикни оч!

Ж А М И Л А

— Ие-ие, йўл бўлсин!

М Е Л И Қ У Л

— Ҳа?!

ЖАМИЛА

— Қопни кўтар, сойга борасан.

МЕЛИҚУЛ

— Сойда нима қиламан?

ЖАМИЛА

— Бир кулча совун бераман, кирларни қайтадан гупиллатиб ювиб келасан.

МЕЛИҚУЛ

— Нима, нима? Ҳой, индамаганга ҳаддингдан ошаверма, бир соламан!

ЖАМИЛА

— Қўлингни кўтариб кўр-чи, олапар узиб олади. Жаҳли ёмон бир ёпишса борми!

МЕЛИҚУЛ

— Эй, ҳазилнингни қўй.

ЖАМИЛА

— Ҳазиллашаётганим йўқ, бўл тез. Бормайсанми? Олапар!

Ит яна ириллаб ўрnidан туради. Мелиқул жонҳолатда қопни орқалайди ва эшик томон юради.

МЕЛИҚУЛ

(ўзича)

— Майли, эсон-омон эшикка чиқиб олай. Ўзим биламан.

ЖАМИЛА

— Ҳа, нега қоққан қозиқдай турибсан.

МЕЛИҚУЛ

— Майли, эшикни оч.

ЖАМИЛА

— Ҳа, энди ўзингга келдинг.

Жамила эшикни очади. Мелиқул кучага чиқади. Орқасига қопни улоқтириб юбормоқчи бўлади-ю; итнинг яна ириллаганини эшитиб, турган ерида қотиб қолади.

МЕЛИҚУЛ

— Ҳой, Жамила!

ЖАМИЛА

— Яна нима дейсан?

МЕЛИҚУЛ

— Анови барзангини олиб қол.

ЖАМИЛА

— Бекор айтибсан, биргалашиб сойга бориб келади.

МЕЛИҚУЛ

— А? Нима, нима?

ЖАМИЛА

— Бир ўзинг зеркиб қоласан.

МЕЛИҚУЛ

— Олиб қол деяпман, олиб қол!

ЖАМИЛА

— Шунақами? Олапар!

Ит Мелиқулга яна ириллайди. Мелиқулнинг жон-пони чиқиб кетиб, қопга ўтириб қолади.

ЖАМИЛА

— Ҳа, нега энди ялпайиб ўтириб олдинг? Қирни ювиб келгандан кейин ўтириб дам олсанг ярашади. Тур!

МЕЛИҚУЛ

(ўзича)

— Майли, кир-пири билан қопни сойга оқизиб юбораман.

ЖАМИЛА

— Бир нарса дегандай бўлдингми?

МЕЛИҚУЛ

— Йўқ! Қўлга тушасан-у, қулоғингни тагига солмасам, Мелиқул отимни бошқа қўяман, юр Мурод!

ЖАМИЛА

— Мурод бормайди!

МЕЛИҚУЛ

(қиққириб)

— Ҳа! Муродда нима ўчинг бор?!

ЖАМИЛА

— Муродда ўчим йўқ. Илтимосим бор. Томга чиқиб арқонни боғлаб тушади. Кўча чангитганинг етар, анови турқи совуқ эшакни эгасига бериб келсин. Уйини тушунтириб бераман.

Мелиқул ғазаб билан қопни елкасига олади. Бир нима демоқчи бўлиб оғиз очади-ю, бироқ тили калимага келмай, тез-тез сой томон ўтиб кетади.

ЖАМИЛА

— Мурод?

МУРОД

— Нима?

ЖАМИЛА

— Ие, йиғладингми, нега кўзинг қизариб кетган?

МУРОД

— Йўқ, кулавериб кўзимдан ёш чиқиб кетди.

ЖАМИЛА

(лабини буриб)

— Буни ҳеч куладиган жойи йўқ, қани ичкарига юр. Муроднинг ранги ўчиб, довдираб қолади. Сўнг қўрқа-писа ичкарига киради. Жамила унинг аҳволидан ҳайрон.

ЖАМИЛА

— Нима бўлган сенга?

МУРОД

— Йўқ, ўзим.

ЖАМИЛА

— Вой-ей, нега оёғинг қалтираб кетаяпти?

МУРОД

— А?! Ўзим, оёғим қалтироқ бўлиб туғилганман.

ЖАМИЛА

(кулиб юборади)

— Вой сен-ей, олапардан қўрқяпсанми? Қўрқма, олапар Мелиқул билан бирга кетди-ку. Сен ҳозир...

МУРОД

(шоша-пиша)

— Хўп!

ЖАМИЛА

(энсаси қотиб)

— Бор-е, сенга бир бало бўлганми, эшакни ол, темир йўлдан ўтиб ўнг қўлдаги биринчи кўк эшикни очиб, эшакни ичкарига киритиб юбор-у дарров, орқангга қайт.

МУРОД

— Хўп.

Мурод зинғиллаганча кетади. Жамила қайтиб ҳовлига киради. Уйдан Мирҳайдар ота чиқади.

МИРҲАЙДАР ОТА

(маънос)

— Жамила, қизим?

ЖАМИЛА

— Нима, ота?

МИРҲАЙДАР ОТА

— Қирғийнинг кўзини бойлаб қўйдим. Олдига борма, ҳуркиб ўтирмасин. Сен овқатингни сузиб, ичабер. Мен... дўхтир болага бориб келай-чи, зора бирон маслаҳат берса.

ЖАМИЛА

— Хўп ота.

Чол кўчага чиқиб кетади. Жамила ёлғиз. Эшик олдидаги тўнкага ўтириб, бир нуқтага тикилиб қолади.

ЖАМИЛА

— Бечора. Ҳар куни отамдан аввал уйга учиб келарди. Мен уни кўриб дарров кўчага чиқардим. Отам ўзларида йўқ суюниб кетардилар. Ишдан минг чарчаб келаётган бўлсалар ҳам, мени кўришлари билан кулиб қўярдилар. Менга кўзлари тушар-тушмас олисдан: қушинг учиб келдими, қизим, деб сўрардилар. Қуш эса то мен отам билан ҳовлига кирмагунимча айвоннинг томида кутиб ўтирарди. Бизларни кўргач, инига кириб кетарди. Отамни жуда қизиқ одатлари бор. Доим аввал қирғийни овқатлаштириб, кейин ўзлари овқатга ўтирардилар. Ота, нега унақа қиласиз, десам адангни ҳам... шунақа одати бор эди, дейдилар.

Шу пайт эшикдан Муроднинг овози эшитилади.

— Жамила!

ЖАМИЛА

(кафти билан кўзларини артиб, эшикка чиқади)

— Ҳа.

МУРОД

— Эшакни киргизиб юбордим.

ЖАМИЛА

— Яхши қилибсан.

МУРОД

— Мелиқул келмадими?

ЖАМИЛА

(йўлга қараб жилмаяди)

— Ана, келаяпти.

Қоп кўтарган Мелиқул кўринади. Мурод Мелиқулга ёрдам-лашмоқчи бўлиб олдига югуради.

М Е Л И Қ У Л

— Яқинлашма Мурод! Бу ит эмас, эшак экан. Бирпас дам олдирмади-я. Энди дам олай десам, бурнимнинг тагида ирил-лайди.

Ма, Жамила. Қопингни ол!

Ж А М И Л А

— Ие, энди буни дорга ёй.

М Е Л И Қ У Л

(йиғламсираб)

— Еймайман.

Ж А М И Л А

— Бекоргинани каттасини айтибсан. Қандоқ бўлса ўшан-доқ қилиб қўясан. Учгача санайман. Агар қилмасанг ўзинг-дан ўпкала. Бир, икки...

М Е Л И Қ У Л

— Мурод қарашиб юборсин.

Ж А М И Л А

— Майли, Мурод, қарашиб юборақол э, э, э. Ҳеч қўлла-ринг қовушмаяпти-ку! Қўя қолларинг ўзим ёйиб қўяман Олапар, жим ёт!

Ит бир-икки гиншиб, жим қолади. Мелиқул ер тагидан Жамилага қараб қўяди-ю, индамай бошлашиб кўчага чиқади.

М Е Л И Қ У Л

— Урардим-у... бўлмади. Қўлимни кўтаролмадим.

М У Р О Д

— Бечорага қийин экан.

М Е Л И Қ У Л

— Қийин ҳам гапми! Ҳамма ишни бир ўзи қилади, бир ўзи-я!

Ж А М И Л А
(остонага чиқиб)

— Мелиқул!

Болалар ажабланиб тўхташади. Жамила уларга яқин келади.

Ж А М И Л А

— Мелиқул, кел, урақол, урмасам отимни бошқа қўяман деб қасам ичгансан, барибир пайт пойлаб ўч оласан, биламан, айтганингни қиладиган боласан.

М Е Л И Қ У Л
(ерга қараб)

— Нима, бир-икки марта қиз болани урганимни кўрган-мисан?

Ж А М И Л А

— Йўқ.

М Е Л И Қ У Л

— Бўпти-да!

Жамила югуриб уйига кириб кетади. Мелиқул кетидан анчагача қараб қолади. Шу пайт Мирҳайдар ота ва кичкина чемоданча тутган Собиржон кўринади. Болалар ўзларини четга олишади.

М И Р Ҳ А Й Д А Р О Т А

— Бир иложини қилинг, дўхтир болам, яхшилигингизга хизмат қилай, бечора қирғийни ҳолини кўриб, юрагим эзилиб кетди!

Улар ҳовлига кириб, ичкарига ўтиб кетишади. Мелиқулнинг бирдан авзойи ўзгаради, ғалати бўлиб, эшикнинг тирқишидан мўралайди. Мурод ажабланиб, унга яқин келади.

М У Р О Д

— Мелиқул?! Юр кетмаймизми?

М Е Л И Қ У Л

— Ҳозир... ҳозир, ҳозир Мурод.

МУРОД

— Ҳой, сенга нима бўлди?

МЕЛИҚУЛ

— Мурод... биласанми... мен.

МУРОД

— Гапир, нега қалтирайсан?

МЕЛИҚУЛ

— Ҳали... станцияда қирғийни учуриб юборганинда, мен...

Мирҳайдар ота билан доктор қайтиб чиқиб, ҳовлида, эшикка яқин жойда тўхташади.

СОБИРЖОН

— Аттанг, қиррали тош экан, қорачиғига зиён етказмаганмикин деб қўрқаман.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Болам, наҳотки, жониворнинг иккала кўзи...

СОБИРЖОН

— Ҳозирча бир нарса дейиш қийин ота, ҳар ҳолда икки энлик.

МИРҲАЙДАР ОТА

(ўпкаси тўлиб)

— Э худо, ўша тош менинг кўзимга тегақолса бўлмас-миди!

СОБИРЖОН

— Ҳай, ҳай, ҳай, ота. Нима деяпсиз, Овга шунчалик иш-қибозмисиз. Битта қирғий бўлса ўргатиб оларсиз, ота!

МИРҲАЙДАР ОТА

— Йўқ, йўқ, болам, ов дедингиз, шу ёшга келиб ов қилган одам эмасман. Жониворларга озор беришдан қўрқаман. Қуш... ўғлимники эди.

СОБИРЖОН

— Шунақами? Дарвоқе, бошқа бир кўзига нима қилган ота?

МИРҲАЙДАР ОТА

— Бургут чўқиган болам, бошқа кўзини бургут чўқиган.

СОБИРЖОН

— Бургут?! Қачон?!

МИРҲАЙДАР ОТА

— Шу дамгача буни ҳеч кимга гапирган эмасман. Ҳеч кимга гапирган эмасман, буни болам. Шу топда юрагим тўлиб сизга гапириб қолдим. Бўлмаса... эслаш оғир, эслаш жуда оғир, эслагандан кейин... ҳадеганда ўзимни босолмайман. Бунга ҳадемай, мана ўн икки йил бўляпти. Ёз кезлари эди. Мана шу неварамни отаси Жиззахга бориб, овдан қайтаётганда тоғ ортида бургут чангаллаб келаётган бир болани сўнгги ўқи билан қутқариб қолган-у, ўзи бургут галасига дуч келган. Буни менга бир тоғлик айтиб берган эди. Қирғий бир кўзидан ажраб учиб келди-ю, аммо болам...

СОБИРЖОН

— Узр ота, ярангизни янгилаб қўйдим.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Шу беозор жониворнинг ёруқ дунёни кўришдан бенаиб қилган қўл менинг юрагимга ҳам тош отганини билганмикин, билмаган, йўқ, йўқ, одам боласининг қўлидан бу иш келишига ишонмайман, йўқ, асло ишонмайман.

СОБИРЖОН

— Хафа бўлманг ота, хафа бўлманг, илож қанча.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Ҳа, ҳа, илож қанча болам, илож қанча, сизни иссиқда овора қилдим.

СОБИРЖОН

(эшикдан чиқа туриб)

— Овораси борми, хафа бўлманг ота, тузалиб қолар.

Эшик бехосдан очилади ва Мелиқул орқасига думалаб тушади.

СОБИРЖОН

— Э, ёмон тушдингми, четроқда ўйнасанг бўлмайдами?

МИРҲАЙДАР ОТА

(Мелиқулга кўзи тушиб)

— Мелиқул?! Ҳа, дарвоқе, мен сенга бир дона ҳандалак олиб қўйган эдим болам.

Мирҳайдар ота ичкарига кириб кетади. Мелиқул қотиб қолади. Мурад ҳам беҳушдек. Киприк қоқмай, бир Мелиқулга қарайди, бир эшикка. Шу пайт Рузвон хола келиб қолади.

РУЗВОН ХОЛА

— Ҳой, қулоқсизлар, эшакни бериб келаман деб, шунча юрасизларми?

МУРОД

— Ие-ие, буви, ўзингиз нима қилиб юрибсиз?

РУЗВОН ХОЛА

— Менми? Э, болам-е, Мирҳайдар отанг боя невараси билан олдимдан бир хил бўлиб чиқиб кетгандан бери кўнглим ғаш. Нима гап, тинчликми деб бирров хабар олай деб келаётган эдим.

Қўлида ҳандалак кўтариб остонага Мирҳайдар ота чиқади.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Келинг кампир, келинг. Ҳой, болам, отинг нима эди, ҳа. Мелиқул эди, а? Ма, Мелиқул, олақол!

РУЗВОН ХОЛА

— Вой, нега қараб турибсан, Мелиқул, олақол болам, олақол.

МЕЛИҚУЛ

— Ота... Мирҳайдар ота... мен... ўша мен!

МУРОД

— Рост, ота, боя менга айтганда валдираяпти деб ишонмаган эдим.

МИРҲАЙДАР ОТА

(тушунмай)

— Нима гап, болам, нима гап?

ЖАМИЛА

— Ҳой, Мелиқул, Мурод, жинни-минни бўлиб қолдиларингми, нима бўлди сенларга!

Мелиқул талвасада, гапирай деса тили гапга келмайди. Шу пайт шоша-пиша майкасини ечади. Майканинг ичидаги хат Муроднинг оёғи тагига тушади. Мурод хатни қўлига олади ва ичида ўқий бошлайди. Мирҳайдар ота ажабланиб, Мелиқулга яқинлашади.

МЕЛИҚУЛ

— Мана, қаранг, яхшилаб қаранг! Бургут тирноғининг изи, қаранг.

МИРҲАЙДАР ОТА

(чўчиб)

— Қўй, қўй, нималар деб алжираяпсан болам, қўй бу гапни!

МЕЛИҚУЛ

— Қаранг, ота, яхшилаб қаранг деяпман.

МУРОД

— Ота, рост айтаяпти, мана дадасидан келган хат. Дадаси ҳар Жиззахга борганда сизни... ўғлингизни қидираркан!

РУЗВОН ХОЛА

(тушунмай)

— Ҳой, айланайлар, ўзи нима гап?

ЖАМИЛА

(бирдан йиғлаб юборади)

— Ота!

МИРҲАЙДАР ОТА

— Нима?

Мирҳайдар ота Мелиқулнинг баданидаги чандиқларга, Муроднинг қўлидаги хатга узоқ тикилади, гандираклаб кетади.

МИРҲАЙДАР ОТА

— Е раббий! Наҳотки... ҳаммаси рост бўлса.

Мелиқул ўзини тутолмай, Мирҳайдар отанинг оёғига ташланади.

МЕЛИҚУЛ

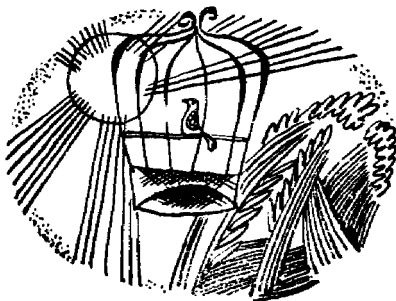
— Ота... Мирҳайдар ота... Қирғини кўзи, кўзи тузалмаса, иккала кўзимни ўйиб бераман, иккала кўзимни ўйиб бераман! Мелиқул хўнграб юборади. Орага жимлик чўкади.

МИРҲАЙДАР ОТА

(секин Мелиқулни қучоқлайди, ўпкаси тўлиб)

— Қўй, унақа дема болам, қўй! Сени топмасам, билмасам, кўрмасам, армон билан ўтиб кетармидим бу оламдан. Уғлим... Бекорга нобуд бўлмаган экан-ку, ўзи қурбон бўлса ҳам болалигини олиб қолган экан-у, ақалли шу нарса юрагимга тасалли бермасмикин. Қўй, болам, қўй. Кўзинг ўзингга буюрсин. Уғлим етолмаган орзу-ниятларга сен ет! Уғлим тўйиб кўролмаган шу ёруқ дунёни энди... сен, сен тўйиб кўр!

(ПАРДА)

М У Н Д А Р И Ж А

1. Қорбобонинг топшириғи	7
2. Мустафо	22
3. Йўлда	29
4. Жасур болалар	36
5. Шунақа болани қидириб юрибман	51
6. Қизларим ҳақида ҳикоялар	86
7. Али — Вали (пъеса)	95
8. Бургут олиб қочган бола (пъеса)	152

М 37

Маҳмудов Латиф.

Жасур болалар. (Ҳикоялар ва пьесалар.
Урта мактаб ёшидаги болалар учун.) Т.,
«Ёш гвардия», 1973.

216 б, расм.

Махмудов Латиф. Смелые ребята.

Уз2

07-6-3-Nr 065
M. M. 356-06-73 117-73

На узбекском языке
Урта мактаб ёшидаги болалар учун

ЛАТИФ МАХМУДОВ
СМЕЛЫЕ РЕБЯТА

Рассказы и пьесы

Издательство «Ёш гвардия», Ташкент — 1973

Редактор САФАР БАРНОЕВ
Рассом Р. ХАЛИЛОВ
Расмлар редактори К. НАЗАРОВ
Техн. редактор Л. ЖИХАРСКАЯ
Корректор М. НАЗИРОВА

Босмахонага берилди 16/V-1973 й. Босишга рухсат
этилди 8/VIII — 1973 й. Формати 80×84¹/₁₆. Босма
листи 13,5. Шартли босма листи 12,56. Нашр. листи
10,21. Тиражи 45000. Қозоғ № 1. Ўзбекистон ЛКСМ
Марказий Комитети «Ёш гвардия» нашриёти,
Тошкент, Навоий кўчаси, 30. Шартнома 43—73.
Ўзбекистон КП Марказий Комитети нашриёти
босмахонаси, Тошкент, «Правда Востока» кўчаси,
26. Заказ 2469, Ваҳоси 45 т. Р—17826.